Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو شعر

عروضي نظام

OWNED BY 0300 9792115

نقيب الله سالک

ککي بنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم ------------------------ د پښتوشعر عروضي نظام
لیکوال ---------------------------- نقیب الله سالک
اشاعت ---------------------------- اگست ، ۲۰۱۴
شمېر ---------------------------- پنځهٔ سوه (۵۰۰)
کمپوزر ---------------------------- نقیب الله سالک
نظر ثاني ------------------------- فرهاد محمدغالب ترین
ټایټل ---------------------------- زاهد امین زاهد
بیعه ---------------------------- دوه سوه (۲۰۰) روپۍ
چاپخانه ------------------------ دانش خپرندویه ټولنه،پېښور

OWNED BY 0300 9792115

د موندلو درکونه :

حمزه بک ډپو چوک بازار بنو،

صمدیه کتب خانه،غله منډي چوک بنو،

یونیورسټي بک ایجنسي خیبر بازار پېښور،

پښتو اکېډمي بک شاپ پېښور یونیوسټي

ابواحمد حافظ رحمت الله کتبخانه وکمپوزنګ سنټرملتان ککي بنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوق د ليکوال پهٔ حق کښې محفوظ دي

ليکوال

نوم -- نقيب الله

قلمي نوم -- سالک

د استوګنې ځاي ------------------------------- ککي بنو

تعليم ----------------- ايم - ايس - سي (اقتصاديات) ،

بي - ايډ

OWNED BY 0300 9792115

پيشه --- ملازمت

موبائل ---------------------------------- 03009792115

ايميل ----------------- salekhashimi@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترون

د ارواښاد میاشرف
او د
ښاغلي درویش دراني

په نومونو
چا چې د پښتو شعري خزانې نه د
خپلو عروضو اثاثه
را برڅېره کړه -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه

د محترم سلیم قرار صیب د گټورو ادبي مشورو ډېر شکر گذار یم -

د ښاغلي فرهاد محمد غالب ترین صیب ډېره ډېره مننه کوم چاچې د خپلومنصبي فریضو او کورني ضرورتونوسره پهٔ دې نیولي وخت کښې زما دې کتاب "د پښتو شعر عروضي نظام" نظر ثاني کولو ته پوره پوره وخت ور بخښلو او زهٔ یې پهٔ خپلو قدر منو مشورو باندې ولمانځلم او د نظرثاني نه علاوه یې پهٔ دې کتاب خپل تاثرات قلمبند هم کړل او زما د کتاب ښائست یې یو پهٔ دوه کړو- د گران رشید جوهر صیب د ادبي خدماتو او د قدر شناسي هم ډېره مننه کوم چا چې د مسودې د لیدلو پهٔ وخت پهٔ ملا ټپولې یم او پهٔ دې کړلېچنې لارې کښې یې د لارې هوارولو پهٔ لړ کښې راسره نهٔ هېرېدونکې هڅې کړې دي-

OWNED BY 0300 9792115

کوموملگرو چې زما کتاب ته موجوده صورت ورکولو کښې پهٔ یوې یا پهٔ بلې طریقې زما مرستې کړې دي هغه مې پهٔ خپلې حافظې کښې خوندي کړي دي خو دلته یې د نومونو ذکر کافي گڼم: دمسازشاهین ، ډاکټر وهاب روان ، راست عمل ظهیر، روح نیاز سیفي ، اصف ککي، فرید پیرخیلي، ابو احمد حافظ رحمت الله ککي ، فراز پیرزاده ، ظفر پیرخېلي ،سیف الله شاه سیفل ، پروفېسر جاوېد احساس ، پروفېسر عمرقیاز قائل،پروفېسر ډاکټر حافظ شمس الدین ، اقبال حسرت، عبدالسلام بېتاب عادلوي،عبدالسلام تابش،روئدارعلي شاه روئدار، شاهد خان شاهد ، ارشد منډان ، رشید جوهر، عبدالرحمان شاه ساگر ، دلکشور محصور ، غازي سیا ل ، منیب راحل ، زاهد امین زاهد ، سلیم قرار ، عمر دراز مروت، پروفېسر (رېټائرډ) حمید الله جان ، ډاکټر حارث حمید،انجنیئر محمد نعمان خان ، انجنیئر جنېد خان او محب الله خان -

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرس

مشکل سرخط (فرهاد محمد غالب ترین) ---------------------- ۱۲

خپلې خبرې -- ۲۰

اول باب : علم عروض او پښتو ته راتګ -------------- ۲۵

د عروضو پېژندنه (تعریف) او تاریخ ------------------------------ ۲۵

پښتو ته د عروضو راتګ --- ۳۰

دویم باب : د علم عروض اصطلاحات -------------- ۴۵

سېلاب (څپه) -- ۴۵

خج (فشار) -- ۵۲

رکن (غونډ) -- ۵۷

مصرعه -- ۶۱

وزن -- ۶۴

بحر -- ۶۹

دریم باب : تقطیع او د تقطیع قاعدې ----------------- ۷۲

تقطیع --- ۷۲

د تقطیع قاعدې -- ۷۳

څلورم باب : د پښتو شاعرۍ دودیز بحرونه ------------ ۸۵

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوږد رکني بحرونه -- ۸۵

لومړے اوږد رکني بحر ---------------------------------- ۸۶

لومړے ښاخ -- ۸۶

دویم ښاخ --- ۸۸

دریم ښاخ --- ۹۰

څلورم ښاخ --- ۹۲

دویم اوږد رکني بحر --------------------------------------- ۹۵

لومړے ښاخ -- ۹۵

دویم ښاخ --- ۹۷

دریم ښاخ --- ۹۹

څلورم ښاخ --- ۱۰۲

دریم اوږد رکني بحر -- ۱۰۶

لومړے ښاخ -- ۱۰۷

دویم ښاخ --- ۱۰۹

دریم ښاخ --- ۱۱۱

څلورم ښاخ --- ۱۱۳

څلورم اوږد رکني بحر -------------------------------------- ۱۱۵

لومړے ښاخ -- ۱۱۵

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دو يم ښاخ -- ۱۱۷

در يم ښاخ -- ۱۲۰

څلورم ښاخ -- ۱۲۴

پنځم اوږد رکني بحر ---------------------------------- ۱۲۷

لومړے ښاخ -- ۱۲۸

دو يم ښاخ -- ۱۳۰

در يم ښاخ -- ۱۳۲

څلورم ښاخ -- ۱۳۴

پنځم ښاخ -- ۱۳۶

لنډ رکني بحرونه ---------------------------------- ۱۳۹

لومړے لنډ رکني بحر ---------------------------------- ۱۳۹

لومړے ښاخ -- ۱۴۰

دويم ښاخ -- ۱۴۲

دريم ښاخ -- ۱۴۳

دو يم لنډ رکني بحر ---------------------------------- ۱۴۴

لومړے ښاخ -- ۱۴۵

دو يم ښاخ -- ۱۴۶

در يم ښاخ -- ۱۴۸

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم لنډ رکني بحر -- ۱۴۹
لومړے بناخ -- ۱۵۰
دويم بناخ -- ۱۵۲
دريم بناخ -- ۱۵۴
اخذ ليک (کتابيات) -- ۱۵۶

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشکل سرخط

هره علمي ليکنه ګرانه وي، خشکه وي؛ څنګه چې يې ليکل وخت غواړي، کړاو غواړي او د ډېر محنت او شواخون نه پس ليکلې کېږي ، دغه شان يې لوستل هم ګران وي - سوچ او فکر پرې کول غواړي - چرته چې پرې بنده پوهه نۀ شي ، پېراګراف دوباره لوستل غواړي - د دې پۀ مقابل کښې د داستان ، قيصې يا ناول ليکل که هر څو ګران دي خو لوستل يې ډېر اسان دي ، ليکل يې هم ډېر سرخوږے نۀ غواړي او لوستل خو يې لۀ هر څۀ نه اسان دي- هم دغه وجه ده چې علمي ليکونه کول هم کم دي او د علمي ليکنو لوستل هم د لږو او شاذو خلقو کار دے او بيا پۀ تېره پۀ پښتو کښې خو که يو اړخ ته علمي ليکنې کمې دي، بلکه د نثر ليکنه پکښې لا هم کمه ده نو بل اړخ ته يې لوستونکي هم ډېر زيات کم دي - پۀ پښتو ادب کښې زياته برخه د منظومو اثارو ده او د پښتو منظومات واقعي چې پۀ هر لحاظ د معيار او مقدار لۀ رويه غني حيثيت لري -

محترم نقيب الله سالکؔ صاحب پۀ هغه عالمانو فاضلانو او پوهانو کښې دے چې د علمِ عروض غوندې پۀ يو مشکل او تر څۀ حده پورې "متروک" سرخط يې ډېر غوره ، مدلل او پۀ زړۀ پورې ليک کړے دے او بيا پۀ پښتو شاعرۍ کښې يې د عروضو مختصر تاريخ بيان کړے دے - مختصر ورته ځکه وايم چې پۀ پښتو شاعرۍ کښې عروضي شاعري ډېره کمه ده نو تذکره به يې ضرور

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمه وي - "میاشرف" وړو لیکوال دے چې پۀ پښتو کښې یې پۀ عروضو کتاب دے - چې یو غوره کوشش وو ، خو د میاشرف نه پس بل چا پۀ دغه لار تګ و نۀ کړو' وجه یې څرګنده ده چې یو خو دغه لار "پلِ صراط" وو او بل پښتانۀ لۀ هر اړخه پۀ مشکلاتو کښې ګېر وو- او علمي کارونه امن، خوشحالي او سوکالي غواړي چې پښتون قام تر اوسه پورې پۀ بده مرغه پۀ هره زمانه کښې محروم دے -

زمونږ محترم لیکوال د نورو ژبو د عروضو د حوالې ورکولو سره سره اهم کار دا کړے دے چې مثالونه یې د پښتو ادب نه ورکړي دي او د عربي عروضو نظام سره یې د پښتود تطبیق د پاره ځان ډېر زیات کړو دے ځکه چې د هرې ژبې خپل خوبۍ او خامۍ وي - رښتیا خبره خو دا ده چې پۀ حقیقت کښې د یوې ژبې نه بلې ژبې ته ترجمه هم پۀ اصلي معنو کښې نۀ شي کېدې ځکه چې د هرې ژبې پۀ شا د دغه ژبې د ویونکو یو تهذیب او کلتور دے او د تهذیب او کلتور سره تعلق لرونکي اصطلاحات وي نو د یو تهذیبي او کلتوري اصطلاحي نظام ترجمه چېرې هم ممکنه نۀ ده - نو عرض مې دا دے چې د عروض علم د عربۍ ژبې دننه زیږون موند دےاو د عربۍ ژبې پۀ مناسبت سره یې ارتقاء کړې ده نو هغه د پښتو سره پۀ تطبیق کولو کښې ډېر مشکلات لري ځکه چې د دواړو ژبو تر منځه ډېر توپیر دےخو نقیب الله سالکؔ هم پۀ دغه مشکل قابو موند دےچې دا د لیکوال پۀ دغه علم د قدرت یو ځلنده مثال دے اود

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو د ادب او ژبې د مطالعې یې څرګند دلیل دے۔

مصنف د عربی عروضو نه علاوه د ځینې نورو ژبو د عروضو هم ذکر کړے دے۔نو رښتیا خبره دا ده چې په ټولو مشرقي ژبو کښې د شاعرۍ د پاره ځۀ قواعد او ضوابط موجود وو او هغوي د خپلې شاعرۍ منضبط کولو دپاره ځینې اصول ټاکلي وو۔ جابرعلي سید د انګرېزي عروض خامۍ او خوبۍ په تفصیل سره بیان کړې دي هغه وایي چې د انګرېزي عروضو(metre) د وزن بنیاد په دوه څیزونو دے ؛ یود لفظونو اجزا او د دوي خفي یا بلند (اوچتېدل) یعني (quality syllables) ، دا د وزن مقدم شرط دے او دویم د دوي شمېره (quantity) . جابرعلي سید یې بیا تفصیل بیان کړے دےاو د انګرېزي عروض یو خصوصیت یې دا هم بیان کړے دے چې د ژباتو الفاظو په وزن کښې د راوستو دپاره هغه په یو کره توګه نۀ شي ادا کو او اخېري حروف یې په تادي (جلدۍ) ادا کول او مخکښې تلل لازمي وي beasts , fields وغېره د دغه قبیلې الفاظ دي ۔ او دا یې هم لیکلي دي چې په انګرېزي عروض کښې د تقطیع عمل هم ډېر اوږدوا لري ۔ مونږه خو ارکان په عمودي کرښو کښې تقسیموو او دغه کافي ګڼو لیکن په انګرېزۍ کښې د کرښو (لکیرو) نه علاوه د هر جز دپاسه د هغې د نوعیت څرګندولو دپاره علامت – ، ^ هم لګول وي چې شمېره یې د لسو او اتو نه کمه نۀ وي۔

د هندي عروضي نظام په باره کښې ډېر کم معلومات دي۔

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

وجه يې دا ده چې دغه لور ته زمونږ عالمانو هيڅ توجه نۀ ده کړې -او هندي علوم د البيروني نه علاوه چا د پام وړ نۀ دي ګڼلي- البته عظمت الله خان پۀ دغه لړ کښې کار کړے دے - د هغه وينا مطابق هندي عروض چې "پنګل" نامه لري، پۀ هغې کښې هم د انګريزي پۀ شان خفي جز يعني "ماترا" پۀ يو حرف مبني وي، پۀ "دوهه" کښې تول اتۀ څلويښت ماترا وي پۀ هره مصرعه کښې څلېريشت څلېريشت (۲۴،۲۴) او پۀ "سرسي" بحر کښې اوويشت (۲۷) ماترا وي چې کافي طوالت لري- د بحرالفصاحت مصنف نجم الغني د دريو ژبوعربي، فارسي او هندي د مشترکه بحرونو يادونه کړې ده- چوپايي بحر د سريع مشابه دے، تربهنګه د متدارک سره او بهجنګ پريات د متقارب هم وزن بحر دے

OWNED BY 0300 9792115

زۀ پۀ اخيره کښې پۀ عروض باندې ځينې عمومي خبرې د جابرعلي سيد د دائره معارف اسلاميه څخه را نقل کوم چې ځينې وضاحتونه دي او زما پۀ خيال ضروري هم دي-

ا - د الحريري او ابنِ خلکان دا قياس د هغوي ذاتي مفروضه ده چې ګني خليل د عروضي اوزانو پۀ تشکيل کښې د ټټک د اواز نه اثر واخيستو- د اوازونو چې څۀ اندروني صوتي او عروضي نظام نۀ وي ، د هغې نه د خليل د مستفيد کېدو امر ډېر لرے وا لري وجه يې دا ده چې عروضي نظام د متحرکو او ساکنو حروفو يو سخت ګيره سلسله ده چې د زياتو رعاياتِ زماني د وصف

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرلود خپل ساخت سختوالي لۀ وجې سرغړونه نۀ شي کولې، بلکه نور هم سختېږي او پېچيده کېږي- حقيقت خو دا دے چې د وضع کونکي پۀ وړاندې د ف –ع– ل ماده وه چې وړاندې د صرفي اوزانو انحصاروو ،خليل پکښې دغه تصرف وکړو چې د صرفي اوزانو مفيد حرکات او سکنات يې ازاد او عمومي کړل دغه شان صوتي اوزان خالصاً معنوي اوزان شول هرکله چې عروضي اوزان خالصاً د اهنګ نمونې (rhythmic patterns) وګرځېدې -

۲ – د حمزه اصفهاني دا دعوىٰ صرف د حسد وجه معلومېږي چې خليل علم النغم پۀ علم العروض بدل کۀ او پۀ ظاهره يې د يوۀ نوي علم بنياد کېښودۀ ، دا سراسر بې دليله خبره ده ، پۀ دې وجه چې علم النغم کښې ايقاع بنيادي جوهر وي چې هغه د شعري اوزانو د ساخت نه زيات مبسوط او مختلف النوع وي - خليل که چېرې پۀ علم النغم کښې ماهر هم وو نو هم يې د مذهبي وجوهاتو پۀ بناء پۀ خپل وضع کړي شوي علم کښې لۀ دغه شرع کښې ممنوع علم نه استفاده نۀ شوه کولې -

OWNED BY 0300 9792115

۳ – د بحرونو د استخراج پۀ لړ کښې د متدارک مؤجد ابوالحسن اخفش الاوسط (م – ۲۲۱ هج) ذکر نۀ شي کو د اخفش پۀ نزد د خليل مجوزه فواصل معتبر بالذات اصول نۀ دي ځکه چې فاصله صغرىٰ چې پکښې درې متحرک او يو ساکن راځي پۀ اصل کښې د يو سبب ثقيل او د يو سبب خفيف نه مختلف نۀ دي ؛ مثلاً لفظ "ضربت" چې د خليل پۀ نزد

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاصله صغریٰ دے پۀ اصل کښې د سبب ثقيل "ضر" او سبب خفيف "بت" مجموعه ده - د نجم الغني پۀ وېنا د اخفش مذهب اېراني عروضيانو غوره کړۀ او فاصله يې غېر ضروري اصول وګرځوله -

۴ - د بحر معنیٰ د سمندر ده، څنګه چې سمندر ته څو دريابونه ور غورزېږي او ورسره يو ځاې کېږي دغه شان پۀ بحر کښې هم څو وزنونه شامل وي -

۵ - د علل اصطلاح لۀ يوې لوېې مودې نه د زحاف پۀ اصطلاح کښې ضم شوې ده-

۶ - دا خبره منلې شوې او څرګنده ده چې پۀ عربي ، انګرېزي او يوناني عروض کښې بنيادي فرق د نبره (ictus) دے د شمېر څو مثالونه داسې تر لاسه کېږي او هغه هم (جبريه) چرته چې ځينې عروضي اصول يا ارکان د انګرېزي الفاظ سره اهنګ يو کوي ،د مثال پۀ توګه که چېرې مونږ د عربي لفظ "لکَ" (سبب ثقيل) د انګرېزي د "city" يا "pity" (ترو‌کاي رکن) برابر وګڼو چې پۀ څرګنده صحيح ښکاري خو بيا هم زمونږه سماعت به دا ګواهي ورکوي چې د " city " يا pity " لهجه د "لکَ" نه پورته واقع کېږي دغه شان د انګرېزي لفظ "piteous" لهجه د عربي لفظ "ضربت" نه زياته اوچته ده -

۷ - د يوناني ژبې پۀ عروضي نظام يوروپي عروضي نظام اډاېۀ دے پکښې د نبره وجود مشتبه دے خو دا اشتباه يو څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عروضي ماهرينو ته شوې ده ګڼي پۀ عامه توګه يوناني عروض لهجه دار (accentual) منلي شوي دي چې short يې unaccented او long يې accented منلي شي ليکن پۀ دغه اصولو کښې لچک هم شته اګرچه د انګرېزي شاعر کولرج (Coleridge) يې پۀ اصولي توګه short، unaccented او long يې accented مني -

۸ - د عربي شعر د بحورو او اهنګ سراغ د صحرايي اوښې د تګ سره تطبيق کول ، چې ځينې مستشرقينو لکه هارټ مان چې کوم کوشش کړے دے ، هغه د قياس نۀ لرې خبره ده او د عروضي حرکاتو سره نۀ خوري -

ځينې نورې هم ډېرې خبرې شته ، خو د محترم سالک صاحب پۀ عروض شوے دا کتاب د ډېرو سوالونو پۀ خپله جواب دے- دوي چرته خو ډېر تفصيل بيان کړے دےاو چرته يې د ډېر اختصار نه کار ا دے - خو دا موضوع ډېره پېچيده ،ګرانه او سرخوږې موضوع ده او د سالک صاحب نه چې څۀ توقع کېدې شوه پۀ ډېره احسنه طريقه او پۀ عام فهم انداز کښې يې د دغه موضوع احاطه کړې ده - پۀ عربي او فارسي او تر څۀ حده پورې پۀ اردو کښې پۀ دې موضوع ډېر کار شوے دے او پۀ دغه ژبو کښې پۀ دغه موضوع ډېر څۀ تر لاسه کېدے شي خو زما پۀ خپل خيال پۀ پښتو کښې د مياشرف نه پس د درويش دراني صاحب او د نقيب الله سالک صاحب کتابونه زمونږ خو پوره کو نۀ شي، خو تر څۀ حده

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږه لاربښودنه کو شي او په خاصه توګه د سالک صاحب د عروضو علم د کافي مطالعې نه پس د هغوي نه په دې لړ کښې د ډېر څۀ امید لر شو-

الله دې وکړي چې د سالک صاحب دا کوشش د پښتو ژبې،پښتون قام او د واړه پښتونخوا په ښۀ ورشي ،او الله دې وکړي چې سالک صاحب زمونږ د ژبې د علمي موضوعاتو د کمي په لور پام وکړے شي او دا ژبه په علمي موضوعاتو غني کولو کښې خپلې هڅې جاري وساتي - الله دې د دوي عمر ، علم او د علم خدمت جذبه تانده او ژوندۍ وساتي - امین - والسلام

OWNED BY 0300 9792115

فرهاد محمد غالب ترین خوېشکي
صدر مرکزي پښتو ادبي جرګه ، ضلع نوښار
۱۲ مارچ ۲۰۱۴ ء

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې خبرې

د نن نه څو کاله مخکښې مې د فېس بک پۀ وال باندې يو غزل ورکړے وو- پۀ هغې غزل باندې د ملګرو تبصرې راشروع شوې- علي زمان وزير هم زما د فېس بک ملګرے وو- د دۀ تعلق د ډومېل سيمې سره وو او استوګنه يې پۀ کراچي کښې کوله- دے د پي ائ اې ملازم وو او د شاعرۍ ذوق يې هم ځوان وو- علي زمان وزير چې خپله تبصره زما پۀ غزل راپوست کړه نو پۀ هغې کښې يې داسې ليکلي وو ؛

"لکه انار د ننه خون خون يم
پۀ مسکاخلۀ مې ژاړل ډېرکم دي

وروره ! تاسو د دې شعر دو يمې مصرعې ته فکر وکړئ ماته يې پۀ بحر کښې څۀ ستونځه ښکاري نو ځکه يې رواني هم اغيزمنه شوېده"-

ما د څۀ فکر نه پس پۀ دې مصرعه کښې داسې بدلون وکرو :

هم که پۀ خلۀ مې ژاړل ډېرکم دي

او دا مصرعه مې پۀ فېس بک کښې دويم ځل پوست کړه- علي زمان وزير بيا پۀ خپله تبصره کښې وليکل چې اوس يې رواني سمه شوه- نو ما ترېنه تپوس وکړو چې "دا څۀ راز دے؟ پۀ دواړو صورتونو کښې د سېلابونو شمېر هم يو شان دے"- نو دۀ پۀ جواب

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې ولیکل چې هسې د تجربې پۀ بنیاد را ته ستونځه ښکاره شوه نور تاسو ښۀ پوهېږئ -

د دې خبرې نه پس زما پۀ زړۀ کښې د تجسس او تلاش ، د څېړنې او شننې ا زغي مات شول- چې څۀ منطقي عوامل ا و ساینسي دلایل دلته هم کار فرما دي چې د یوۀ شمېر سېلابونو پۀ دوو مصرعو کښې ، صرف د ټکو پۀ بدلون سره بحر اغیزمن کېږي- تلاش او شننې مې شروع کړې - ملګرو ، شاعرانو ، استاذانو ، ژبپوهانو او کتبخانو سره مې اړه یکې تینګې کړې او د علم عروض باقاعده مطالعه مې هم شروع کړه - پۀ دې دوران کښې به مې د مطالعې نه قاعدې رااېستلې او پۀ شعرونو بۀ مې عملي کولې - پۀ دغې کار کښې به سوالونه هم پیدا کېدل هغه سوالونه به مې د ادب (اردو، پښتواو د عربی) استاذانو ته لېږل - او دوي به دخپلې پوهې او د تجربې پۀ بنیاد جوابونه رالېږل-

اردو ، عربي او انګرېزي ژبې د ادب کلهم ضرورتونه پوره کوي - خو ماته پۀ لیکلي شوي صورت کښې د پښتو عروضو ایله څو کتابونه پۀ لاس راغلل- د پښتو د عروضو پۀ لړ کښې اروابناد میاشرف ، ښاغلي درویش دراني او مجاور احمد زیار داسې انکشافات کړي دي چې د پښتو ژبه یې د دنیا نورو ترقیافته ژبو سره سیاله کړه او د دوي دا کارنامې به همېشه دپاره ژوندۍ وي -او زما پۀ خیال کښې دوي لومړي پوهان دي چا چې د پښتو شعري خزانې نه د خپلو عروضو اثاثه را برڅېره کړه - لۀ دې وجهې که مونږ دا دواړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبپوهان د پښتو " د عروضو اِمامان " وبولو نو څۀ مبالغه به نۀ وي- د دوي تصنيفات د پښتو د عروضو هراړخيزه او تفصيلي ضرورتونه پوره کوي - نن د د غو تصنيفاتو پۀ برکت د پښتو شعرهغه کمي پوره شوه کوم ته چې شاعرانو او پوهانووخت پۀ وخت ګوتې نيولې وې يعني د "يوۀ باقاعده عروضي نظام نشت والي ته "-

خو دا هم يو حقيقت دے چې څۀ خو د عروضو علم انتهايي مشکل دے او څۀ مونږ شاعران هم تن اساني خوښوو- هم ځۀ دې وجهې دغې علم ته لکه څومره چې پکار ده هغومره توجه نۀ ده ورکړې شوې- چې چا سره هم د عروضو پۀ باب زما خبرې شوې دي نو چا به ورته مشکل کار ووے ، چابه ورته غير ضروري پۀ دې وجه ووے چې زمونږ ضرورتونه د موسيقۍ د طرزونو نه پوره کېږي ، چا به دا ووے چې د پښتو شاعرۍ عروضي نۀ ده- پۀ دغو ورځو شپو کښې ماته د خپلې منزل لاره هواره شوې وه ، خوشۀ راسره د عروضو مواد زياتېدل او څۀ مې دا احساس هم ملګرے وو چې دا مواد د وخت تېرېدو سره را نه ضايع نۀ شي اوخوندي يې وساتم - چونکه پۀ پښتو ادب کښې د نثر برخه (پۀ خاصه توګه د عروضو برخه) ډېره کمه ده نو د موادو د خوندي ساتلو د پاره مې دې اړخ ته پام شو چې دا هر څۀ پۀ ترتيب سره سم او داسې صورت کښې وليکم چې نوي کهول ته د عروضو علم يو پردے او بيګانه ونۀ ښکاري بلکه دا علم دوي ته د يوۀ خپل او د ضروري علم پۀ توګه

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېش کړے شي، پۀ داسې حال کښې چې پۀ پښتو ادب کښې د نثر پۀ میدان کښې کار هم کم شوېدے او بیا پۀ علمي موضوعاتو باندې د لیکلو خو ډېر ضرورت هم دے-

یوه ورځ مې د اداره تخلیقات پۀ یوۀ تقریب کښې جاوېد احساس صیب سره دا خبره کوله چې بنو د نثر پۀ تخلیق کښې ډېر کمزورے دے زۀ غواړم چې پۀ عروضو څۀ لیک وړاندې کړم نو جاوېد احساس صېب راته ووے چې ډېره ښه او اړینه خبره ده خو د اسانولو کوشش یې هم وکړه -

دا څو محرکات وو چې د دې کتاب پۀ لیکلو مې پېل وکړو - پۀ دې کتاب کښې مې د عروضو انتهایي ضروري توکونو(تاریخ ، راتګ ، اصطلاحات ، تقطیع او بحرونه) د راښولو کوشش کړېدے، ورسره مې د تقطیع هغه قاعدې هم راښولې کړې کومې چې د پښتو ویونو (ټکو) او ځانګړې لهجې سره اړخ لګولې شو- د دې کار پۀ موده کښې مې د لنډولو (اختصار) او د اسانولو لارې هم پۀ پام کښې ساتلې وې -

یاده دې وي چې د عربئ عروضو د رکنونو خپل نومونه دي او د بحرونو خپل ، خو چونکه پۀ پښتو ژبه کښې د دې علم عمر ډېر کم دے نو ځکه د پښتو پۀ رکنونو یا بحرونو هغه قسم نومونه نۀ دي کېښولي شوي - د اسانۍ د پاره درویش دراني صېب چې پۀ شروع کښې پۀ رکنونو او بحرونو کوم نومونه ایښي دي نو ما هم هغه نومونه

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارولي دي او پکار ده چې د درویش دراني صېب نومونه دې همېشه دپاره په پښتو عروضو کښې ژوندي وساتل شي-

اوس دا کاوش ستاسو په مخکښې دے- نور د ستاسو لوستونکو کار دے چې ستاسو د ضرورت په معيار څومره پوره پرېووځي - الله تعالیٰ دې زما دا کوشش د پښتو ادب په ګټه ورولي- امين-

په درنښت

نقيب الله سالک

OWNED BY 0300 9792115

ککي بنو

۵ جنوري ۲۰۱۴ء

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول باب : علمِ عروض او پښتو ته راتګ

د عروضو پېژندنه (تعریف) او تاریخ

عروض هغه علم دے چې د دۀ پۀ مرسته د نظم او د نثر پۀ مينځ کښې توپير کېږي۔

د علم عروض باني عبدالرحمٰن خليل بن احمد بصري دے څوک چې پۀ سلمه (۱۰۰) صدی هجری کښې پۀ بصره کښې زېږېدلے وو او پۀ يوسل او اويا (۱۷۰) صدی هجری يا اووۀ سوه يو نوي (۷۹۱) صدی عيسوی کښې وفات شو۔ دے چونکه پۀ مکه مکرمه کښې وفات شوے وو نو ځکه پۀ خليل بن احمد مکي هم يادېدلو۔ دے د شروع نه پۀ شاعری او موسيقی زيات مئين وو۔

OWNED BY 0300 9792115

د علم عروض د شروع پۀ حقله څو روايتونه دي :

يو ځل خليل پۀ مکه مکرمه کښې پۀ دهوبي ګهاټ تېرېدلو چې د جامو د ټکولو اواز يې واورېدلو۔ خليل د اورېدو سره سم اوويئل چې " والله يظهر من هٰذا شيءٌ" معنا دا چې قسم دے لۀ دې نه به څۀ راوځي۔ پۀ دې ځاي کښې دۀ ته د علم عروض بنياد پۀ لاس ورغلو۔

خليل پۀ بازار کښی تېرېدلو چې دۀ د څټک مسلسل اوازونه واورېدل۔ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسیقی د مینې لۀ کبله د دۀ د خلې نه ووتل
چې " والله یظهر من هٰذ ا شيءٔ" معنا دا چې
قسم دے لۀ دې نه به څۀ راوځي -

د دې علم دپاره د " عروض " نوم

خوښولو اسباب :

خلیل ته د مکې مکرمې پۀ
ژوند کښې د دې علم الهام شوے وو ا و د مکې
مکرمې یو نوم " عروض " هم وو نو ځکه یې
دې علم ته عروض اووے-

د عروض ټکے د معروض نه و

دے چې تلې ته وایي -اوس د دې علم پۀ
مرسته د شعر کره او کوټه پېژندنه کېږي نو ځکه
یې ورته عروض اووے-

پۀ عربۍ و ییپانګه (لغت)
کښې د عروض معنا داسې ده " هغه پلنه لاره چې
د دوو غرونو تر مینځ وي" پۀ داسې لاره خلق د
یوۀ کلي نه بل کلي ته ځي معنا یې دا شوه چې
دوه کلي بېلوي- نو عروض هم داسې علم دے
چې د موزون ا و غېر موزون کلام پېژندګلو
راکوي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

او داسی نور-----

علامه صفدي وايي چې خليل يوناني ژبه هم زده وه - په

دغه وخت کښې په يوناني ژبه کښې د عروضو شروع شوې وه -

يوناني ژبه کښې هم بحرونه مقرر وو- دبحرغونډونو(رکنونو)ته

يې "ايلي" او "ارجل" يعني لاس ا و پښې ويئل او دا د اسپې

(څناورو) اندامونه دي- خليل د خپلو عروضو په توکونو د څناورو

نومونه کېښودل او په رکنونو کښې بدلونونو ته يې د څناورو د رنځونو

نومونه ورکړل - خواجه نصيرالدين طوسي هم د دې خبرې

کړېدے - د حرکات او سکنات لۀ مخې ټکي په درو برخو کښې

وويشل شول- سبب (رسۍ)، وتد (ميخ) او فاصله (مټه يا ستنې) -

پخوا به عرب په خېمو کښې اوسېدل او رسۍ،ميخ ا و مټه يا ستنې د

خېمې د اودرولو توکي دي نو څکه يې د ټکو څېلونو (قسمونو) ته دا

نومونه ورکړل -

سبب د دوو حرکتونو يا دوه حرفيزه ټکي دي ، وتد د درو

حرکتونو يا درې حرفيزه ټکي دي او فاصله د څلورو يا پنځو

حرکتونو ټکي دي - په شروع کښې د عربۍ پنځلس بحرونه را مخته

شول بيا وروستو دغه شمېر پنځۀ دېرش (۳۵) ته ورسېدواو کېدے

شي چې نن يې څۀ بل شمېر وي -

په يو سل او اويا (۱۷۰) صدۍ هجرۍ کښې يوه ورځ د

زوي د تجارت د پاره خليل د څۀ تلې په لټون کښې په بازار کښې

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګرزېدلو چې سر يې د ستنې سره وجنګېدلو او وفات شو -

د خليل نه پس نظامي عروضي (وفات ۱۰۹۲ عيسوی)

چې د ثمرقند اوسېدو وو ، دې علم ته زياته ترقي ورکړه - د عروضو د ايجاد نه مخکښې د عربو شاعرۍ د وزن پۀ بنسټ وه خو وزن ته د يوۀ باقاعده علم مقام حاصل شوے نۀ وو - د قاسم بن سلام بغدادي د وېنا پۀ رڼا کښې د عربۍ ژبې ورومبے شاعر د نوح عؑ زوي د سام پۀ اولاد کښې يعرب بن قحطان وو (د نوح عؑ څلور زامن وو - سام ، حام ، يافث او کنعان - د سام پۀ اولاد کښې عرب دي ، دحام پۀ اولاد کښې عجم او د يافث پۀ اولاد کښې ياجوج و ماجوج راځي، او کنعان پۀ طوفان کښې مړ شو)او پۀ فارسۍ کښې ورومبے شاعر بهرام ګور وو -

OWNED BY 0300 9792115

د هندوانو پخوا کتاب "رګ وېد" ټول پۀ وزن کښې دے خو پکښې اوولس (۱۷)وزنونه کارولي شوي دي- البته مثنوي "سحر البيان" ټول پۀ يوۀ بحر کښې وو - د دې نه دا خبره څرګندېږي چې د عروضو د ايجاد پۀ وخت پۀ هندۍ کښې د خپلې ژبې وزنونه ا و بحرونه موجود وو-

د وروستنۍ شننې او څېړنې نه دا خبره هم څرګنده شوې ده چې د کلام الله د ډېر ايتونه او د نبي کريم ﷺ ځينې حديثونه هم پۀ پۀ وزن کښې دي لکه "بسم الله الرحمٰن الرحيم" پۀ سريع بحر کښې دے ، "لن تنالو البر حتٰى تنفقوا" پۀ رمل کښې ، سورة الکهف پۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

طویل کښې ، سورة الدهر پۀ منسرح کښې ، سورة سبا پۀ رمل کښې ، سورة مؤمن پۀ مضارع کښې ، سورة الانفال پۀ بسیط کښې او سورة توبه پۀ وافر بحر کښې دے- چونکه عربو د فصاحت ا و بلاغت کمال لرلو نو الله تعالیٰ هم فصیح او بلیغ کلام نازل کړلو چې پۀ دوي باندې حجت شي ا و د نۀ پوهېدلو بهانه یې نۀ شي پاتې- د عقیدې لۀ رویه قران پاک د الله تعالیٰ کلام دے-نو د غو ذکر شوو ایتونو ته، نۀ خو د عقیدې لۀ رویه شعر ویل کېږي ا و نۀ د شعر د تعریف لۀ رویه -

د خلیل عروض د عربۍ ژبې د نزاکت پۀ چاپېریال کښې رازېږېدلي وو- د فارسۍ شاعرانو ، د عربۍ کلهم عروض خپل کړل - د اردو شاعرانو د فارسۍ د شاعرانو پۀ ګام باندې ګام کېښودو- یاده دې وي چې پۀ دغه وخت کښې پۀ هندۍ کښې دا علم موجود وو چې نوم یې "پنګل" وو خو دا دومره مشکل وو چې د اردو د پاره د کارونې جوګه نۀ وو- د عربۍ ځینې بحرونه خو د اردو شاعرانو خپل کړل خو ځینې بحرونه د اردو د پاره پښه او ځپلۍ نۀ شول ولې چې د دواړو ژبو پۀ مزاج کښې ډېر توپیر وو- نو ځکه د اردو پۀ عروضو کښې فقط دومره ترقي وشوه څومره یې چې د عربۍ نه بحرونه را واخیستل - نو ځکه دا و شو چې څۀ خو د عروضو علم ګران دے خو څۀ د اردو شاعرانو توجه هم نۀ ده ورکړې-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ته د عروضو راتګ

د روښا نیانو هڅې

پۀ پښتو کښې پۀ دېواني (لیکلي) صورت کښې چې مونږ ته کومه اثاثه رسېدلې ده هغه د روښانیانو د زمانې نه راشروع شوې ده - روښانیان د کلاسیکي شاعرۍ بنیاد دے دوي پښتو ادب ته ډېر دېوانونه ور وبخښل- د پښتو پۀ غېږ کښې د عروضو د ځایولو هڅې هم د روښانیانو نه راپېل کېږي - پۀ هغه وخت کښې د عربۍ ا و فارسۍ ژبو د علمي اثاثو سره د پښتو ادب هم اشنا شو نو د پښتو ادب هم ترېنه ګټه پورته کول پېل کړل - پۀ دې لړ کښې د پښتو شاعرانو او پوهانو د نورو ادبي اثاثو سره سره د عربۍ پۀ عروضو هم نظر پرېوت - د پښتو ژبه لۀ عربۍ ژبې نه پۀ ډېر څۀ کښې لرې وه ؛ لکه دا چې د عربۍ ټکي د ساکن حرف نه نۀ شروع کېږي خو د پښښتو ټکي د ساکن توري نه هم شروع کېږي ، یا لکه دا چې د عربۍ پۀ یوۀ ټکي کښې دوه ساکن حرفونه پۀ یوۀ ځاي نۀ شي را تللې خو پۀ پښتو کښې داسې ټکي ډېر دي ، یا لکه دا چې د پښتو پۀ ډېرو ټکو کښې منطقي او عادي خج د ټکي پۀ اخیري حرف یا د اخیر حرف نه مخکښې راځي خو پۀ عربۍ کښې داسې نۀ ده - نو د عربۍ عروض پۀ پښتو کښې ځاي نۀ شول خو بیا هم پښتانۀ شاعران پۀ شاعرۍ کښې د عروضو د اهمیت او ضرورت نه خبر شول ا و فکر به یې کولو چې څنګه نورې ژبې عروض لري پکار ده چې پښتو یې هم ولري - دوي

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

به هم دغه د عربی عروض اړول را اړول چې ښکلې ترې کار واخلي - پۀ دغو شاعرانو کښې يو دولت لواڼے هم وو څوک چې د پلار لۀ طرفه حسن خېل لواڼے او د مور لۀ طرفه وردګ وو- د دۀ وطن جلال اباد يا رشيد اباد وو- د پيداوښت درسته نېټه يې نۀ ده معلومه خو د کلام نه يې دا معلومېږي چې تر يو زر او پنځوس (۱۰۵۰) هجری پورې ژوندے وو - دولت لواڼے د پير روښان عقيدت مند ا و د ميرزاخان ا نصاري شاګرد ا و مريد وو - د دۀ پۀ ديوان کښې څو داسې غزل هم شته چې پۀ عربی عروضو باندې برابر وو - دا پۀ پښتو کښې وړومبې عروضي تجربه وه - د دۀ نۀ علاوه مرزا خان انصاري او ارزاني هم د عربی عروضو د راخپلولو هڅې کړې دي لکه د ارزاني دا بېلګه (نمونه) :

OWNED BY 0300 9792115

د يوۀ وحدت لۀ اصله
دکثرت شول ډېر فروع

يا لکه د ميرزا خان انصاري دا بېلګه :

پۀ وحدت لۀ هره جوده بېګانه يم
پۀ کثرت کښې د ميرزا پۀ خلۀ ويېږم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان خټک

(۱۰۲۲ - ۱۱۰۰ هجري)

بیا پهٔ کلاسیکي شاعرانو کښې خوشال خان خټک وو چا چې پهٔ پښتو شاعرۍ کښې د ځانګړي عروضي نظام ضرورت ته پام شوے وو- د خوشال خان پهٔ کلیات کښې چې د کومو عروضي اصطلاحاتو ذکر شوېدے دے هغه د پښتو د یوهٔ نامعلومه عروضي نظام اصطلاحات دي -

پهٔ عروضو د ټینګکار پهٔ ترڅ کښې خوشال خان میرزا خان ستا دے ،لکه چې وایي :

لهٔ چا نه پهٔ پښتو کښې ما میزان لید نهٔ دے

میرزا پهٔ دا زبان کښې ویئل کړي دي تللي

خوشال خان بیا وایي :

پښتو ژبه ده مشکله د دې بحر موندهٔ نهٔ شي

هم ما لره یو خو بحره پهٔ ډېر مښود راغلي

پهٔ دې شعر کښې د دهٔ مراد هم دغه شپیز- خجیز نظام دے او ورسره ورسره د بحرونو د جوړښت لپاره څلور قسمه رکنونو(د لومړي خجن سېلاب رکن، د دویم خجن سېلاب رکن ، د دریم خجن سېلاب رکن او د څلورم خجن سېلاب رکن) ته یې اشاره کړېده - خوشال خان پهٔ اګاهانه توګه پهٔ خپلو بېلا بېلو شعري ځېلونو (قسمونو) کښې کله پهٔ لومړي خجن سېلاب ، کله پهٔ دویم خجن

(c) ketabton.com: The Digital Library

سېلاب ، کله پۀ دریم خجن سېلاب او کله پۀ څلورم خجن سېلاب کښې مصرعې لیکلې دي - د باندیني شعر اوله مصرعه یې پۀ د ریم خجن سېلاب سره او دویمه مصرعه یې پۀ دویم خجن سېلاب سره لیکلې ده -

خوشال خان د عروضو نه بغېر شاعري هډو شاعري نۀ بولي لکه چې وایي :

چې چا دے شعر کړے بې میزانه، بې عروضه
دا هیڅ شاعری نۀ ده یو څو سپي دي تمېدلي

کاظم خان شېدا

(؟۱۱۳۵ - ؟۱۱۹۳ هجري)

OWNED BY 0300 9792115

د عربی عروضو سره د پښتو سمون نۀ خوړلو ته څینې شاعران د پښتو ناهلي او بې نظمي وایي - دا خبره د پښتو یو لوی استاد او نازک خیاله شاعر کاظم خان شېدا کړې ده - دے وایي :

د پښتو ژبه تمامه
ده بې نظمه بې نظامه
لۀ اوزانه مختلفه
لۀ میزانه منحرفه
پۀ میزان باندې س چې راشي
هر کلام تهِ و بالا شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حواله چې پۀ تقطيع شي
ګهې طعن ګهې تشنيع شي
اراسته پۀ قانون نۀ شۀ
کالموزون شۀ موزون نۀ شۀ

(ديوانِ کاظم خان شيدا)

کاظم خان شيدا که پښتو ژبه "بې نظمه او بې نظامه" بولي هم ځو بيا يې لکه د نورو ځينې شاعرانو داسې هم نۀ دي کړي چې پۀ عربی عروضو کښې يې د پښتو شعر پۀ زور د ځايولو هڅه کړې وي - کاظم خان شيدا خپله شاعري د پښتو مزاج سره سمه د پښتو پۀ نامعلومه عروضي چوکاټ کښې د ننه کړې ده - د دۀ پۀ شعر کښې د "کالموزون" نه دا څرګندېږي چې د پښتو شاعري اګر که موزونه نۀ ده خو "د موزون پۀ شانې" ده د دې نه مونږ ته دا نتيجه هم پۀ لاس راځي چې هغه د پښتو د يوۀ نامعلومه عروضي نظام ادراک هم لرلو -

د دۀ شاعرا نه مقام د دۀ د وخت نه واخله تر ننه پورې هر چا د ے - دۀ د ژوند زياته برخه د هندوستان پۀ رامپور کښې تېره کړې وه - ځکه يې د ژوند ډېر حالات معلوم نۀ دي - کاظم خان شيدا د مېجر راورټي د تحقيق پۀ رڼا کښې د خوشال خان کړو کېږي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

میا شرف

(۱۱۶۰ -۱۱۸۶ لېږدیز)

پښتو ژبه د عروضو سره اشناکولو پهٔ لړ کښې د میاشرف کارنامه هم د ستاینې وړ ده - هغهٔ د احمد شاه بابا پهٔ زمانه کښې (۱۱۶۰ -۱۱۸۶ لېږدیز)ژوند کولو کومه چې د پښتنو یوه ازاده ا و خپلواکه زمانه وه - میاشرف لیکوال او شاعر وو- دهٔ د ازاد نظم پهٔ صورت کښې پهٔ عربی عروضو پهٔ پښتو ژبه کښې یو وړه کتاب "د پښتو عروض" ولیکلو - پهٔ دې وجه د پښتو ژبې علمي پنګه پهٔ زیاتولو کښې دا یو مهم ګام وو- دغه عروض به پرمخ تللي وے خو لهٔ بده مرغه د پښتنو سیاسي او معاشرتي حالات سازګار پاتې نهٔ شول - میاشرف څهٔ کار پهٔ پښتو عروضو باندې کړے وو - ډېره شاعری یې د پښتو پهٔ وزنونو برابره کړې ده لکه دا شعر یې پهٔ دویم خج کښې پېل کړے دے :

بیلتون نصیب زما دے ،قدرت د کردګار دے
بندي پهٔ بند د هند یم ،مولد مې ننګرهار دے

د عروضو رساله یې استاد رښتین د "میاشرف عروض" پهٔ نامه ۱۳۳۸ لمریز کال د پښتو ټولنې لهٔ خوا چاپ او خپره کړې ده - وایي چې تر میاشرف وروستو د عیسي هوتک خېل مکمل دېوان عروضي بڼه لري کوم چې دوه زره بیتونه لري -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمندر خان سمندر

(۱۹۰۱ -۱۹۸۹ عیسوي)

پهٔ هندوستان د قبضې نه پس انګرېزانو دلته مکتبونه پرانستل - د انګرېز نیت چې هر څهٔ وو- خو د دغو مکتبونو نه بیدار مغز پښتانهٔ پوهان هم راووتل چا چې د خپلواکۍ او د ژبې د ودې دپاره بیا سمې هڅې شروع کړې - د دغې پېر (دور) پهٔ اخیري وخت کښې سمندر خان سمندر د پښتو شاعرۍ عروضي کولو د پاره ملا وتړله - پهٔ دغه وخت کښې د پښتو علم و ادب سرچینه د عربۍ یا فارسۍ پهٔ ځاي انګرېزۍ ژبه وګرځېدله - انګرېزي ژبې خپل عروضي نظام لرلو او پښتنو ګټه ترې اخستې شوه خو سمندر خان د انګرېزۍ ادب نه نابلد وو، دهٔ هم هغه د عربۍ عروضو زړه لاره ونیوله -

سمندر خان به پوهانو ته ویئل چې یا خو د پښتو شعر ته خپل څهٔ نظام جوړکړئ او یا د ما ملګري شئ چې عربۍ عروضو ته خپله شاعرۍ وسپارو خو چا د دهٔ پهٔ خبره غوږ ونهٔ ګرولو- بس خپله شاعرۍ به یې پهٔ عربۍ عروضو کښې کوله - د سمندر خان دغه شعري مجموعه " د خوږه شپېلۍ " پهٔ نوم چاپ شوه - د بېلګې پهٔ توګه د دهٔ څو شعرونه:

تماشا شوم چې مې کړه ستا تماشا

زما اوس کاندي کل دنیا تماشا

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما اشنا پۀ تندر سور را

سمندر جاوېدان شوم اور را

منم چې ژوند خو خوږ دے خو بې لۀ یاره تلخ شي

پۀ سر دې اې سمندره د زهرو کوټ دے تېر یې کا

سمندر خان پۀ خوږه شپېلۍ کښې پۀ یو شمېر بحرونو کښې نظمونه ویئلي دي - سمند ر خان پۀ خوږه شپېلۍ کښې لیکي چې پۀ پښتو کښې د هیڅ یوۀ تېر شوي او ژوندي شاعر د کلام تول د قانون پۀ تله برابر نۀ دے خو د سمندر خان دا نظر صحیح نۀ ښکاري ولې چې د دۀ نه مخکښې پۀ تول برابر نظمونه ویئلي شوي دي لکه د عبدالعلي اخونزاده کاکړ (۱۲۹۹ - ۱۳۶۵ هجري) نظمونه لۀ هغوي نه دوه سوه کاله مخکښې ، دمیا شرف شاعر (۱۱۲۰-۱۱۸۶ هجري) او لۀ هغې نه مخکښې دولت لوانړے چې ژوند یې تر ۱۰۸۵ هجري پورې یقیني دے-دولت پخپله وایي چې :

OWNED BY 0300 9792115

دا وزن دےصحیح پرې وکړه نظر

فاعلاتن مفاعلن فعلن

کېدے شي چې سمندر خان دا پور نظر پۀ تحقیقي تاریخي بنیاد نۀ وي پېش کړے نو که داسې وي بیا د دۀ د نظر نۀ د عروضو انتهایي او شدید ضرورت ته لېواله کېدل ښکاري -

تر اوسه پورې پۀ لاندیني عربي بحرونو کښې لیکلي شوي نظمونه موندلي شوي دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هجز ، لکه د عبدالعلی

کاکړ مصرعه :

عجب راځي لۀ دې دهره پۀ هر ساعت ستم پر ما

رمل ، لکه د میا شرف

مصرعه:

اې چې بلبل د عطا تل پۀ چمن ستا که چغار

مضارع ، لکه د عبدالعلی

کاکړ دا مصرعه:

یار درومي او زۀ نۀ مرم هر ګوره بې

وفا یم

OWNED BY 0300-9792115

خفیف ، لکه د دولت

لواڼي دا مصرعه:

دا جهان دے پۀ مثل بهار

رجز ، لکه د عبدالقادر دا

مصرعه:

مهر زما د خپل صنم مه شه زما لۀ

عمره کم

مدید ، لکه د رحمان بابا رح دا

مصرعه :

سرزما سامان زما ، زار شه تر جانان زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه رشاد

لهٔ دې سره سره چې څهٔ ناڅهٔ يې د عروضو پهٔ چوکاټ کښې د پښتو شعر د څپيز او خجيز سېستم لړه يا ډېره منښته کړې ده خو بيا هم د تدريس ، ليکنې او څېړنې لهٔ لارې پهٔ خپل زاړهٔ او ”انتيک“ سيستم باندې ټينګ او ترينګ پا شوے دے او د ژوند تر پايه يې د هغهٔ سخته دفاع کړې ده - پهٔ اوږد مهالي استادي بهير کښې يې لهٔ دولت لوانې او مياشرف ، خواجه محمد بنګش ، عبدالعلي اخونزاده نه واخله تر بهايي جان او سمندر خان پورې هغه زړې عروضي نمونې به يې بيا بيا رامخته کولې - پهٔ دې لړ کښې يې د نيم اولسي شاعر بهايي جان (۱۳۱۳ - ۱۳۵۱ ق) هماغه ”جزئيات“ را اخيستي دي چې پهٔ عربي عروضو کښې دي او ”کليات“ يې چې د پښتو تول و تال لري دومره پاموړ نهٔ دي بللي - رشاد فرهنګي ټولنې د دهٔ اثار چاپ کړي دي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

درویش دراني

د سمندر خان سمندر خوږه شپېلۍ چې کله درویش دراني وکتله نو دے اول ځل خبر شو چې د عروضو پۀ نوم یو هم د شعر پۀ دنیا کښې شته خو د دې سره سره یې نظر هم دا وو چې څنګه نورې ژبې عروض لري نو پکار ده چې پښتو یې هم ولري او د عربۍ عروض خپلول نۀ دي پکار - درېش دراني د عروضو یوه خاکه جوړه کړه چې د حبیب الله رفیع سره یې هم خبرې ورباندې وشوې - حبیب الله رفیع د خاکې لیکلو راي ورکړه -

پۀ کال ۱۹۸۹ عیسوي کښې یې د کراچي مجلې "پلوشه" ته دا خاکه د مضمون شکل کښې ولیکله خو پۀ دې وخت کښې سمندر خان وفات شوے وو نو ځکه وربانديې څۀ بحث ونۀ شو - وروستو یې د عروضو هغه خاکه پۀ یوۀ مکمل کتاب کښې بدله کړه - دا کتاب پۀ کال ۲۰۰۷ عیسوي کښې د "پښتو عروض" پۀ نوم چاپ شو -

لکه څنګه چې مخکښې ویئلي شوي دي چې خلیل بن احمد د عربۍ عروضو ځینې نومونه د څناورو د اندامونو پۀ نومونو کېښودل او پۀ رکنونو کښې بدلونونو ته یې د څناورو د رنځونو نومونه ورکړل ، خو پښتو کښې داسې نومونه نۀ دي ایښوي شوي ، دا ځکه چې پۀ پښتو ادب کښې د خپلو عروضو عمر ډېر کم دے - پۀ دې لړ

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې درویش درانې داسې څېړنې وکړې چې یو خو یې د شعري پنګې نه خپل عروض رابرڅېره کړل ، رکنونه یې پۀ ګوته کړل ، موندل شوو بحرونو ته یې قالبونه جوړکړل او بیا د نومونو ورکولو پۀ لړکښې یې عددي کلیات پۀ کار راوستل- د دې نومونو غته ګټه دا ده چې دا نومونه پۀ اسانه د شاعر حافظې ته داسې ننوځي چې بیا هډو هېرېږي هم نه-

د درویش درانې د بیان طریقه ډېره سلیسه او اسانه ده- زما پۀ نظرکښې ، د عروضو د ښودلو پۀ ترڅ کښې ښاغلي درویش درانې چې د تدریس کومه طریقه پۀ دې ذکر شوې کتاب کښې پۀ کار اچولې ده هغه "د اسان نه د مشکل پۀ لور" ده-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجاور احمد زیار

ډاکټر مجاور احمد زیار نهٔ صرف دا چې لکه د خوشال خان ، کاظم خان شیدا او درویش دراني ، د پښتو پهٔ ځانګړي عروضي نظام باندې ټینګار کړیدے بلکه ورسره یې دغه نظام را برخېره کړے هم دے - ډاکټر مجاور احمد زیار هم د خپلې پوهې ، تجربې او د څېړنې پهٔ بنسټ د دې اند (فکر) څښتن دے چې د عربي عروض (میټرک سیستم) د پښتو شعر سره اړخ نهٔ شي لګو بلکه څپیز (سپلابي) او خجیز دے- موخه (مقصد) یې دا دے چې د پښتو شعر سپلابو تونیک دے -

OWNED BY 0300 9792115

پروفیسر دانیال مکنزي د لندن پهٔ پوهنتون کښې د پښتو پوهاند دےچا سره چې مجاور احمد زیار د پښتو شعر پهٔ حقله پهٔ ویلس کښې ډېر ګټه ور بحث هم کړے وو ، هغهٔ د پښتو شعر څپیز دے او پهٔ عملي توګه یې د ډېرو دیواني او اولسي شعرونو پهٔ سکښت یا تقطیع (scansion) کښې څپیز - خجیز نظام نه کار ا دےد مصرعې دننه یې ویي خج (د ټکي خج) هم پهٔ ګوته کړے دے او د څپې (سپلاب) اوږدوا او لنډوا یې پهٔ پښتو شعر کښې بې نقشه دے-

نجیب منلي خوږک چې فرانس میشتي پښتو ادبپوه ،لیکوال او څېړنکار دے ، د کال ۱۹۸۷ عیسوي پهٔ پنځلسم اکتوبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې مجاور احمد زيار ته د پښتو شعر په حقله يو اوږد ليک راليږلی وو- د هغه اوږده ليک نه د دۀ دريز هم ښکاره کېږي - دے وايي چې د شپاړسمې پېړۍ په پاي کښې د پير روښان (۱۵۲۴- ۱۵۷۹ ز) سياسي او مذهبي پاځون د پښتو ژبې د فعاليت يوه پېلامه (ابتدا)وه - په دې وخت کښې د پښتنو سيمه د دوو پارسي ژبو تر مينځ ويشلې شوې وه - لوېديځ ته د پارس صفوي امپراتوري وه او ختيځ ته د هند د مغلو قدرت وو - په دې چاپېريال کښې پښتنو شاعرانو او ليکوالانو په پراخه پيمانه لۀ پارسي څخه هم د لغاتو په برخه کښې ،هم د مفاهيمو په برخه کښې پراخې اخيستنې وکړې -کله کله يې د پښتو ژبې ګرامري جوړښت هم د پارسي په ډول برابر کړے دے- د دغو اخيستنو په ترڅ کښې شاعرانو د پښتو شعر اصلي او د معمول بنې پرېښودې او د پارسي او عربي عروضو د خپلولو هڅې يې کولې خو په دې کار کښې څۀ ډېر برياليي نۀ شول -

د دوي په فکر کښې د پښتو شعر بنسټيز واحد مصرعه ده ، او مصرعه غونډونه (رکنونه) لري ، بيا هر رکن څلور څپې (سېلابونه) لري ، په دغو څلورو څپو کښې خامخا يوه څپه خجنه وي-

د دوي په نظر کښې يوه مصرعه کمې نا کمه يوه خجيزه کړۍ لري او زياتې نا زياتې څلور خجيزې کړۍ - د څپو د شمېر لۀ مخې وړه مصرعه څلور څپې او اوږده مصرعه شپاړس څپې وي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينې اوسنيو او ځينې پخوانيو شاعرانو تر دې اوږدې مصرعې هم جوړې کړې دي خو دا ډول شعرونه د ګوتو په شمار دي او خاصه توجه نۀ غواړي -

د پښتو شعر په حقله د مجاور احمد زيار ، دانيال مکنزي او نجيب منلي فکرونه په بنيادي غټو اصولو کښې يوشانوا لري اګرکه په ځينې فروعي ځايونو کښې يې نظر جدا جدا دے-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم باب : د علمِ عروض اصطلاحات

سېلاب (څپه)

انګرېزۍ کښې ورته (syllable) ، عربۍ کښې هجاءاو پهٔ پښتو کښې څپه وايي -

تعريف : پهٔ يوه ژبه کښې د يوهٔ يا زيا تو غږيزو ټکو هغه ټولګه يا ټوټه ده چې

لهٔ يوهٔ خپلواك يا واوېل

(a,e,i,o,u) ،

يا لهٔ يوهٔ واوېل او يوهٔ يا څو

بېواکو يا کنسونينتس (b,d,g,h,f,j,k,l…) ،

يا لهٔ يوهٔ واوېل او يوهٔ

نيمواك يا سيمي واوېل (w,y) ، او

يا لهٔ يوهٔ واوېل ، يوهٔ سيمی

واوېل او يوهٔ يا څو کنسونينتونو

څخه جوړه شوې وي او پهٔ يوهٔ ځاې پهٔ يوهٔ وخت پهٔ يوهٔ وار سا ا يستلو يا د خلې خوځولو نه راوځي- يو خپلواك (واوېل) يواځې هم ځان ته څپه جوړو شي- د دغو خبرو مطلب دا شو چې خپلواك د نورو ډلو پهٔ ملګرتيا لنډې او اوږدې څپې جوړوي - يو بېواك يا نيمواك د خپلواك د ملګرتيا نه بغېر ځان ته څپه نهٔ شي جوړو او نهٔ دواړه پهٔ ګډه جوړو شي - هر غبرګغږ

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

(diphthong) هم څپه شي - یاده دې وي چې د واوېل او سیمي واوېل مجموعې ته دفتهانګ یا غبرګغږ وایي لکه e,y -

اوس به د باندیني تعریف په رڼا کښې ، د پښتو په تناظر کښې سپلاب ته وګورو - په پښتو کښې دوه قسمه حرفونه دي ، یوۀ قسم ته د علت حرفونه وایي لکه و،ا،ي، ه ا و بل قسم ته صحیح حرفونه وایي لکه د علت حرفونو نه ما سوا حرفونه - په پښتو کښې څلور حرکتونه هم دي لکه زوَر ، زېر ، پېښ او زور یا نیم زوَر - په صحیح حرفونو کښې پخپله هیڅ سا نۀ وي ، دا حرکتونه دي چې ځان ته د راکش کولو نه پس په صحیح حرفونو کښې سا اچوي -

سیلاب یا څپه داسې ټکي یا د ټکي برخې ته وایي چې د اواز په حرکت سره ادا کېږي یا به داسې ووایو چې د وېنا په مهال یو ځل خلۀ خوځول یو سپلاب یا څپه جوړوي - لکه "غر" ټکے دوه حرفونه لري او په لومړي حرف "غ" باندې د زوَر حرکت دے د یوۀ حرکت په وجه "غر" ټکے - یو سپلاب دے-

د علت حرفونو سره هم صحیح حرفونو ته حرکت حاصلېږي لکه په "مور" کښې "و" د پېښ کار ورکوي ، په "بناد" کښې "ا" د زوَر کار ورکوي ، په "ډېر" کښې "ې" د زېر کار ورکوي ، په "ده" کښې "ه" د زوَر کار ورکوي ، او په "ورۀ" کښې "ۀ" د زورکې (نیم زوَر) کار ورکوي - په یوۀ سپلاب کښې حرفونه یو یا زیات کېدے شي خو حرکت پکښې یو وي -

په پښتو کښې د ډېرو ټکو ابتدا په سکون سره هم کېږي نو

OWNED BY 0300 0792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ساکن توري پهٔ وروستيني حرکت پورې تړل کېږي او ځان له سپلاب نهٔ شي جوړولې ولې چې ساکن د حرکت نه محروم وي او سپلاب د حرکت نه جوړېږي هم دغه شان که يو ساکن د ټکي پهٔ مينځ کښې راشي يا د ټکي پهٔ اخير کښې ، نو دا ساکن به خامخا د ګاونډ پهٔ حرکت پورې ښخېږي -

څو بېلګې :

يو سپلابيز ټکی لکه غرهٔ ،

وژن ، کښې ، مې ، به ، لهٔ ، ته ، ښکار او داسې نور

دوه سپلابيز ټکی لکه قصه ،

واوره ، کلکه ، پوزه ، غرې ، غوړي او داسې نور

OWNED BY 0300-9792115

درې سپلابيز ټکی لکه

واورينه ، اولسي ، پاکستان ، کرکيله ، بريالي او داسې نور

څلور سپلابيز ټکی لکه

بريالیتوب ، کتابونه ، دريابونه ، غړ پوهنه او داسې نور

پهٔ يوهٔ سپلاب کښې د حرفونو شمېر :

يو حرکت او يو حرف : چې يوهٔ حرکت سره يو حرف

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملګرے وي او هغه لۀ خپله ځايه راخوځوي
لکه "ځي" د يوۀ سېلاب ټکے دے چې پکښې
د "ځ" سره د "ي" حرکت را دےيا لکه چې ، مې ،
دا ، ما او داسې نور-

پۀ دې ډله کښې د يوۀ بل جوړښت ټکي هم راځي لکه بدن، سحر ، ژړل ، او داسې نور- دا ټکي دوه سېلابيز دي خو پۀ دغو درو واړوکښې لومړے سېلاب د يوۀ حرف دے-

يو حرکت او دوه حرفونه : دلته يو حرکت د يوۀ حرف لۀ خوځولو پس يو بل حرف هم د هغۀ سره وتړي نو دا هم يو سېلاب جوړوي يعني د يوۀ حرکت پۀ ملګرۍ کښې لۀ دوو حرفونو هم يو سېلاب جوړېږي لکهٔ سر ، لَس ، ا وښ ، شين او داسې نور
-

يو حرکت او درې حرفونه : پۀ دې سېلاب کښې يو حرکت درې حرفونه د ځان سره خوځوي لکه ګرد ، شپون ، وران او داسې نور-

يو حرکت او څلور حرفونه :پۀ دې ډول سېلاب کښې يو حرکت د ځان سره څلور حرفونه راخوځوي لکه شرنګ ، ورروست ، خوند ، ژوند او داسې نور-

يو حرکت او پنځۀ حرفونه : پۀ داسې سېلاب کښې يو حرکت پنځۀ حرفونه سره وتړي لکه شخوند - دا د يوۀ سېلاب ټکے دے پۀ دې ټکي کښې پۀ دريم حرف باندې د زوَر حرکت دے

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور پکښې ټول حرفونه ساکن دي -

حرکت د مقناطیس په توګه

:

کله چې یو حرکت خپل ځان ته ، له یو خوا او بل خوا ،
لکه د مقناطیس حرفونه راکش کړي نو دا یوه غنچه (cluster)
جوړه کړي - کله د مخ له طرفه او کله د شا له طرفه حرفونه په یوه
حرکت پورې ښخ شي نو دغسې غنچې په اتۀ ډوله دي - په دې لړ
کښې دحرکت د پاره "v" او د حرف د پاره "c" نخښه کاروو :

۱- ځو cv
۲- ورا ccv
۳- ځم cvc
۴- خپل ccvc
۵ - ګرد cvcc
۶ - شرنګ ccvcc
۷- شخوَل cccvc
۸- شخوند cccvcc

OWNED BY 0300-9792115

د سېلاب قسمونه

(د خج یا فشار له مخې)

د وینا په وخت کښې ټول سېلابونه په یوه ډول نۀ ادا کېږي ،
په ځینې سېلابونو باندې زور یا فشار راځي او په ځینې باندې نۀ
راځي - د سېلابونو تر مینځ دغه فرق په ساده وینا کښې هم ارزښت
لري او په منظومه وینا کښې هم - په دې لړ کښې د سېلاب لاندینې
دوه قسمونه دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

خجن سېلاب : د وېنا پهٔ وخت چې
پهٔ کوم سېلاب باندې زور یا فشار راځي هغهٔ ته خجن
یا دروند سېلاب وایي -

سپک سېلاب : د وېنا پهٔ وخت چې
پهٔ کوم سېلاب باندې زور یا فشار نهٔ راځي هغهٔ ته
سپک سېلاب وایي -

لنډ او اوږد سېلاب

لنډ سېلاب : لنډ سېلاب هغه سېلاب دے چې هر ځاي او هر وخت د یوهٔ سېلاب پهٔ توګه کارو شي - د اوږدهٔ سېلاب نه علاوه نوره ټول سېلابونه لنډ وي-

OWNED BY 0300 9792115

اوږد سېلاب :پهٔ یوه مصرعه کښې د خجنو سېلابونو پهٔ قطار کښې هغه اخیرنې خجن سېلاب ته وایي چې د دوو یا درو سېلابونو ځاي ونیسي ، او بحر ته هیڅ نقصان هم نهٔ ورکوي-

د پښتو پهٔ زیاتره بحرونو کښې دا ګنجایش شته دے چې د مصرعې اخیرني یو یا دوه سېلابونه یې کم کړي شي دلته دا اخیر دروند سېلاب ، چې ورته اوږد سېلاب هم وایي ، د دوو یا درو سېلابونو ځاي ونیسي - خلاصه یې دا ده چې د اوږدهٔ سېلاب پهٔ مصرعه کښې د هماغهٔ بحر لهٔ بلې مصرعې څخه یو یا دوه سېلابونه کم راځي - دغه اوږد سېلاب د پخوانیو او اوسنیو ډېرو شاعرانو پهٔ شاعرۍ کښې شتون لري لکه د رحمان بابا رح د غزل دا دوه بیتونه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

با دشاهي لري هر يو غلام د ستا
د خاصانو پۀ ځاي ناست وي عام د ستا
زۀ رحمان دعا سلام پۀ هغۀ وايم
هر چې ما لره راوړي سلام د ستا

دا بيتونه د دولس سېلابيز بحر د غزل نه اخيستي شوي دي ، مطلع يې يولس سېلابه ده بيا هره قافيه داره مصرعه هم يولس سېلابه ده خو هره بې قافيه مصرعه يې دولس سېلابه ده او وزن يې هم درست دے، معنا يې دا شوه چې د مطلع او د هرې قافيه دارې مصرعې د پاي پۀ رکن کښې د اوږد سېلاب پۀ توګه "ستا"را دے -

OWNED BY 0300 9792115

د عربۍ او پښتو پۀ سېلاب کښې فرق

د عربۍ عروضو اکايي کلمه ده بيا د کلمې درې قسمونه (سبب ، وتد او فاصله) دي اوس د تيکنالوجي پۀ جديد دور کښې د قومونو ا و د ملکونو تر مينځ فاصلې کمې شوې دي - د دې نزدېکت لۀ وجهې اوس عربۍ ته هم د سېلاب تصور پۀ ورکړ ېد لو دے- د عربۍ سېلاب پۀ دوه ډوله دے يو هغه دے چې يو حرکت يو حرف راخوځوي او بل هغه دے چې يو حرکت يو ورو ساکن حرف هم ځان ته راکاږي کړي او خوځوي يې - د مثا ل پۀ توګه "سَفَر" به واخلو - دا دوه سېلابه ټکے دے پۀ لومړي سېلاب "س" باندې زوَر دے او پۀ دويم سېلاب "فَر" کښې دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرفونه دي يو متحرك او بل ساكن - پۀ عربی عروضو کښې پۀ سپلاب کښې د حرفونو شمېر ارزښت لري - د دې خبرې مطلب دا شو چې پۀ عربی عروضو کښې د سپلاب ځومره وا يا کميت (quantity) ارزښت لري - خو پۀ پښتو کښې د سپلاب کميت نه ، بلکه کيفيت يا ځرنګوا (quality) ارزښت لري-

پۀ پښتو کښې "سفر" او "سرور" پۀ وزن کښې برابر دوه ټکي دي ، خو چې کله يې د عربی عروضو تلې ته واچوونو بيا يې پۀ وزن کښې فرق راشي، ولې چې د "سفر" لومړے سپلاب لۀ يوۀ حرف جوړ دے خو د "سرور" لومړے سپلاب لۀ دوو حرفونو جوړ دے اګر که د دواړو دويم سپلاب لۀ دوو دوو حرفونو جوړ دے - پۀ پښتو کښې دا نۀ شي چې پۀ سپلاب کښې حرفونه ځو دي بلکه دا کتل کېږي چې سپلاب خجن دے او که سپک -

خج (فشار)

دې ته پۀ فارسی کښې فشار ، عربی کښې خج ، پښتو کښې دروند وا يا زور او پۀ انګرېزی کښې (stress/accent) وايي-

د عروضو پۀ اصطلاح کښې خج پۀ يوۀ ټاکلي شوي ځاي باندې د غږ سختوالي ، شدت او هسکوالي ته وايي يا به داسې داسې ووايو چې خج هغه کار يا عمل ته وايي چې د ژبنی يوونو (واحدونو) پۀ لړ کښې يو ټکے د سا ا يستنې لۀ فشار سره پۀ زيات زور

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شد ت وويئل شي او دغسې يوۀ غږ يا څپې ته تر نورو ګاونډيانو زياته ټينګتيا او لوړتيا وروبخښي او هم لۀ دې وجهې د ټکي معنا ا و پۀ ترڅ کښې شعري وزن اغېزمنوي - پۀ پښتو څپيز - خجيز سېستم کښې خج د څپې نه هم زيات او لومړے بنسټيز ټاکنده نقش لري -

خج د ژبنی جوړښتونو يا چاپېريال لۀ مخې پۀ څلور ډوله دے؛

ا - څپيز خج : دغه خج پۀ څپه کښې دننه پۀ حرکت(واوېل) باندې راځي ځکه چې حرکت (واوېل)جوت ويئل کېږي او د بېواک(consonants) يا د صحيح حرفونو ويئل او اوربدل هم پۀ خپل سر اخلي لکه پۀ "سپين"کښې "ي" باندې څپيز خج دے-

۲ - ويی خج (کلمی يا د ټکی خج) :چې د يوې کلمی يا ټکي دننه يوه څپه ، ديوۀ واوېل (حرکت) او د سا د فشار پۀ مرسته تر نورو څپو ټينګه او زورداره وويله شي لکه د "ورغوي" ټکے درې سېلابه (ور-غ+زور -وي) دے ، پۀ دې ټکي کښې د مينځ څپه ويي خج تا د کلمې خج لري ، پۀ "کټمل" (کټ - مل) کښې دويمه څپه چې مانيزه هم ده ، ويي خج لري - که پۀ يوه څپه کښې خج پۀ خپل ټاکلي ځاي رانۀ شي نو معنا يې ونجېږي (بدله شي) او کېدے شي چې د يوۀ بل ټکي سره يې ادلون بدلون راشي

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه "غوټه" په لومړي خج سره ګڼله ، ګره او په دويم خج
سره غوپه ، غوطه معنا خپلوي -

یاده دې وي چې په دوديز ليک (املاء) کښې د خج لپاره کومه نخښه (symbol) نه شته ، صرف د ټاکلې څپې په ټاکلي ځاي (حرکت يا واوېل) باندې فتحه يا ضمه (ُ) اچول کېږي -

۳ - غونډ خج (د عبارت خج) : چې په يوه عبارت کښې يو توك يا ټکے په زور سره ووېئل شي لکه په "سپين کالي" کښې "سپين" ، يا په "د جونو ښوونځي" کښې "د جونو" ټکي خجن راځي او بيا د ويي خج په لړ کښې د"جونو" له دواړو څپو (جو-نو) لومړۍ څپه خجنه ده - دلته له غونډ يا عبارت څخه مراد صرف نحوي غونډ يا عبارت دے-

۴ - غونډ له يا غونډ له ييز خج :چې ديوې غونډ لې (جملې) دننه يو ټکے تر نورو په زيات زور، لوړوالي او فشار سره ووېئل شي او په دې توګه د جملې بېلابېل معنوي قسمونه مينځ ته راشي لکه بيانيه ، سواليه ، امريه -
- -

يو مثال : يوه درې بېلابېزه جمله اخلو او وار په وار د خج ځاي بدلوو او ورسره يې په معنا هم غور کوو :

- زۀ چاي څښم

OWNED BY 03009792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

- زهٔ **چاي** څښم
- زهٔ چاي **څښم**

پهٔ اولې جملې کښې خج پهٔ " **زهٔ** " باندې دے چې د دې سوال جوا ب دے چې "څوک چاي څښي ؟ "

پهٔ دويمې جملې کښې خج پهٔ "**چاي**" باندې دے چې د دې سوال جواب دے چې "تهٔ څهٔ څښې ؟ "

پهٔ دريمې جملې کښې خج پهٔ " **څښم** " باندې دے چې د دې منع پهٔ جواب کښې اصرار دے چې "تهٔ چاي مه څښه" -

OWNED BY 0300 9792115

پهٔ ټکو (کلمو) کښې د ويې خج (کلمي خج) ځايونه :

د پښتو پهٔ ځينو ټکو کښی پهٔ

لومړي سېلاب خج راځي لکه شخړه،خواښې ، پېغله - - -

پهٔ ځينو ټکو کښی پهٔ دويم

سېلاب خج راځي لکه سپوږمۍ ، ورارهٔ ، تربور - - -

پهٔ ځينو ټکو کښی پهٔ دريم

سېلاب خج راځي لکه الوتنه ، الوتکه ، جنګك ځپلي - - -

(c) ketabton.com: The Digital Library

پۀ ځينو ټکو کښی پۀ ځلورم

سېلاب خج راځي لکه ټولنپوهنه ، اتلولي ،

ټولنيزوالي - - -

پۀ ځينو ټکو کښی پۀ پنځم

سېلاب خج راځي -

پۀ ځينو کښی پۀ شپږم

سېلاب خج راځي -

او پۀ ځينو ټکو کښی د پای

پۀ سېلاب خج راځي لکه پکتيا ، پسرلي ،

پېښور - - -

OWNED BY 0300 9792115

پۀ پښتو کښې د نورو ټکو پۀ مقابل کښې د پایخج ټکي ډېر زيات دي - د پښتو خجپوهنې (accentology) لۀ مخې خج هيڅ کله لۀ ځلورمې څپې وروستو نۀ راځي - داسې ټکي چې د هغو د څپو شمېر پنځۀ يا زيات وي ، لکه اهورا مزدا ا و نيکاراکووا ، پۀ پښتو شاعرۍ کښې نۀ شي راتلې - د ا ر (اصل) لۀ مخې د پښتو عادي او منطقي خج پۀ وروستنۍ څپې راځي -

ثانوي خج

خج پۀ يوۀ ټکي کښې پۀ خپل ځاي پروت وي خو که دې ټکي ته يو يا زيات حرفونه ورزيات کړل شي نو خج هم ورسره بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځاي ته بدل شي لکه "سترګه" دوه سېلابيز ټکے دے چې خج يې پۀ لومړي سېلاب دے - اوس که دا ټکے "سترګوَر" شي نو خج لۀ لومړي سېلاب نه دريم سېلاب ته لاړ شي - پۀ "سترګوَر" ټکي کښې اصلي خج پۀ دريم سېلاب دے او لومړي سېلاب باندې ثانوي خج دے- دا ثانوي خج هيڅ کشاله نۀ پيدا کوي ولې چې هغه صرف اصلي خج دے پۀ کوم باندې چې بحر ولاړ وي -

رکن (غونډ)

OWNED BY 0300 9792115

دې ته پۀ پښتو کښې غونډ ، عربۍ کښې رکن ا و انګرېزۍ کښې (foot) وايي -

پېژند (تعريف) : د سېلابونو هغې مجموعې ته غونډ يا رکن وايي چې يو سېلاب پکښې لازمي خجن وي او نور سېلابونه يې سپک وي - د رکن پۀ خجن سېلاب باندې بحر ولاړ وي - د يوۀ خاص رکن د تکرار څخه د يوۀ خاص بحر مصرعه جوړېږي او د بل رکن د تکرار نه د بل بحر مصرعه جوړېږي -

پۀ پښتو شاعرۍ کښې دوه قسمه رکنونه کارولي شوي دي :

يو قسم هغه رکن دے چې څلور سېلابونه لري او مونږ ورته اوږد رکن وايو- پۀ اوږدۀ رکن کښې درې سېلابونه سپک وي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو سېلاب لازمي خجن يادروند وي - پۀ پښتو شاعرئ کښې زيات استعمال د اوږدۀ رکن شوے دے-اوږدۀ رکنونه پۀ شمېر کښې څلور دي ، او اوږد رکني بحرونه جوړوي - دا څلور واړه اوږدۀ رکنونه يو تر بله فقط دومره فرق لري چې لازمي خجن سېلاب پکښې خپل ځاي يا خانه بدله کړي-

بل قسم هغه رکن دے چې درې سېلابونه لري او مونږ ورته لنډ رکن وايو- پۀ لنډ رکن کښې دوه سېلابونه سپک وي او يو سېلاب لازمي دروند وي - پۀ پښتو شاعرئ کښې د لنډ رکن ډېر کم استعمال شوے دے- لنډ رکنونه پۀ شمېر کښې درې دي ، اولنډ رکني بحرونه جوړوي - دا درې واړه لنډ رکنونه هم يو تر بله دومره فرق لري چې لازمي خجن سېلاب پکښې ځاي يا خانه بدله کړي-

OWNED BY 0300 9792115

اوږدۀ رکنونه (غونډونه)

ياده دې وي چې د نومونو ورکولو پۀ لړ کښې د خجن سېلاب ځاي يا خانې ته کتلي شوي دي - لاندينې قالبونو کښې د سپک سېلاب دپاره صرف هندسې (اعداد) ا و د خجن سېلاب دپاره د عدد د پاسه ( ) نخښه کارو و ؛

۱-لومړے اوږد رکن |اُ ۲ ۳ ۴| : ځکه ورته لومړے اوږد رکن وايي چې لومړے سېلاب يې خجن دے،او نور يې سپک دي -

۲ - دويم اوږد رکن |۱ ۲ ۳ ۴| : ځکه ورته دويم اوږد رکن وايي چې دويم سېلاب يې خجن دے ، او نور يې سپک دي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - دريم اوږد رکن |۱ ۲ ۳ ۴| : ځکه ورته دريم اوږد رکن وايي چې دريم سپلاب يې خجن دے ، او نور يې سپک دي -

۴ - څلورم اوږد رکن |۱ ۲ ۳ ۴| : ځکه ورته څلورم اوږد رکن وايي چې څلورم سپلاب يې خجن دے، او نور يې سپک دي -

لنډ رکنونه (غونډونه)

رکنونو ته د نومونو ورکولو ځۀ لړ کښې لومړي دې ته کتل شي چې رکن اوږد دے او که لنډ ، بيا دې ته کتل شي چې د دې رکن څويم سپلاب خجن دے؟نو دلته به پېل د لومړي لنډ رکن نه کوو-

OWNED BY 0300 9792115

۱ - لومړے لنډ رکن |۱ ۲ ۳| : ځکه ورته لومړے لنډ رکن وايي چې لومړے سپلاب يې خجن دے او نور يې سپک دي- (تر نزدې ماضي پورې دې ته خالي رکن ويئل کېدل)

۲ - دويم لنډ رکن |۱ ۲ ۳| : ځکه ورته دويم لنډ رکن وايي چې دويم سپلاب يې خجن دے او نور يې سپک دي -

۳ - دريم لنډ رکن|۱ ۲ ۳| : ځکه ورته دريم لنډ رکن وايي چې دريم سپلاب يې خجن دے او نور يې سپک دي -

د رکنونو د پېژندګلو نه وروستو اوس مونږ ته ښکاره شوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې سېلاب هغه بنيادي اکايي يا يوون (unit) دے چې د رکن ټکړه ترېنه جوړېږي ، رکن هغه ضروري ټکړه ده چې د مصرعې يوه تخته ترېنه جوړېږي ، او مصرعه هغه تخته ده چې د بيت يا شعر دروازه ترېنه جوړېږي - د لازمي خجن سېلاب په حقله به دا ووايو چې څنګه مېخونه په ضروري او خاصو ځايونو ولګول شي، دومره به دروازه محکمه او ښکلې وي، هم دغه شان خجن سېلا ب هم دے چې په خپل ټاکلي شوي ځاي کښې راشي نو د مصرعې بحر به درست وي -

پوره رکن او نيمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

د دريم اوږدۀ رکن (۱٬۲٬۳٬۴) خاصه دا ده چې په مصرعه کښې څو ځله هم تکرار کېږي په پوره شکل تکرار کېږي او باقي نوره رکنونه د مصرعې په سر ا و مينځ کښې پوره راځي خو په اخير کښې په نيمګړي شکل راځي نو د اخيري رکن نه کله يو سېلاب ، کله دوه او کله درې سېلابونه وغورځېږي- د کوم رکن نه چې د اخير يو سېلاب وغورځي د هغۀ نيمګړے شکل د درو سېلابونو پا شي هم دغه شان د کوم رکن چې درې سېلابونه وغورځي د هغۀ نيمګړے شکل د يوۀ سېلاب پا شي د دريم اوږدۀ رکن نه علاوه نوره رکنونه (لومړے اوږد رکن ، دويم اوږد رکن او څلورم اوږد رکن) د خپل سالم شکل په تکرار مصرعه نۀ شي پوره کولې ، او خامخا نيمګړي رکن ته اړتيا لري -

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو ركن زيات نا زيات څلور ځله او كم نا كم يو ځل تكرار كېږي -

مصرعه (verse)

د ركن د تكرار څخه مصرعه جوړېږي - د دود له مخې د اولسي او ادبي قافيه وال شعر كوشني ترين (له ټولو وړه) يوون يا واحد مصرعه بلل شوې ده - دوې همكچې (همتولې) مصرعې يو شعر يا بيت جوړوي - يوۀ بشپړ شعر ته "فرد" وايي - مصرعه د يوۀ شعري ځېل (دوبيتې ، څلوريزې ، چاربيتې ، غزل ، قصيدې - - -) رغنده ټوك (جزء) ګرځي - د ننګر هارځينې اولسي شاعران بيت ته كړۍ او مصرعې ته نيمه كړۍ وايي -

OWNED BY 0300 9792115

پۀ اروپايي ژبو كښې د مصرعې او بيت توپير (فرق) نۀ شته او كوشني ترين موزون يوون يې هماغه ليكه ده چې پۀ انګرېزۍ كښې ورته (line verse) يا پۀ لنډه توګه (verse) وا يي او د زمونږ يوۀ بيت يا شعر ته "جوړه ليكې" (verse couplet) وايي چې لا تيني سرچينه يې (versus) ده - د شعر ويې (ټكي) پۀ عربۍ او اريا نې دواړو ژبو كښې شتون لري -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مصرعې (دودیزه) کچه یا اوږد وا

یو اوږد رکن څلور سپلابونه لري او کم نا کم یو ځل او زیات نا زیات څلور ځله تکرار کیدے شي نو په دې تناظر کښې د پښتو لۀ ټولو وړه یا لنډه مصرعه څلور سپلابه او لۀ ټولو اوږده مصرعه شل سپلابه ده-

ښه به وي چې د مصرعې کچې په حقله د مجاور احمد زیار د نظر نه هم ځان خبر وسا شي - د کچې لۀ مخې د پښتو دیواني شعر لنډ ترینه مصرعه اووۀ څپیزه او اوږده ترینه یې شپاړس څپیزه ده حالانکه نن صبا په نوي غزل کښې تر دوو څپیزو ، او په اوسني ازاد شعر کښې هره ټوټه د ار لۀ مخې تر یوۀ غونډ (څلور څپیز رکن) کوشنې کېدے شي او په ځینې ځایونو کښې تر یوې څپیزې هم ټوټې موندلې کیدې شي او اوږدوا یې هم تر ۲۸ څپیزې ټوټې ازما شوے دے-نورزیا تې اوږدوا یې ځکه خوند نۀ کوي چې پخپله شاعر او بل هر لوستو یا سندر غاړے یې نور په یوه سا او بې د وقفې د لوستلو توان نۀ لري - حالانکه په ازاد (ناپښېلیز ، بې قافیه) شعر کښې تر ۵۲ څپیزې ټوټې هم موندېږي لکه نصرالله حافظ او

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

صديق پسرلي تر دوديز(شپاړس څپيز) بريد وراړو دے او تر شل څپيزې او يا هم پورته بېلګې يې ازمايلې دي - په ازاد قالب کښې اسماعيل يون خپلې مصرعې تر دېرش څپيزې غځولې دي -

ماته پښپله د غازي سيال صېب يو داسې غزل په ګوتو را دے چې د هرې يوې مصرعې لنډوا يې د يوه سېلاب دے - خو د شاعر د پاره دومره وړې (يو سېلابيزې) مصرعې ته څۀ پيغام وردننه کول ، مقصد يت او شعريت شاملول که نا ممکن نۀ وي نو مشکل خو خامخا دي - هم دغه شان مې د اوږدوالي په لړ کښې د عبدالروف زاهد ، د ادريس خان ادريس او د ممتاز اورکزي تر شل څپيزې اوږدې مصرعې هم موندلې دي - دا مصرعې د لسو څپو غبرګې مصرعې وې (د لسو څپو نه پس پکښې وقفه وه) نود داسې شل څپيزو په يوه سا ويئل او لوستل هم اسان وي او مقصديت هم لرلې شي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزن

وزن تللو ته وايي - پۀ اصطلاح کښې د دوو کلمو (ټکو) حرکات او سکنات برابرولو ته وزن وايي ، پۀ نوره ټکو کښې به داسې ووايو چې د علمِ عروض مقرر شوو بحرونو څخه د يوۀ بحر پۀ تله د يوۀ شعر تللو ته وزن وايي -کوم شعر چې پۀ دې تله صحيح او برابر پرېوځي نو هغه موزون وي که نۀ وي نو غېر موزون -

د فن پۀ ژورو کښې لۀ ښخېدو مخکښې ، مونږ داسې و شو چې وزن د ټکو داسې ترتيب دے چې پۀ کوم سره يوه جمله پۀ اورېدلو کښې خوږه او پۀ ويئلو کښې روا نه وي دا خوږلت او رواني اهنګ پيدا کوي او د اهنګ رشته د احساس سره ده - پۀ ټکو کښې پۀ مکمله توګه د احساس ادا کول که ناممکن نۀ وي نو ګران ضرور دي - د وزن احساس د هر هغه سړي پۀ مزاج کښې پروت وي څوک چې د موسيقۍ ذوق لري-

OWNED BY 0300 9792115

د عامې مشاهدې خبره ده چې د خوږۀ اواز يا د ساز اورېدو سره د سړي لاس ، پښې يا ګوتې ؛ د اواز يا ساز د زېر و بم سره لاشعوري حرکت شروع کړي - که داسې اورېدونکي ته نظر وشي نو سړے به محسوس کړي چې د اورېدونکي د لاس پښو پۀ زېر و بم کښې يو خاص ترتيب او خاصه وقفه وي - که سړے لږ نور پۀ ژور نظر ورته وګوري نو يو بل حقيقت هم ښکاره کېږي هغه دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د موزون نظم یا غزل هرې مصرعې سره د لاس پښې د زېر و بم شمېر هم برابر وي د ګوتو یا د لاس پښې د زېر و بم په دې وقفه کښې د وزن راز پټ دے۔

د زېر و بم د دې کیفیت صحیح اندازه لګول مشکل هم دي خو که د دې دپاره پنسل او کاغذ واخیستل شي او د لاس پښې زېر و بم په دې کاغذ باندې د کرښو په صورت کښې ریکارډ کړے شي ، بیا به معلومه شي چې لاس یا پښې یا ګوتو څو ځله باندې حرکت وکړو ۔ د کرښو راکاږلو عمل چې څومره لاشعوري وي دومره به زیات صحیح وي ۔ دلته دا احتیاط پکار دے چې د لاس پښې یا ګوتو په حرکت کښې ، او د اواز په زېر و بم کښې یکسانیت او رواني وي، که نۀ وي نو د موزون کلام پېژندګلو به و نۀ شي ۔ د مصرعې د اوچتولو سره به د پنسل باندې لاندې کول داسې یو شانوا لري لکه څنګه چې د مصرعې د زېر و بم سره د طبله نواز لاسونه هم اهنګ وي ۔

OWNED BY 0300-9792115

اوس د باندیني بحث وضاحت په یوۀ عملي مثال سره کوو۔

د مصرعې د اواز د زېر و بم سره د هم اهنګو ګوتو یو ځل " اوچتولو" سره یو ځل په پنسل "باندې کرښه " ، او بیا د هم اهنګو ګوتو د یو ځل "لاندې کولو" سره په پنسل "لاندې کرښه" راکاږو۔

اوس د ارواښاد منتظر بېټني یو غزل زمزمه کوو او ورسره به کرښې هم راکاږو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرګ اومحبوب پۀ رابللو چاته ګله راځي /\/\/\/\/\/\/\/

چې یې پۀ زړۀ سمه شي،وخت راشي نوخپله راځي /\/\/\/\/\/\/\/

د چاپلو ،دچامنګول پرې لګېدلې ده نن /\/\/\/\/\/\/\/

داسې نادره خوشبويي چې لۀ هر ګله راځي /\/\/\/\/\/\/\/

زما د امن مینو! تاته څۀ نه جوړه کړم /\/\/\/\/\/\/\/

بوي د ګوګړو لۀ هر ګل او لۀ سنبله راځي /\/\/\/\/\/\/\/

ما پۀ خپل سر د ښېرې نيکۀ ګلشن کښې ښۀ وير وکړو /\/\/\/\/\/\/\/

الله خبر چې ورته بيا داسې بلبله راځي /\/\/\/\/\/\/\/

ا به هم وخت وي منتظر ته چې د يار لۀ لوري /\/\/\/\/\/\/\/

دا " کرې" راشي چې "ورځم"که دے پخپله راځي /\/\/\/\/\/\/\/

OWNED BY 0300 9792115

د دې غزل نۀ مو خو شعرونه زمزمه کړل او د هرې مصرعې د زېر و بم سره د ګوتو لاندې باندې حرکت مو پۀ کرښو کښې راوکاږلو نو د دې غزل هرې مصرعې ته مخامخ ۱۵کرښې راغلې - ياده دې وي چې د کرښو راکاږلو عمل ته مو فکر نۀ وو -

دا عمل لاشعوري پکار وي - اورېدونکي يا د ويونکي د لاس پنسل به پۀ کاغذ ساکن ولاړ وي، څنګه چې مصرعه شروع کېږي نو د کرښو راکاږلو عمل به هم ورسره شروع کېږي د اورېدونکي يا د ويونکي مکمله توجه به د مصرعې اهنګ لوري ته وي ، وروستو د دې عمل د صحت امکان کيدے شي -

اوس دا موجوده غزل د شروع نه تر اخيره پورې چې مونږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويئلو نو ټول فکر مو د اواز زېر و بم لوري ته وو او د کربښو شمېر ته مو هيڅ فکر نۀ وو ، د مصرعې د زېر و بم سره د کربښو راکاړلو عمل کښې رواني هم وه ، پۀ دې عمل کښې هيڅ مشکل پيدا نۀ شو - کله چې غزل مکمل شو نو ورسره د کربښو راکاړلو عمل هم مکمل شو - هرې مصرعې ته مخا مخ ، دګوتو د زېر و بم دپاره د کربښو شمېر[١٥] وو نو اوس بيا مونږ ويئلې شو چې دا غزل پۀ وزن برابر دے-

اوس که سړے لږ نور فکر وکړي نو د هرې مصرعې کربښې د سېلابونو د شمېر سره هم برابرې دي ، هره مصرعه پنځلس (١٥) سېلابه ده او د هرې مصرعې کربښې هم پنځلس (١٥) دي - ځکه دا غزل پۀ وزن برابر دے -

OWNED BY 0300 9792115

ټول نظمونه يا غزلې پۀ اوږدوالي کښې يو برابر نۀ وي د ځينې غزل يا نظم مصرعې وړې وي يعني سېلابونه پې کم وي او ځينې مصرعې اوږدې وي يعني سېلابونه پکښې ډېر وي - د کمو سېلابونو مصرعې ته مخامخ د زېر و بم د کربښو شمېر هم کم وي او د ډېرو سېلابونو مصرعې ته مخامخ د زېر و بم د کربښو شمېر هم زيات وي، خو دا قاعده ضروري ده چې د غزل يا د نظم هرې مصرعې ته مخامخ د زېر و بم د کربښو شمېر مستقل يو (constant) وي ورنه وزن به مات تصور کېږي -

د يوې مصرعې د شننې (تجزيې) پۀ وخت که د قلم پۀ رفتار کښې څۀ بې قاعدګي راغله او د کربښو راکاړل پۀ يوۀ شان نۀ وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو دا زېرِ تجزيه مصرعه پهٔ وزن کښې نهٔ ده - د تجربه کارو شاعرانو کلام پهٔ وزن کښې وي نو د دوي پهٔ کلام دا مشق ښهٔ ښکلے کېږي - که يو کس د موزون غزل هرې مصرعې ته مخامخ د کرښو يو مستقل (constant) تعداد راکاږي نو دا پهٔ دې فن کښې د مهارت نخښه ده - د وزن د معلوملو دا ذکر شوې طريقه د پښتو پهٔ اوږد رکني بحرونو کښې زياته کاميابه ده-

OWNED BY 0300 9792115

بحر

سپکو او خجنو سېلابونو ته يو خاص او ټاکلے شوے ترتيب ورکولو ته بحر وايي - دغه دوه ډوله سېلابونه (سپک او خجن) چې پهٔ يوهٔ خاص او ټاکلي شوي ترتيب پهٔ يوه مصرعه کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشي نو يو خاص ډول اهنګ (rhythm) يا بحر ترې جوړ شي -که چرته دا ټا شوے ترتيب پۀ يوۀ بل ټاکلي شوي ترتيب بدل شي نو بحر هم ورسره بدليږي -که چرته د دغو دوه ډوله سېلابونو يو ټا شوے ترتيب يوې داسې جملې ته وردننه شي چې د سېلابونو شمېر يې د مصرعې هومره وي ، نو پۀ دغې جملې کښې بحر راشي او جمله پۀ مصرعې بانـدې بدله شي -

پۀ هره ژبه کښې د يوۀ خاص شمېر بحرونو ګنجائش وي- دا خبره د هغې ژبې د شاعرۍ نه پۀ طبعي توګه څرګنديږي- داسې نۀ ده چې لومړي خلقو دا بحرونه معلوم کړي دي - پۀ پښتو کښې پۀ طبعي توګه چې د څومره بحرونو ګنجائش وو هغه د زمونږ پۀ شفاهي او اولسي شاعرۍ کښې ټول راڅرګند شوي دي- دا شفاهي او اولسي شاعرۍ چې چاکړېده هغوي نۀ بحر پېژندلو او نۀ اهنګ-

د پوهانو لۀ څېړنو څخه دا نتيجه اخذ کړې شوې ده ، چې پۀ پښتو شاعرۍ کښې د رکن د قسمونو او د رکن د تکرار لۀ مخې دوه قسمه بحرونه کارولي شوي دي بيا دا دوه قسمه بحرونه بېل بېل ښاخونه هم لري ؛

اوږد رکني بحرونه

لومړے اوږد رکني بحر (څلور ښاخونه لري)

دويم اوږد رکني بحر (څلور ښاخونه لري)

دريم اوږد رکني بحر (څلور ښاخونه لري)

څلورم اوږد رکني بحر (څلور ښاخونه لري)

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم اوږد رکني بحر (پنځۀ ښاخونه لري)

لنډ رکني بحرونه

لومړے لنډ رکني بحر (درې ښاخونه لري)

دویم لنډ رکني بحر (درې ښاخونه لري)

دریم لنډ رکني بحر (درې ښاخونه لري)

تر دې وخته پۀ پښتوشعر کښې پۀ دې حساب دېرش (۳۰) بحرونه کارولي شوي دي - د دغو ټولو بحرونو پېژندګلو او تفصیل پۀ څلورم باب کښې را روان دے -

د وزنونو شمېره

(د مجاور احمد زیار د څېړنو پۀ رڼا کښې)

OWNED BY 0300-9792115

د سېلابونو د شمېر (څپیز څومره والي یا هجایي کمیت) لۀ مخې د پښتو شعر مصرعه لۀ پنځۀ څپیزې تر شپاړس څپیزې رسي نو د دې سره دولس وزنونه لاس ته راځي (۷،۶،۵،۸،۹،۱۰،۱۱، ۱۲،،۱۳،۱۴،۱۵، ۱۶ سېلابیزې مصرعې) - اوس رکنونه څلور قسمه دي که ۱۲ وزنونو ته پۀ ۴ رکنونو کښې ضرب ورکړو نو اتۀ څلوېښت (۴۸) وزنونه پیدا کېږي بیا د غبرګې مصرعې د شمېر ۲ سره د وزنونو شمېر ۴۸ ضرب کړو نو دوه ګنا یا شپږ نوي (۹۶) وزنونه پیدا کېږي - پایخجي قافیه وا ل شعر سره پرې بله اتۀ څلوېښت (۴۸) شمېره ورزیاتېږي نو دا شمېره به یوسل او څلور څلوېښت (۱۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړه شي او چې د ازاد شعر مصرعه ییز رنګا رنګي (لهٔ یوې څپیزې تر دوه پنځوس څپیزې) ورسره پهٔ پام کښې ونیسو یعني یو سل او څلورڅلوېښت (۱۴۴) ته دوه پنځوس (۵۲) ور جمع کړو نو یوسل او شپږ نوي(۱۹۶) وزنونه لاس ته راځي -

پهٔ دې باندینۍ تجزیه کښې ، زما پهٔ خیال' وزن د بحرسره هم معني ګڼلے شوے دے اوس که د دغو ۱۹۶ بحرونو څخه مونږ صرف هغه بحرونه راوباسو چې (پخوانیو او اوسنیو شاعرانو کښې)د کومو بحرونو د استعمال عام رواج را دے نو بیا مونږ ته پهٔ لاس صرف هم هغه بحرونه ا و د دوي شمېر ۳۰راځي پهٔ کومو چې را روانو پاڼو (څلورم باب) کښې مناسب بحث شوے دے -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم باب : تقطيع او د تقطيع قاعدې

تقطيع

په انګرېزۍ کښې دې اصطلاح دپاره د (scansion) ټکے کارو شي - د تقطيع لغوي معنا ده قطع کول ، ټکړې کول او پرې کول - په انګرېزۍ کښې د Scansion مراد دا دے چې په يوه مصرعه کښې د خج په لحاظ " ټا شوے ترتيب" څنګه دے او سپلابونه پکښې څومره دي ؟ د " ټاکلي شوي ترتيب " نه مراد د خجنو او سپکو سپلابونو يو خاص او مقرر داسې ترتيب دے چې په يوه مصرعه کښې د ننه ددې ترتيب د بدلولو اجازت نۀ وي -

OWNED BY 0300 9792115

د تقطيع تعريف : د علمِ عروض په اصطلاح کښې تقطيع دې ته وايي چې ټکي د بحر رکنونه ته مخامخ داسې راوړل شي چې د ساکن مخ ته ساکن ټکي او د متحرك مخ ته متحرك ټکي راشي او بيا د شعر ټکي د بحر په رکنونو کښې صحيح راشي -

د پښتو شاعرۍ په تناظر کښې به د تقطيع تعريف داسې کوو چې د شعر ټکي د بحر رکنونو ته مخامخ داسې راوړل شي چې د لازمي خجن سپلاب ځاي ته مخامخ خجن سپلاب راشي او د سپکو سپلابونو ځاي ته مخامخ سپك سپلابونه -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تقطیع قاعدې

۱ – د پښتو عروضو وړه اکایي سېلاب ده ، سېلاب رکنونه جوړوي ، رکنونه مصرعه جوړوي او دوې مصرعې یو شعر جوړوي-

۲ – پهٔ پښتو کښې څلور حرکتونه (زوَر ، زېر ، پېش او زور یا نیم زوَر) دي او هر یو حرکت یو سېلاب جوړوي -

OWNED BY 0300 9792115

۳ – پهٔ پښتو کښې څلور د علت حرفونه (و،ا،ي،ه) دي - پهٔ خپلو ځایونو کښې "و" د پېش حرکت ، "ا" د زوَر ، "ي" د زېر حرکت او "ه" د زوَر حرکت ورکوي لکه د "مور " ټکي "و" یا د صبا ټکي "ا" یا د "ډېر" ټکي "ې" یا د "هغه" ټکي دویمه "ه" -

۴ – " ۀ " د زورکی حرکت ورکوي او یو سېلاب جوړوي - یا به داسې ووایو چې "ۀ" د ځان نه مخکښې حرف ته د زورکي حرکت ورکړي او خپله خاموشه یا ګونګه شي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ –ساکن ټکے سړلاب نۀ شی جوړو -

۶ – زور ځان لۀ سړلاب رغوي لکه "زما" ، رڼا ، او څنګه- پۀ دې درو واړو ټکو کښې لومړے سړلاب زورکي جوړ کړے دے-

۷ – ساکن ټکے د ځان نۀ مخکښې (ماقبل) حرکت سره د ګډون نه پس سړلاب جوړوي لکه "لَر" ، "بَر" او "غَر" ټکو کښې "ر"-

OWNED BY 0300 9792115

۸ –کله د یوۀ متحرك حرف نه مخکښې هم ساکن او وروستو هم ساکن حرفونه وي نو دا ساکن حرفونه پۀ مینځینې حرکت پورې ښخ شي او یو سړلاب جوړ کړي لکه "ورځ" کښې "ر" باندې د زوَر حرکت دے خو "و" او "ځ" پکښې ساکن دي-

۹ –کله د یوۀ متحرك ټکی نه شاته دوه یا درې ساکن حرفونه راشي لکه دوست ، خوست - دلته "س" او "ت" د پېش حرکت پورې ونخښلي او یو سړلاب جوړ کړي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰ - صرف د سېلابونو

شمېر د وزن دپاره کافي نهٔ دے بلکه دا کتل شي چې پهٔ مصرعه کښې خجن سېلاب بې ځایه شوے خو نهٔ دے۔

۱۱ - پهٔ پښتو کښې دوه قسمه رکنونه کارول کېږي ، پهٔ یوهٔ قسم رکن کښې څلور سېلابونه وي چې اوږد رکن ورته وایي اوپهٔ دویم قسم رکن کښې درې سېلابونه وي چې لنډ رکن ورته وایي-

۱۲- د اوږدهٔ رکن تکرار اوږد رکني بحرونه جوړوي او د لنډ رکن تکرار لنډ رکني بحرونه جوړوي -

۱۳ - پهٔ هر رکن کښې یو سېلاب لازمي خجن وي پهٔ کوم چې د مصرعې بحر ولاړ وي او نور پکښې سپک سېلابونه وي - د اوږدهٔ رکن (څلور سېلابیز) خج یا پهٔ لومړي سېلاب ، یا پهٔ دویم ، یاپهٔ دریم ، او یا پهٔ څلورم سېلاب راځي او لهٔ څلورم سېلاب وروستو نهٔ شي را - د لنډ رکن (درې سېلابیز) خج یا پهٔ لومړي یا پهٔ دویم او یا پهٔ دریم سېلاب راځي - د

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډ رکن خج لۀ دریم سېلاب وروستو نۀ شي
را -

۱۴- د دوو سېلابونو رکن هم
پۀ پښتو شاعرۍ کښې نۀ شته -

۱۵ - اوږد رکن (څلور څپیز)
کم نا کم یو څل ا و زیات نا زیات څلور څله
تکرار کېږي ما سېوا د پنځم اوږد رکني بحر د
پنځم ښاخ نه ، چې پۀ هغۀ کښې پوره رکن هم
څلور څله او نیمګړے رکن هم څلور څله تکرار
کېږي -

OWNED BY 0300 9792115

۱۶ - لنډ رکن کم نا کم دوه
څله او زیات نه زیات څلور څله تکرار کېدے
شي -

۱۷ - د رکنونو پۀ قطار کښې
د لازمي خجن سېلاب ځاي ته مخامخ د شعر
خجن سېلاب راځي او د رکن سپک سېلاب
ځاي ته مخامخ د مصرعې سپک سېلاب راځي
-

۱۸ - که د رکن خجن
سېلاب ځاي ته مخامخ د مصرعې سپک

(c) ketabton.com: The Digital Library

سېلاب راشي نو بحر ماتېږي اوکه د رکن سپک
سېلاب ځاي ته مخامخ د مصرعې خجن
سېلاب راشي نو هیڅ فرق نۀ غورځوي -

۱۹ - خج پۀ خپل ځاي
ټینګ ولاړ وي او یون نۀ کوي خو اهنګ پۀ
مصرعه کښې ښکته ،پورته یا هوار یون کوي -

۲۰ - هغه یوسېلابیز ټکی چی پۀ
یواځې ځان هیڅ معنا نۀ ورکوي بلکه د
بل ټکي سره د ګډون نه پس معنا
ورکوي ، تل د سپک سېلاب پۀ توګه
کارول شي لکه چې ، مې ، د ، کښې ،
نه ، یې، دې ، مو او داسې نور -

۲۱ - هغه یو سېلابیز ټکی چی پۀ
یواځې ځان معنا ورکو شي ، خجن
هم کېدې شي او سپک هم ؛ لکه شپه
، څۀ ، زۀ ، ښۀ ، ورځ او داسې نور -

۲۲ - د لومړي |۱ ۲ ۳ ۴| اوږدۀ
رکن ، دویم |۱ ۲ ۳ ۴| اوږدۀ رکن او
د څلورم |۱ ۲ ۳ ۴| اوږدۀ رکن د تکرار
نه چې کوم بحرونه جوړېږي هغه پۀ

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیر کښې درې سېلابیز نیمګړے رکن غواړي -

۲۳ - د دریم اوږدهٔ رکن | ۱ ۲ ۳ ۴

| د تکرار نه چې کوم بحرونه جوړېږي هغه پهٔ اخیر کښې نیمګړے رکن نهٔ غواړي -

۲۴ - د څلورم اوږدهٔ رکن | ۱ ۲ ۳

|۴ د تکرار نه پنځم اوږد رکنې بحر هم جوړېږي خو فرق پکښې دومره دے چې دا بحر پهٔ اخیر کښې د یوهٔ سېلاب نیمګړے رکن غواړي -

OWNED BY 0300 9792115

۲۵ - د دویم لنډ رکن | ۱ ۲ ۳ | د تکرار نه چې کوم بحرونه جوړېږي هغه نیمګړے رکن نهٔ غواړي -

۲۶ - د لومړي لنډ رکن | ۱ ۲ ۳ |

او د دریم لنډ رکن | ۱ ۲ ۳ | د تکرار نه چې کوم بحرونه جوړېږي هغه پهٔ اخیر کښې د یوهٔ سېلاب نیمګړے رکن غواړي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۷ - د پښتو په ډېرو ټکو کښې
عادي او منطقي خج په اخيريني
سېلاب راځي - چې کوم ټکي پنځه يا
زيات سېلابونه لري ، لکه "اهورا
مزدا" او يا "نکارا ګووا "، په دغو ټکو
کښې خج په پنځم سېلاب دے ، نو
داسې ټکي په پښتو شعر کښې نۀ شي
راتلې ، ولې چې د اوږدۀ رکن خج تر
څلورم سېلاب وروستو نۀ شي را -

۲۸ - لۀ درو سېلابونو کم لاندې
باندې وا دومره غټ تاوان نۀ لري
لکه څومره چې د خج بې ځايه کول
تاوان لري -

۲۹ - په خپل عروضي نظام کښې
چې د رکنونو کوم شکلونه او ډولونه
بيان شوي دي په هغو کښې دګوتو وهلو
ډېر کم ګنجائش دے خو که بيا هم
څوک څۀ نا څۀ کول غواړي نو هغه د
بحرونو په وروستينيو رکنونو کښې
کېدې شي لکه دا چې ، که د يوۀ بحر

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پای کښې نیمګړے رکن وي نو بیا
هغه ورپوره کړے شي یا که په پای کښې
پوره رکن وي نو بیا هغه نیمګړےکړے
شي خو شرط به دا وي چې په دغسې
کولو سره بحر کوم شکل اخلي په هغۀ
کښې به اهنګ هم وي او لۀ خپله وزنه
به وځي هم نه -

۳۰ - پۀ تقطیع کښې دا اړینه
(ضروري) نۀ ده چې زوَر ته مخامخ زوَر
، یا پېښ ته مخامخ پیش او یا زېر ته
مخا مخ زېر راشي -

OWNED BY 0300 9792115

۳۱ - د تقطیـــــــــــــــــــع
دار و مدار پۀ اواز باندې دے نۀ پۀ حرفونو باندې
-

۳۲ - آ (الف ممدوده) پۀ
پښتو کښي نۀ شته خو که چرته د عربۍ پۀ یوۀ
ټکي کښې راشي نو دا به د "اَ" برابر وي او یو
سېلاب وي -

۳۳ - چې پۀ کوم حرف
باندې شد (ّ) وي هغه حرف د دوو حرفونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برابر وي لکه محبت (محب +بَت) او تصوّر (تصو +وُر) -

۳۴ - تنوین د نون برابر

حسابیږي لکه پهٔ فوراً کښې (فورَن) -

۳۵ - د عربی ټکی اخیر

ساکن الف غورځیږي لکه "لا تقنطوا" کښې -

۳۶ - الف مقصوري ( ) د

الف برابر حسابیږي لکه رحمٰن او رحمان -

۳۷ - د داؤد او د

طاؤس "ؤ" د دوو واوونو برابر دے لکه "داوود" - پهٔ دې ټکي کښې دوه واوونه یو سپلاب جوړوي -

OWNED BY 0300 9792115

۳۸ - دا ذکر شوې قاعدې پهٔ

ذهن کښې محفوظولو نه پس ، د یوې مصرعې د تقطیع پهٔ وخت پکار ده چې د دې مصرعې د ویئلو سره د دې بحر وپېژند شي - پهٔ دې لړ کښې د مصرعې لومړي څلورو سپلابونو ته فکر کیږي چې لومړے ،که دویم ، که دریم ، که څلورم سپلاب یې خجن دے - که لومړے

(c) ketabton.com: The Digital Library

سېلاب يې خجن وي نو پهٔ دې مصرعه کښې
لومړے اوږدرکن پهٔ کار راو شوے دے-اوس
د څلورو څلورو سېلابونو رکنونه جوړوو که دا
لومړے اوږد رکن يو ځل را وي نو دا د
لومړي اوږد رکني بحر د لومړي ښاخ مصرعه ده
،که دوه ځله دا رکن را وي نو دا لومړي اوږد
رکني بحر د دويم ښاخ مصرعه ده که درې ځله دا
رکن را وي نو دا د لومړي اوږد رکني بحر د
دريم ښاخ مصرعه ده -که څلور ځله دا رکن
تکرار شوے وي او يا دا مصرعه د لومړې ښاخ د
مصرعې غبرګ صورت وي نو بيا دا مصرعه د
لومړي اوږد رکني بحرد څلورم ښاخ مصرعه ده -
لنډه دا ده چې د خجن سېلاب نمبر(شمېر) به
درکن نوم وي د رکن نمبر (شمېر) به د بحر نوم
وي او د رکن تکرار (يو ، دوه ، درې ، څلورځله)
به د دې بحر د ښاخ نوم وي -

۳۹ - پهٔ يوې مصرعی باندې

غور کولو نه پس که دا معلومه شي چې هر دريم
سېلاب يې خجن دے بيا به د دې تقطيع پهٔ لنډ
رکن (درې سېلابيز) باندې کوو- طريقه به د

OWNED BY 0300-9702115

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاعدې نمبر۳۸ کارولې شي - بیا به د لنډۍ رکني بحر هم معلوم شي او ددۀ ښاخ هم -

۴۰ - پۀ ځینې ځای کښې پۀ یوۀ شعري ځپل کښې د یوې څپې یا زیا د وزن تاوان نۀ لري پۀ دې لړ کښې هغه شعري ځپل راځي چې لۀ خچپاې سربیت (مطلع) سره شروع شوے وي یا به داسي ووایو چې د مطلع شعر یې پۀ اخیري خجن سېلاب پوره شي - اوس به قافیه دارې مصرعې د بې قافیه (ناپښپلیزو) مصرعو نه یو یو سېلاب کمې وي - د بېلګې پۀ توګه د دریم اوږد رکني بحر دریم ښاخ به واخلو کوم چې ۱۲ سېلابونه مصرعه لري- د دې مصرعې اخیري خجن سېلاب یولسم دے - اوس که یوه مصرعه پۀ یولسم سېلاب پوره شي نو دا اخیري خجن سېلاب اوږد شي او د دوو سېلابونو ځاي ونیسي او بحر ته هیڅ زیان هم نۀ ورکوي اوس د دې غزل ټولې قافیه دارې مصرعي یولس سیلابه راځي او بې قافیه مصرعې به دولس سېلابه راځي لکه د خوشال خان دا غزل:

بیا لۀ کومه را پیدا شو دا بهار

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱

چې پۀ هر لوري يې ملک کړلو ګلزار

۱۱

درست پښتون لۀ قند هاره تر اټکه

۱۲

سر ه يو د ننګ پۀ کار پټ و اشکار

۱۱

۴۱ – د تقطيع پۀ کار کښې د رکن

سېلابونه يوۀ تر بله لرے او جدا ليکل

کيږي ولې چې د خجن سېلاب پۀ

پېژنګلو کښې څۀ ابهام نۀ شي پا –

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم باب

د پښتو شاعرۍ دودیز (مروج) بحرونه

بحرونه پۀ دوه قسمه دي یو اوږد رکني بحرونه دي او بل لنډ رکني بحرونه - اوږد رکني بحرونه د اوږدو رکنونو نه او لنډ رکني بحرونه د لنډو رکنونو نه جوړېږي - پۀ دې باب کښې مې د رکنونو پۀ قالبونو کښې د سېلابونو پۀ ځاي اعداد (هندسې) لګولي دي او د خجن سېلاب د پاره مې پۀ هند سه باندې ضمه (ُ) لګولې ده خو د مصرعو پۀ تقطیع کښې مې صرف پۀ خجن سېلاب ضمه (ُ) لګولې ده او پۀ سپکو سېلابونو د نخښې ضرورت نۀ شته - د تقطیع پۀ وخت د مصرعې پۀ اخیري رکن کښې د نخښې ¯ نه مراد د نیمګړي رکن غورځېدلي سېلاب ته اشاره ده -

اوږد رکني بحرونه

دا بحرونه دڅلورو اوږدو رکنونو نه جوړېږي - لومړے اوږد رکن لومړے اوږد رکني بحر ، دویم اوږد رکن دویم اوږد رکني بحر ، دریم اوږد رکن دریم اوږد رکني بحر ، څلورم اوږد رکن څلورم اوږد رکني بحر، او پۀ اخیر کښې یو ځل بیا څلورم اوږد رکن پنځم اوږد رکني بحر جوړوي - د هر یوۀ بحر بیا څلور څلور ښاخونه دي ما سوا د پنځم اوږد رکني بحر نه چې هغه پنځۀ ښاخونه لري -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړے اوږد رکني بحر

دا بحر د لومړي اوږدۀ رکن | ۱۲۳۴ | چې لومړے سېلاب يې خجن دے ، د تکرار څخه جوړېږي - د دې رکن دويم، دريم او څلورم سېلابونه سپک وي - د رکن د تکرار په لحاظ د دې بحر څلور ښاخونه دي او هر ښاخ يې د درو سېلابونو نيمګړے رکن هم غواړي -

۱ - لومړے اوږد رکني بحر (لومړے ښاخ) : په دې بحر کښې لومړے اوږد رکن | ۱۲۳۴ | يو ځل په پوره توګه راځي او په اخير کښې درې سېلابيز نيمګړے رکن غواړي - د دې بحر مصرعه اووۀ (۷) سېلابه وي - دا مصرعه د دې بحر تر ټولو لنډه مصرعه ده - اوس د رحمت الله درد د يوۀ غزل نه څوشعرونه را اخلم :

OWNED BY 0300 9792115

يا خالقه ! لمر مې کړې
زيرے د سحر مې کړه
ما سوا لۀ خپل وجود
يا الله ! کافر مې کړه
زۀ د شبنم څاڅکےيم
خدايه ! سمندر مې کړه
تۀ سنګ پارس او زۀ
کاڼے يمه زر مې کړه
مينه د انسان راکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

درد یم چاره ګرمې کړه

د لوستلو نه پس یې د دې ښاخ پهٔ رکنونو کښې تقطیع کوم :

| ۸ ۷ ۶ ۵ | ۴ ۳ ۲ ۱ |

| یُا خا ل قه | لمُر مې کړه ـ |

| زُي رے د س | حُر مې کړه ـ |

| مُا س وا لهٔ | خپُل و جود ـ |

| یُا الله کا | فُر مې کړه ـ |

| زُهٔ د شب نم | څُاخ یم ـ |

| خدُا یه !س من | دُر مې کړه ـ |

| تُهٔ سن ګک پا | رُس او زهٔ ـ |

| کُا نړے ي مه | زُر مې کړه ـ |

| مُي نه د ان | سُا ن راک ړه ـ |

| دُرد یم چا ره | ګُر مې کړه ـ |

ا ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ نیمګړے رکن

د دې بحر د مصرعې لومړے او پنځم سېلابونه خجن وي او نوره یې سپک وي - لکه څنګه چې د باندې قالب نه ښکاره کېږي - دا شعرونه پهٔ څلور سېلابیز رکنونو کښې ووېشل شول نو معلومه شوه چې د مصرعې لومړے او پنځم سېلابونه خجن دي که لږ نور فکر وکړے شي نو د اتم سېلاب خانې د پاره زمونږ سره بل

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

سېلاب نۀ شته يعنې د اتم سېلاب ځاې خالي دے - لومړے اوږد رکن اول ځل پۀ پوره توګه او بيا پۀ نيمګړي درې سېلابيز شکل کښې را -اوس که چرته د اول ا و يا د پنځم خجنو سېلابونو پۀ ځاې سپک سېلاب راشي نو بحر ماتېږي -

۲ - ~~لومړے اوږ د رکني بحر (دويم ښاخ)~~ : دا بحر هم د لومړي اوږدۀ رکن ا ۱ ۲ ۳ ۴ ا د تکرار څخه جوړېږي د دويم ښاخ مصرعه د لومړي ښاخ د مصرعې نه څلور سېلابه اوږده وي - دا ذکر شوے رکن دوه ځله پۀ پوره توګه او يوځل پۀ نيمګړي درې سېلابيز شکل کښې راځي - د دې بحر مصرعه يولس(۱۱) سېلابه وي او خجن سېلابونه يې لومړے، پنځم او نهم دي - پۀ دې ښاخ کښې د عبد الرحيم مجذوب د يوۀ غزل نه څو شعرونه عرض کوم :

OWNED BY 0300 9792115

خو مې کتلي درته سم نۀ دي لا
تم شه ګله اوښکې مې لا تم نۀ دي
غم د جدايي پۀ زړۀ غلبېل يمه
دا شانې سيخونه خو د زغم نۀ دي
ښکلي مې چې وګوري مسکاکوي
زۀ به لېو يمه دوي ګرم نۀ دي
زخم مې داغي دا مې علاج کوي
سوے دے مسلسل دا خو ملهم نۀ دي
پوه دے دمجذوب پۀ زړګي پوه دے ښۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکلي که وليان نۀ دي څۀکم نۀ دي

اوس هم دغه شعرونه د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې داسې

وېشلي شوي دي :

| ۱۲ ۱۱ ۱۰ ۹ | ۸ ۷ ۶ ۵ | ۴ ۳ ۲ ۱ |

| الُا خو مې ک | تُ لي د ر ته | سُم نۀ دي ــ |

| تُم شه ګك له | اُوښ کې مې لا | تُم نۀ دي ــ |

| غُم د ج دا | يُي پۀ زړۀ غل | ببُل ي مه ــ |

| دُا شا نې سي | خُو نه خو دا | زغُم نۀ دي ــ |

| ښکُ لي مې چې | وُګو ري مس | کُا کوي ــ |

| زُۀ به لې و | ژُي مه دوي | ګرُم نۀ دي ــ |

| زُخم مې دا | غُي دا مې ع | لُاج کوي ــ |

| سوُے دے م سل | سُل دا خو مل | هُم نۀ دي ــ |

| پُوه دے د مج | ذُوب پۀ زړګي | پُوه دے ښۀ ــ |

| ښکُ لي که ول | يُان نۀ دي څۀ | کُم نۀ دي ــ |

۱ــــــــــ۲ــــــــــنيمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - ~~لومړے اوږد رکني بحر (دریم ښاخ)~~: پۀ دې ښاخ

کښې هماغه لومړے اوږد رکن پۀ پوره توګه درې ځله تکرار کیږي او پۀ اخیر کښې د درو سپلابونو نیمګړے رکن هم غواړي- د دې ښاخ هره مصرعه پنځلس (۱۵) سپلابه وي او د دویم ښاخ د مصرعې نه څلور سپلابه زیاته وي - خجن سپلابونه یې لومړے ، پنځم ، نهم او دیارلسم دي او باقي نوره سپلابونه یې سپک دي -

دې نه پس پۀ دې ښاخ کښې شوے د خوشال خان د غزل نه څو شعرونه وړاندې کول شي :

نۀ شته پۀ دا شهرڅوك چې نۀ دي خریدار ستا
څۀ رنګه دېر تو د دے چې مې ولیدۀ بازار ستا

OWNED BY 0300 9792115

ښه ده سروې ونه ، نۀ چې ښه د ه ستا ترقده
شهد که شېرین دے ، نۀ شېرین دےتر ګفتارستا
چا چې تا ته کړے یونظر دے پۀ درست عمر
څو پۀ دنیا پایي نور به تل وي طلبګار ستا
دېر طبیبان راغلل لکه راغلل هسې لاړل
راشه حال یې ګوره چې څۀ حال لري بیمار ستا
سر لري خوشال درته پېش کش که دې پکاروي
نوره تر دا څۀ چې د چا سر راشي پکار ستا

د خوشال بابا د دغو شعرونو لۀ لوستلو پس ، د دې بحر پۀ رکنونو کښې یې لاندې تقطیع کیږي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

| ۱ُ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ |ُ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ |

|نُۀ شته پۀ دا | شُ هر څوک چې| نُۀ دي خ ري | دُار ستا (ˉ) ˉ|

|څُۀ رن ګه ډېر| تُود دے چې مې| وُ لي دۀ با | زُار ستا (ˉ) ˉ|

|بنُه ده سر وې| وُنه ، نۀ چې | بنُه ده ستا تر| قُ د ه (ˉ) ˉ|

|شُ هد که شې | رُ ين دے ، نۀ شې | رُين دے تر ګف | تُارستا (ˉ) ˉ|

|چُا چې تا ته | کُړے يون | ظُر دے پۀ درست | عُ مر(ˉ) ˉ|

|څُو پۀ دن يا | پُا يي نور به | تُل وي ط لب | ګُار ستا (ˉ) ˉ|

|ډُېر ط بي بان| رُاغ لل ل که | رُاغ لل ه سې | لُا ړل (ˉ) ˉ|

|رُا شه حال يې| کُو ره چې څۀ| حُال ل ري بې| مُار ستا (ˉ) ˉ|

|سُر ل ري خو| شُال در ته پېش| کُش که دې پ | کُار وي(ˉ) ˉ|

|نُو ره تر دا | څُۀ چې د چا| سُر را شي پ| کُار ستا (ˉ) ˉ|

۱ــــــــ۲ــــــــ۳ـــ نيمګړے رکن

ياده دې وي چې د دې بحر مصرعه ۱۵ سېلابونه لري خود دغو باندينو شعرونو ټولې مصرعې څوارلس (۱۴) سېلابونه لري پۀ دې کښې اخيرې خجن سېلاب (ديارلسم) د اوږد سېلاب پۀ توګه کارو شوے دے پۀ تقطيع کښې د نخښې (ˉ) نه دغه مراد دے او د اخېري ˉ نه درې سېلابيز نيمګړي رکن ته اشاره ده۔

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - لومړے اوږد رکني بحر (څلورم ښاخ) :

کوم وخت چې د پښتو ژبه د خپلوعروضو سره لا اشنا شوې نۀ وه نو هغه وخت کښې چې کوم شعرونه پۀ بحرِ مدید کښې ليکلي شوي وو ، نن د هغوي لۀ تجزيې دا معلومېږي چې د خپلو عروضو پۀ رڼا کښې هغه شعرونه د "لومړي اوږد رکني بحر" د څلورم ښاخ پۀ عروضي چوکاټ کښې ځايېږي لکه د رحمان باباؒ دا لاندې شوے غزل-

د لومړي اوږد رکني بحر تر ټولو وړه مصرعه د لومړي ښاخ اووۀ (۷) سېلابيزه مصرعه ده ، لۀ دغو اووۀ سېلابيزو دوو مصرعو څخه جوړه شوې يوه غبرګه مصرعه پۀ دې څلورم ښاخ کښې راځي نو ځکه به د څلورم ښاخ د مصرعې اوږدوا څوارلس (۱۴) سېلابه وي- اوس يو ځل د دې بحر پۀ دې ښاخ کښې شوے د رحمان باباؒ لۀ غزل نه څو شعرونه عرض کوم ، پس لۀ هغې به يې د دې بحر پۀ رکنونو کښې تقطيع کوم :

سر زما سامان زما ، زار شه تر جنان زما
زار شه تر جنان زما ، سر زما سامان زما
زيان زما نقصان زما ، واړه د يار هجر دے
واړه د يار هجر دے ، زيان زما نقصان زما
مشک زما زعفران زما ، ستا د کوڅې خاورې دي
ستا د کوڅې خاورې دي ، مشک زما زعفران زما

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

باغ زما بوستان زما ، بې تا مېوه نهٔ نیسي

بې تا مېوه نهٔ نیسي ، باغ زما بوستان زما

زړهٔ زما چشمان زما ، بې تا هیڅ حال نهٔ لري

بې تا هیڅ حال نهٔ لري ، زړهٔ زما چشمان زما

د لومړي اوږد رکني بحر د څلورم ښاخ پهٔ رکنونو کښې تقطیع :

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ |

| سُر ز ما سا | مُان ز ما - | زُارشه ترج | نُان ز ما - |

| زُار شه تر ج | نُان ز ما - | سُر ز ما سا | مُان ز ما - |

| زیُان ز ما نق | ڞُان زما - | واُ ړه د یار | هُ جر دے - |

| واُ ړه د یار | هُ جر دے - | زیُان ز ما نق | ڞُان ز ما - |

| مُشک زما زعف | ران ز ما - | ستاُ د کو ښې | ښُاو رې دي - |

| ستاُ د کو ښې | ښُاو رې دي - | مُشک زما زعف | رُان زما - |

| باُغ ز ما بوس | تُان ز ما - | بُې تا مې وه | نُهٔ نی سي - |

| بُې تا مې وه | نُهٔ نی سي - | باُغ ز ما بوس | تُان ز ما - |

| زړُهٔ ز ما چش | مُان ز ما - | بُې تا هیڅ حال | نُهٔ ل ري - |

| بُې تا هیڅ حال | نُهٔ ل ري - | زړُهٔ زما چش | مُان زما - |

۱---نیمګړے رکن ---- ۲---نیمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

رکن اول اوږد لومړے چې ښکاره ده دا کښې تقطیع دې پۀ
ځل پوره ، بیا نیمګړے، بیا پوره او بیا نیمګړے را دے - دا د
لومړي ښاخ د اووۀ سپلابیزې مصرعې غبرګ شکل دے - د دې
ښاخ مصرعه څوارلس(۱۴) سپلابه راغله - خجن سپلابونه یې
لومړے ، پنځم ، نهم او دیارلسم دي - چونکه دلته اتم سپلاب د
غورځېدلو (لومړي نیمګړي رکن) لۀ سببه د غبرګې مصرعې پۀ اووم
سپلاب سکته یا وقفه راځي نو لوستو به پۀ اووم سپلاب لږ
غوندې تم کېږي - لوستو پۀ پیوسته توګه او روانۍ سره دغه
مصرعه لۀ سره تر اخیره پورې نۀ شي لو -

دلته دې یوه بله نکته هم بې د لیکلو نۀ وي پاتې ، هغه دا
چې که څوک وغواړي نو د لومړي بحر د د دې څلورم ښاخ غبرګه
مصرعه بېرته پۀ دریم ښاخ کښې هم بدلولې شي - د دې غبرګې
مصرعې د غورځېدلي ا تم سپلاب ځاې ته به یو سپلاب ورننه
کړي نو بیا به د دریم ښاخ پۀ پنځلس سپلابیزې مصرعې کښې بدله
شي ، هم دغه شان که د دریم ښاخ مصرعه څلورم ښاخ ته اړول
غواړي نو بیا به د مینځ اتم سپلاب ترېنه وغورځوي ، د اتم سپلاب د
غورځولو نه پس به یوه څوارلس سپلابیزه غبرګه مصرعه ترېنه جوړه
شي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم اوږد رکني بحر

دا بحر د دویم اوږدهٔ رکن | ۱ ُ ۲ ۳ ۴ | چې دویم سپلاب یې خجن دے ، د تکرار نه جوړېږي - د دې رکن لومړے، دریم او څلورم سپلابونه سپک وي - د رکن د تکرار لهٔ مخې د دې بحر څلور ښاخونه دي - هر ښاخ یې د درو سپلابونو نیمګړے رکن هم غواړي -

<u>۱ - دویم اوږد رکني بحر (لومړے ښاخ)</u> : دا

بحر د دویم اوږد رکني بحر تر ټولو لنډ ښاخ دے -پهٔ دې بحر کښې دویم اوږد رکن | ۱ ُ ۲ ۳ ۴ | یو ځل پهٔ پوره توګه راځي او بیا پهٔ بل ځل د درې سپلابیز نیمګړي رکن پهٔ صورت کښې - د دې بحر مصرعه اووهٔ (۷) سپلابه وي - د دې ښاخ پهٔ مصرعه کښې خجن سپلابونه دویم او شپږم دي - د غازي سیال یو نظم چې عنوان یې دے " کشمیربه ازادېږي " پهٔ هم دې ښاخ کښې شوے دے ، د نمونې پهٔ طور لومړي څو شعرونه ترېنه راخیستي شوي دي :

کشمیر به ا ز ا د ېږ ي

دا خوب به رښتیا کېږي

تر څو به پهٔ دا خاوره

دا سرې وینې بهېږ ي

پهٔ دغه سرو لمبو کښې

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګلان به زرغونېږي
فریاد د مظلومانو
تر عرشه به رسېږي
د خوېندو لوپټو نه
بېرغ به راجوړېږي

یو ځل د لوستلو نه پس د دغو شعرونو د دې بحر په رکنونو کښې داسې تقطیع کوم :

۸ ۷ ۶ ۵	۴ ۳ ۲ ۱
ــ ي ږ دې ا زا	ا به ميُر کش
ــ ږي كې تيا	رښ به خُوب دا
ــ ره خاُو دا	پۀ به خُو تر
ــ ږي هې ب	نې وي سرُې دا
ــ كښې بُو لم	سرو غه دُ پۀ
ــ ږي نې غو	زر به لُان ګ
ــ نو مُا لو	مظ د يُاد فر
ــ ږي سې ر	به شه عُر تر
ــ نه تُو پ	لو دو خوېن د
ــ ږي ړې جو	را به رغ بې

ا ــــــــ نیمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - دويم اوږد رکني بحر (دويم ڼاخ) : ددې

ښاخ مصرعه د لومړي ښاخ د مصرعې نه څلور سېلابه اوږده ده-پۀ

دې بحر کښې دويم اوږد رکن | ا ۱ ۲ ۳ ۴ | دوه ځله پۀ پوره توګه

راځي او بيا پۀ اخير کښې پۀ درې سېلابيز نيمګړي شکل کښې - د

دې بحر مصرعه يولس (۱۱) سېلابه وي - اوس به د دې ښاخ يو غزل

را اخلم :

پر سد وم لېو کړم د يا ر سترګو
زۀ هم د کار سړے کړم د يار سترګو
بې مينې ژوند پۀ مرګ باندې حساب دے
زۀ مړ وم را ژوند ےکړم د يار سترګو
پو هېږ مه چې هيڅ لا هم نۀ يم
ورځمه که يو کړم د يا ر سترګو
کېد ے شي که و يار ته مې ورخپل کړي
لۀ ځانه خو پرد ے کړم د يار سترګو
چې مات شومه د خپل زړګي پۀ سر کښې
زۀ د اسې يو اغز ے کړم د يار سترګو

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې بحر پۀ قالب کښې يې پۀ لاندينې توګه تقطيع کوم :

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ |

|پر سُد وم لې |و ُکړم د |يار ستړُکو -|

|زۀ هُم د کار |س ړُے کړم د |يار ستړُکو -|

|بې مُي نې ژوند |پۀ مُرګ بان دې |ح سُاب دے -|

|زۀ مُړ وم را |ژون دُےکړم د |يار ستړُکو -|

|پو هُې ږ مه |چې هُيڅ لا |هم نُۀ يم -|

|ور ځُ مه که |يو ُکړم د |يار ستړُکو -|

|کې دُے شي که |و يُار ته مې |ور خپُل کړي -|

|لۀ ځُا نه خو |پر دُےکړم د |يار ستړُکو -|

|چې مُات شو مه |د خپُل زړګي |پۀ سُر کښې -|

|زۀ دُا سې يو |اغ زُےکړم د |يار ستړُکو -|

۱------۲------نيمګړے رکن

پۀ تقطيع کښې دا ليد شي چې د دولسم سپلاب خانه خالي ده ، نو د ا ځلور واره مصرعې يولس يولس (۱۱) سپلابونه لري - د دغو مصرعوخجن سپلابونه دويم، شپږم او لسم دي - دويم اوږد رکن هم دوه ځله پۀ پوره شکل کښې را دے او يو ځل پۀ نيمګړي شکل کښې -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - دویم اوږد رکني بحر (دریم ساخ) : پۀ دې

ښاخ کښې هم هغه دویم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ | کارو شي خو

دا ښاخ د دې بحر د دویم ښاخ نه پۀ دې وجه بېل دے چې پۀ دې

کښې دغه رکن پۀ پوره شکل کښې درې ځله تکرار کېږي او پۀ اخیر

کښې پۀ درې سېلابیز نیمګړي شکل کښې - اوس د لوستلو د پاره د

مطیع الله قریشي یو غزل چې پۀ هم دې بحر کښې دے ، وړاندې

کوم :

اشنا ! خپله وعده لږه محکمه کړه چې ځمه

زړګے مې بیا د بل دیدن پۀ طمعه کړه چې ځمه

ستا غم مې غموي که پۀ شهرت مې خفا کېږے

خپل غم راځینې واخله ما بې غمه کړه چې ځمه

شپه لاړه د رخصت پۀ اخیستو کښې سپین صبا شو

تۀ زلفې را خورې کړه رڼا کمه کړه چې ځمه

ما ستا لۀ دره بېرته د تلو لار لید لې نۀ ده

دا لار خو تر څۀ ځایه راته سمه کړه چې ځمه

پۀ تلو کښې یې ویئل چې قریشي بیا به راځمه

خوستګو یې ویئل چې خاطر جمعه کړه چې ځمه

د غزل د لوستلو نه پس یې د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې تقطیع کوم :

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

|۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶|

|اش نُا خپ له| وع دُه ل ږه | مح كُ مه كړه | چې ځُ مه –|

|ازړ ګُے مې بيا | د بُل دي دن| پۀ طُ معه كړه| چې ځُ مه –|

|استا غُم مې غ | م وُي كه پۀ | شه رُت مې خ | فا كُې ږے –|

|اخپل غُم را ځي | انې واُخ له ما | بې غُ مه كړه |چې ځُ مه –|

|اشپه لُا ړه د | رخ صُت پۀ ا | خيس تُو كښې سپين| ص بُا شو –|

|اتۀ زُل فې را | خو رُې كړه ر | ها كُ مه كړ ه | چې ځُ مه –|

|اما ستُا لۀ د | ره بېُر ته د | تلو لُار لي د | لې نُۀ ده –|

|ا د ا لُار خو تر | خۀ ځُا يه را | ته سُ مه كړه | چې ځُ مه –|

|اپۀ تلُو كښې يې | وي ئُل چې ق | ارې شُي بيا به | راځُ مه –|

|اخو ستُر ګو يې | وي ئُل چې خا | طر جُ معه كړه | چې ځُ مه –|

نيمګړے ركن-----۳--------۲-----۱

د دې ښاخ مصرعه پنځلس (۱۵) سېلابه وي د تقيطيع پۀ تجربه كښې دا ښكاره شوه چې دويم او درېم ركن درې ځله پوره او پۀ اخير كښې درې سېلابيز نيمګړي شكل كښې را او خجن سېلابونه يې دويم، شپږم، لسم ا و څوارلسم دي - دا ښاخ هم پۀ پښتو شعر كښې زيات ليدل كېږي - د ښاخ د اهميت او شهرت لۀ مخې ، د تمرين د پاره د سليم قرار لۀ يوۀ غزل نه څو شعرونه وړاندې كوم لوستونكي كولې شي چې پخپله يې د تقطيع هڅه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي ولې چې د تقطيع مهارت پۀ مشق منحصر دے -

ولاړ را ته واعظ دے د جنت پۀ منارې
وهلې مې تکيه ده د رحمت پۀ منارې
کوترې به د امن بچي چرته زېږوي
تاو شوي چې ماران دي د قيادت پۀ منارې
خپل وس پرې حاسدانو ، جابرانو کړ تمام
لا خو نخښې لرو د مروّت پۀ منارې
بيا هم راباندې ګران دے داسې ګران لکه جنان
رقيب که وي ولاړ د رقابت پۀ منارې
قراره ! اور چې لګي پۀ جونګړې د ښائست
لړزان دې ولې راشي د جرأت پۀ منارې

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - دویم اوږد رکني بحر (لورم ماخ)

بحر مضارع د عربي عروضو د مرکب (د مفرد بحرونو د ګډون نه مرکب بحر جوړېږي) بحرونو څخه یو مشهور بحر دے په دې بحر کښې نرمي او پست وا وي- د بحر مضارع سالم وزن داسې وي :

مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن

د دې بحر د مصرعې په اوله برخه کښې دوه جلا جلا رکنونه راځې ، دویمه برخه کښې یې تکرار دے نو په دې وجه دا مصرعه په دوو سمو حصو کښې تقسیم کېږي -

د دې بحر یو زحاف بحر مضارع مثمن (په یوه مصرعه کښې څلور او په دوو مصرعو کښې اته رکنونه) اخرب دے چې وزن یې داسې دے :

OWNED BY 0300 9792115

مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

په دې زحاف کښې هم په دوو جلا جلا رکنونو مصرعه شروع شي او د مصرعې په دویمه برخه کښې د لومړۍ برخې تکرار وي - د بحر مضارع سالم په مصرعه کښې شپاړس سېلابونه وي او په زحاف مثمن اخرب کښې دولس - سالم شکل وي که زحاف ، د دې بحر مصرعه یوه غبرګه مصرعه وي -

د عبد العلي کاکړ یو غزل چې په بحر مضارع مثمن اخرب کښې شوے وو ، ترینه یوه مصرعه را اخلو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

يار درومي او زۀ نۀ مرم هرګوره بې وفا يم

د دې مصرعې پۀ اولې برخې کښې داسې رکن استعمال شوے دے چې دويم سپلاب يې خجن دے ، دا رکن دوه ځله تکرار شوے دے د دې مصرعې د اولې برخي وزن هم د مفعول فاعلا تن وزن دے - د مصرعې دويمې برخې کښې د اولې برخې تکرار دے -دا مصرعه د اوو سپلابونو غبرګه مصرعه ده-

د دې بحث نه پس سړے دې نتيجې ته را رسي چې د عروضو تصور نه مخکښې د پښتو کوم شعرونه چې پۀ بحر مضارع کښې ليکلي شوي وو هغه نن د پښتو خپلو عروضو "دويم اوږد رکني بحر" پۀ څلورم ښاخ کښې راځي-

OWNED BY 0300 9792115

دا ښاخ هم د دويم اوږدۀ رکن (١ ٢ ٣ ٤) د تکرار څخه جوړېږي- د دويم اوږد رکني بحر تر ټولو وړه مصرعه د لومړي ښاخ اووۀ (٧) سپلابيزه مصرعه ده - دا اووۀ سپلابيزه مصرعه چې دوه ځله يوه پۀ بلې پسې کړې شي نو د څوارلسو (١٤) سپلابونو يوه غبرګه مصرعه به ترېنه جوړه شي - دا غبرګه څوارلس سپلابيزه مصرعه د دې بحر پۀ څلورم ښاخ کښې راځي - د څلورم ښاخ هره مصرعه څلور رکنونه لري چې لومړے او دريم رکن يې پۀ پوره شکل تکرار کېږي خو دويم او څلورم رکن يې پۀ نيمګړي شکل کښې-اوس د غازي سيال هغه نظم(کشمير به ازادېږي) چې ددې بحر پۀ لومړي ښاخ کښې دے ، دلته پېش کوم :

(c) ketabton.com: The Digital Library

کشمیر به ازاد یږي
دا خوب به رښتیا کېږي
ترڅو به پهٔ دا خاوره
دا سرې وینې بهیږي
پهٔ دغه سرو لمبو کښې
ګلان به زرغونیږي
فریاد د مظلومانو
تر عرشه به رسیږي
د خوبندو لوپټو نه
بیرغ به را جوړیږي

OWNED BY 0300 9792115

د دې نظم هره مصرعه اووهٔ (۷) سېلابه ده او خجن سېلابونه یې دویم او شپږم دي اوس به د دغو مصرعو نه لږ ساعت د پاره خوارلس (۱۴) سېلابیزې غبرګې مصرعې جوړول پکار وي چې د دې ښاخ پهٔ سانچه کښې ځاي شي - لاندینې پنځهٔ غبرګې مصرعې به پهٔ دې ډول پهٔ لاس راشي -

کشمیر به ازاد یږي دا خوب به رښتیا کېږي
ترڅو به پهٔ دا خاوره دا سرې وینې بهیږي
پهٔ دغه سرو لمبو کښې ګلان به زرغونیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فریاد د مظلومانو تر عرشه به رسېږي

د خوېندو لوپټو نه بېرغ به را جوړ ېږي

اوس به دا مصرعې د دې ښاخ په رکنونو کښې تقطیع غواړي ؛

| ۱ ُ۲ ۳ ۴ | ۵ ُ۶ ۷ ۸ | ۹ ُ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ُ۱۴ ۱۵ ۱۶ |

|کش مُیربه ا| زا دُې ږ ي⁻| دا خُوب به | ښر تیا کُې ږي⁻|

| ترڅُو به په | دا خُاو ره⁻ | ادا سرُې وي نې | ب هُې ږ ي⁻|

|په دُغه سرو| لم بُو کښې⁻| |کُ لُان به زر | غو نُې ږي⁻ |

| فریُاد د مظ | لو مُا نو⁻ | تر عُر شه به | ر سُې ږ ي⁻ |

| د خوُېن دو لو | پ ټُو نه⁻ | بې رُغ به را | جو ړُې ږي⁻|

۱---------نیمګړے رکن-------۲---------نیمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

د دې ښاخ د مصرعو د میځیني نیمګړي رکن

(اتم سېلاب د غورځېدو) له کبله به لوستو په اووم سېلاب لږ غوندې ایسارېږي ، په روانه توګه یا بې د وقفې یې نه شي لو - د دې ښاخ د مصرعې خجن سېلابونه دویم ، شپږم، لسم او څوارلسم دي خو چې کله یې یو لوستو لولي نو د وینا په وخت کښې وروستیني دوه خجن سېلابونه یوه درجه را مخکښې شي او نهم او دیار لسم شي ، دا ځکه چې وقفه یا سکته د وینا په وخت کښې په سېلاب نه حسابېږي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم اوږد رکني بحر

کوم وخت چې نړۍ د ازاد نظم سره لا اشنا شوې نۀ وه او کوم وخت چې د پښتو ادب د عروضو سره نۀ وو اشنا شوې ، هغه وخت (۱۶۰۳ - ۱۶۱۲ عیسوي) اخون درویزه باباؒ مخزن وو، چې پۀ کوم ادبي صنف کښې یې وو هغې ته نن ازاد نظم وایي او چې پۀ کوم وزن کښې یې وو هغې ته نن د پښتو عروضو "دریم اوږد رکني بحر" وایي (پۀ دې مفروضو باندې باید چې خبرنې وکړې شي) - د مخزن اتۀ سپلابیزې کرښې د ذکر شوي بحر پۀ دویم ښاخ کښې راځي ، دولس سپلابیزې کرښې یې پۀ دریم ښاخ او شپاړس سپلابیزې کرښې یې پۀ څلورم ښاخ کښې راځي -

دا بحر د دریم اوږدۀ رکن | ا ۲ ۳ ۴ | چې دریم سپلاب یې خجن دے ، د تکرار نه جوړېږي - د دې رکن لومړے، دویم او څلورم سپلابونه سپک وي - د رکن د تکرار لۀ مخې د دې بحر څلور ښاخونه دي - د دې بحر ځانګړتیا دا ده چې د دې هیڅ یو ښاخ هم نیمګړے رکن نۀ غواړي بلکه د خپل سالم شکل پۀ تکرار سره مصرعه پوره کو شي - دا بحر پۀ پښتو شاعرۍ کښې تر ټولو بحرونو زیات کارو شوے دے.

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د ريم اوږد رکني بحر (لومړے باخ)

پۀ دې ښاخ کښې دريم اوږد رکن ۱|۲ ۳ ۴| پۀ پوره توګه يو ځل راځي او نيمګړي رکن ته اړتيا نۀ لري - د دې ښاخ مصرعه څلور(۴) سېلابه ده او دريم سېلاب يې خجن دے او لومړے ، دويم او څلورم سېلابونه يې سپک دي - دا د پښتو شاعرۍ تر ټولو وړه مصرعه ده - هم دا وجه ده چې د دې بحر دا ښاخ ډېر کم کارو شوے دے -

اوس يو ځل د لوستلو د پاره د غازي سيال د يوۀ غزل نه لومړي څو شعرونه را اخلم :

OWNED BY 0300 9792115

تۀ مغرور
زۀ مجبور
خاو رې شه
ستا غرور
تۀ مې خان
زۀ مزدور
زۀ دې ورور
تۀ تربور
نيت کښې شته
څۀ فتور

اوس يې د دې ښاخ پۀ سانچه کښې يې ځايوم :

(c) ketabton.com: The Digital Library

| ۱ ۲ ۳۴ |

| تۀ مغ رُور - |

| زۀ مج بُور - |

| خاو رې شُه - |

| ستا غ رُور - |

| تۀ مې خُان - |

| زۀ مز دُور - |

| زۀ دې ورُور - |

| تۀ تر بُور - |

| نيت کښې شتُه - |

| څۀ ف تُور - |

۱

لکه څنګه باندې ذکر وشو چې د دې ښاخ مصرعه څلور سپلابونه لري ، خو دا مصرعه درې (۳) سپلابونه لري - اوس چې درې سپلابونه ولې لري ؟ ګران لوستونکي به د تېرو پاڼو په مرسته د دې سوال د پاره جواب ولټوي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - د ریم اوږد رکني بحر (دویم ناخ)

د لومړي ښاخ نه د دې دویم ښاخ مصرعه څلور سېلابه اوږده ده، ځکه چې په دې ښاخ کښې دریم اوږد رکن | ا ۲ ۳ ۴ | په پوره توګه دوه ځله تکرار کېږي، او نیمګړے رکن هم نۀ غواړي - د دریم اوږد رکني بحر ټول ښاخونه داسې دي چې هغه د خپل سالم شکل په تکرار مصرعه پوره کولې شي - د دې ښاخ مصرعه اتۀ (۸) سېلابونه لري - د نورو بحرونو د لنډو ښاخونو سره که دې ښاخ مقابله کوو نو دا ښاخ ډېر زیات کارو شوے دے؛ غزل، نظم او اولسي شاعري‌هم په دې ښاخ کښې ډېره زیاته شوې ده - اوس د رحمان بابارحمة الله علیه د یوۀ غزل نه څو شعرونه وړاندې کوم چې هم دې ښاخ کښې دے-

OWNED BY 0300 9792115

د دلبرو په درګاه
نۀ حرمت لرم نۀ جاه
غوځوي مې د زړۀ ولې
د چشمانو په نګاه
هومره قدر مې هم نۀ شته
لکه قدر د ګیاه
هیڅ خبر لۀ ځانه نۀ یم
چې زۀ څۀ لرم ګناه
د رحمان په خیر دې نۀ شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حا ل   ا حو ا ل   د چا تباه

د رحمان بابا ؒ لۀ غزل لوستلو نه وروستو يې اوس د دې

ښاخ پۀ رکنونوکښې تقطيع کوم :

|۸ ۷ ۶ ۵ | ۴ ۳ ۲ ۱|

| د دل بُ روا پۀ در ګُاه (‾) |

| نۀ حر مُت ل ا رم نۀ جُاه (‾) |

| غو خ وُي مې ا د زړۀ وُلې |

| د چش مُا نو ا پۀ ن ګُاه (‾) |

| هوم ره قُ در ا مې هم نُۀ شته |

| ل که قُ در ا د ګ يُاه (‾) |

| هيڅ خ برُ لۀ ا ځا نه نُۀ يم |

| چې زۀ څُۀ ل ا رم ګ نُاه (‾) |

| د رح مُان پۀ ا څېر دې نۀ شي |

| حال اح وُال د ا چا ت بُاه (‾) |

۱ـــــــــــــــــ۲

د دې ښاخ مصرعه اتۀ (۸) سېلابه ده ا و خجن سېلابونه

يې دريم او اووم دي -که پۀ ژور نظر ورته وکتل شي نو دا هم ترېنه

څرګندېږي   چې دا ښاخ د دريم بحر د لومړي ښاخ غبرګ شکل

دے - پۀ دې تقطيع کښې دا هم ښکاره شوه چې مطلع او هره

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

همقافیه مصرعه اووۀ (ے) سپلابه ده او بې قافیه مصرعه اتۀ (۸) سپلابه ده او بحر ته هیڅ تاوان هم نۀ دے رسېد - د دې خبرې سپیناوي د پاره به یو ځل بیا لوستونکو ته د اوږد سپلاب ځانګړ تیاوې کتل پکار وي -

<u>۳ - د ریم اوږد رکني بحر (د ریم ښاخ)</u>

پۀ دې ښاخ کښې هم هغه دریم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ُ ۴ |

چې دریم سپلاب یې خجن وي ، کارو شي خو دا ښاخ د دې

OWNED BY 0300 9792115

بحر د دویم ښاخ نه پۀ دې وجه بېل دے چې پۀ دې کښې دغه رکن پۀ پوره شکل کښې درې ځله تکرار کېږي نو د دې ښاخ مصرعه به دولس (۱۲) سپلابه اوږده وي- لکه د دې بحر نورو ښاخونو،دا ښاخ هم پۀ اخیر کښې نیمګړي رکن ته اړتیا نۀ لري - خجن سپلابونه یې دریم،اووم او یولسم دي- دا ښاخ هم ډېر زیات کارو شوے دے - لۀ پخوانیو شاعرانو واخله تر ننه پورې پۀ دې ښاخ کښې غزل او د نظم پۀ صورت کښې ډېر زیات لیکل شوي دي ، او نن هم لۀ ډېرو بحرونو زیات قبول کړے شوےدے - پۀ دې بحر کښې د رحمان بابا د یوۀ غزل نه څو شعرونه وړاندې کوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پۀ ښائست زما د يار نۀ دي خبرڅوک

که خبرشي پرې به نۀ ږدي دغه درڅوک

د دنيا چارې همه واړه فاني دي

برناحقه خاورې نولي پۀ خپل سر څوک

که زما د يار پۀ مخ د چا نظر شي

و بۀ نۀ کاندي بل خوا وته نظر څوک

د ديدن طاقت يې هيچا سره نۀ شته

و افتاب ته نۀ شي برابر څوک

چې بېلتون پۀ سترګو ويني اشنايي کا

د رحمان پۀ څېر به نۀ وي باهنر څوک

OWNED BY 0300 9792115

د لوستلو نه وروستواوس يې د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې

تقطيع کوم :

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ |

| پۀ ښا ئُست زا | ما د يارُ نۀ | دي خ بُر څوک |

| که خ بُر شي | پرې به نُۀ ږدي | د غه دُر څوک |

| د دن يُا چا | رې ه مُه وا | ړه فا نُي دي |

| بر نا حُ قه | خاو رې نُو لي | پۀ خپل سُرڅوک |

| که ز مُا د | يار پۀ مُخ د | چا ن ظُر شي |

| و به نُۀ کان | دي بل خُوا و | ته ن ظُر څوک |

| د دي دُن طا | قت يې هُي چا | س ره نُۀ شته |

(c) ketabton.com: The Digital Library

ا و اف تُاب ته ا ك نُۀ شي ا ب را بُر څوك ا
ا چې بېل تُون پۀ ا ستر ګو وُي ني ا ا ش نا يُي كا ا
ا د رح مُان پۀ ا خپر به نُۀ وي ا با ه نُر څوك ا
ا ـ ـ ـ ـ ـ ـ ٢ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ٣

۴ - د ريم اوږد ركني بحر (لو رم اخ)

پۀ دې څلورم ښاخ كښې هم هغه دريم اوږد ركن ا ۱ ۲ ۳ُ ۴ ا چې دريم سېلاب يې خجن وي ، كارو شي خو دا ښاخ د دې بحر د دريم ښاخ نه پۀ دې وجه بېل دے چې پۀ دې ښاخ كښې دغه ركن پۀ پوره شكل كښې څلور ځله تكرار كېږي نو د دې ښاخ مصرعه به شپاړس (۱٦) سېلابه اوږده وي - دغاړو اتۀ سېلابيزې دوې مصرعې د دې ښاخ يوه غبرګه مصرعه جوړوي - لكه د دې بحر نورو ښاخونو دا ښاخ هم پۀ اخير كښې نيمګړي ركن ته اړتيا نۀ لري - خجن سېلابونه يې در يم،اووم ، يولسم او پنځلسم دي - پۀ پښتو شاعرۍ كښې دا ښاخ هم ډېر زيات كارو شوے دے - د خوشال خان بابا د يوۀ نظم (د دنيا بې ثباتي او بې وفايي) نه څو شعرونه وړاندې كوم :

همراهانو د دې كوچ وكړ واړه لاړل تر منزله
تۀ لا كلك پۀ خوب اودۀ يې، اې زما دله غافله
لۀ نيستۍ نه و هستۍ ته لۀ هستۍ نه و نيستۍ ته
كاروانونه دي چلېږي ، قوافله ، قوافله

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنیا پهٔ دریاب ډوبه ! د پایاب طمعه و مه کړه
دا پایاب دي ډېرو غوښتي خبر نهٔ شول لهٔ ساحله
چې ګفتار کردار یې واړه موافق سره یو رنګ شي
هله هر رنګه خبره ، اثر کاندي لهٔ قایله
پهٔ زېبا ګفتار دې هیڅ ځهٔ تقصیر و نهٔ کړهٔ خوشاله !
که کردار دې هم زېبا وه ، چار به ولې وه مشکله

او یې د دې ښاخ پهٔ عروضي قالب کښې اچوم :

|۱ ۲ ۳ ۴| ۵ ۶ ۷ ۸| ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲| ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶|

|هم را ها نو| دې کوچ و کړ| وا ړه لا ړل| تر من ز له|
|تهٔ لا کلک پهٔ| خوب او دهٔ یې| اې زما د| له غا فُ له|
|لهٔ نېس تی نه| و هس تی نه| لهٔ هس تی ته| و نېس تی ته|
|کار وا نو نه| دي چ لې بې| ق وا فُ له| ق وا فُ له|
|د دن یا پهٔ| دریاب ډُوبه| د پا یاب ط| معه و مه کړه|
|دا پا یاب دي| ډېرو غُوښ تي| خ بر نهٔ شول| لهٔ سا حُ له|
|چې ګف تار کر| دار یې وا ړه| م وا فق س| ره یو رنګ شي|
|ه له هر رن| ګه خ ب ره| ا ثر کان دي| لهٔ قا ی له|
|پهٔ زې با ګف| تار دې هي ځهٔ| تق صیر و نهٔ| کړهٔ خو شا له !|
|که کر دار دې| هم زې با وه| چار به و لې| وه مش ک له|

۱ــــــ۲ــــــ۳ــــــــــ۴

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم اوږد رکني بحر

دا بحر د څلورم اوږدهٔ رکن |۱ ۲ ۳ ۴| چې څلورم سېلاب يې خجن دے ، د تکرار څخه جوړېږي - د دې رکن لومړے، دويم او دريم سېلابونه سپک وي - د رکن د تکرار لهٔ مخې د دې بحر هم لکه د نورو بحرونوڅلور ښاخونه دي - د ا بحر هم لکه د لومړي او دويم اوږد رکني بحر درې سېلابيز نيمګړے رکن غواړي او د خپل سالم شکل پهٔ تکرار سره مصرعه نهٔ شي پوره کولې - د دې رکن پهٔ څلورم سېلاب بانلې خج وي نو پهٔ نيمګړي رکن کښې دا اخيري (څلورم) خجن سېلاب وغورځېږي او درې سپک سېلابونه يې نيمګړے رکن |۱ ۲ ۳| جوړوي -

OWNED BY 0300 9792115

۱ - لومړے اوږد رکني بحر (لومړے ښاخ)

پهٔ دې ښاخ کښې څلورم اوږد رکن |۱ ۲ ۳ ۴| يوځل پهٔ پوره توګه او بل ځل پهٔ درې سېلابيز نيمګړي شکل کښې راځي - د دې نيمګړي رکن يې خجن (څلورم) سېلاب غورځېږي ځکه چې د دې ښاخ د مصرعې وزن فقط پهٔ يوهٔ (څلورم) سېلاب باندې ولاړ وي - د دې ښاخ مصرعه اووهٔ (۷) سېلابه وي - پهٔ دې ښاخ کښې غزل هم شته او نظم هم -

د غازي سيال يو غزل چې پهٔ دې ښاخ کښې دے ،ترېنه څو شعرونه را اخلم :

(c) ketabton.com: The Digital Library

و رکه شه دا زندګي
دا بې لۀ تا زندګي
څۀ به څوک ناز پرې وکړي
نۀ شوه د چا زندګي
زۀ د هغې زندګي
هغه زما زندګي
چا ته پرانستې غېږه
چا نه خفا زندګي
وايه تېرېږي څنګه
سيا له ! پۀ تا زندګي

OWNED BY 0300 9792115

اوس دا باندينې شعرونه د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې وېشم :

|۱ ۲ ۳ ۴ُ| ۵ ۶ ۷ ۸ُ|
ور که شه داُ	زن د ګي ـ
دا بې لۀ تُا	زن د ګي ـ
څۀ به څوک نُاز	پرې وک ړي ـ
نۀ شوه د چُا	زن د ګي ـ
زۀ د ه غُې	زن د ګي ـ
ه غه ز مُا	زن د ګي ـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چا ته پرا نُس	تې غې ږه -
چا نه خ فُا	زن د ګي -
وا يه تې رُې	ږي ښن ګه -
سيا له پۀ تُا	زن د ګي -
ا--- -نيمګړے رکن

۲ - لو رم اوږد رکني بحر (دويم اخ)

پۀ دې ښاخ کښې څلورم اوږد رکن |ا ۲ ۳ ۴| دوه ځله پۀ پوره توګه او بل ځل پۀ دريم سېلابيز نيمګړي شکل کښې راځي - د دې نيمګړي رکن يې خجن (څلورم) سېلاب غورځېد وي ځکه د دې ښاخ د مصرعې وزن فقط پۀ دوو خجنو (څلورم او اتم) سېلابونو باندې ولاړ وي - د دې ښاخ مصرعه يولس (۱۱) سېلابونه لري - پۀ دې ښاخ کښې غزل هم شته او نظم هم - پۀ دې ښاخ کښې ليکلي شوي د جاوېد احسا س د يوۀ غزل نه څو شعرونه وړاندې کېږي :

زما لۀ خلقو ائينه ورکه ده
پۀ ائينه کښې ترې څهره ورکه ده
پۀ افسانه کښې حقيقت ورک شوے

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پهٔ حقیقت کښې افسانه ورکه ده
لهٔ ما هم ستا کړې وعده هېره وه
پرېږده که ستا نه بهانه ورکه ده
ما ته ستر وروړ د پلارپهٔ ځاي دے مګر
د دهٔ د سر نه خو سایه ورکه ده
اوس مینه هم شوه تجربه د احساس
اوس پکښې زړهٔ ورک دے جذبه ورکه ده

د لوستلو نه پس د جاوېد احساس د غزل تقطیع به پهٔ دې ډول کېږي :

|١ ٢ ٣ ٤| ٥ ٦ ٧ ٨| ٩ ١٠ ١١ ١٢|

OWNED BY 0300 9792115

ز ما لهٔ خُل	قو ا ئي نُه	ور که ده–
پهٔ ا ئي نُه	کښې ترې څه رهٔ	ور که ده–
پهٔ اف سا نُه	کښې ح قي قُت	ورك ش وے–
پهٔ ح قي قُت	کښې اف سا نُه	ور که ده–
لهٔ ما هم ستُا	کړې وع دهٔ	هې ره وه–
پرېږ ده که ستُا	نه ب ها نُه	ور که ده–
ما ته ستر وروُر	د پلار پهٔ ځُاي	دے م ګر–
د دهٔ د سُر	نه خو سا يُه	ور که ده–
اوس مي نه هُم	شوه تج ر بُه	د اح ساس–

(c) ketabton.com: The Digital Library

| اوس پ کښې زړۀ اورك دے جذ بُه | ورکه ده ‾|

ا-------۲-------نيمګړے رکن

دا بحر هم ډېر زيات استعمال شوے دے او نن هم ډېر زيات استعمال کېږي نو د اهميت لۀ مخې ، د لوستونکو د مشق او تمرين د پاره دلته د حمزه بابا د يوۀ غزل نه څو شعرونه وړاندې کوم - لوستونکي کولي شي چې د حمزه بابا د دغو شعرونو تقطيع پۀ خپله وکړي -

تل به پۀ لا ر د مېړنو سره ځم
يمه پښتون د پښتنو سره ځم
پام کوه زۀ هغه نظر نۀ يمه
چې به پۀ دود د سپېلنو سره ځم
راستنېدے چې نۀ شي وخت خو نۀ يم
خو د حالت د تقاضو سره ځم
و لاړ م مستقبل ته د ماضي روايات
زۀ د خپل حال د ولولو سره ځم
حمزه ! سفر که د حجاز وي نو هم
زۀ د پښتون د قافلو سره ځم

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - لو رم اورډ رکني بحر (دریم ـاخ)

رمل د عربي عروضو د مفرد بحرونو څخه یو بحر دے او د اردو مقبول ترینه بحرونو څخه یو دے د علامه اقبالؒ څلویښت فیصده شاعري پهٔ دې بحر کښې ده- د بحر رمل سالم اصلي وزن داسې دے :

فاعلا تن فاعلا تن فاعلا تن فاعلا تن

د بحر رمل سالم شکل پهٔ مقابله کښې د دهٔ زحاف (زحاف پهٔ رکنونو کښې تغیر یا کمي بېشي ته وایي ، د زحاف پهٔ ځاي پهٔ پښتو کښې د " نیمګړي رکن " اصطلاح شتون لري) زیات کارول کېږي - د بحر رمل یو زحاف ، بحر رمل مثمن مقصور (یوه مصرعه کښې څلور رکنونه یا پهٔ دوو مصرعو کښې ا تهٔ رکنونه خو چې څلورم رکن یې نیمګړے وي) دے چې وزن یې داسې دے :

فاعلا تن فاعلا تن فاعلا تن فاعلن/ فاعلات

د بحر رمل سالم یا اصلي وزن شپاړس سېلابونه لري او دا ذکر شوے زحاف یې پنځلس - پهٔ بحر رمل سالم کښې "فاعلا تن " رکن څلور ځله پوره تکرار شوے دے او پهٔ رمل مثمن مقصور کښې درې ځله پوره صورت کښې تکرار شوے دے او پهٔ څلورم ځل پهٔ نیمګړي صورت کښې - د میاشرف یوغزل چې بحر رمل مثمن مقصور کښې شوے وو ، ترینه یوه مصرعه را اخلو :

اې چې بلبل د عطا تل پهٔ چمن ستا کا چغار

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې مصرعې کښې يو داسې رکن کارو شوے دے چې هر څلورم سپلاب يې خجن دے ، دا رکن څلور ځله تکرار شوے دے، درې ځله په پوره صورت کښې او يو ځل په نيمګړي صورت کښې -

د دې بحث نه سرے دې نتيجې ته را رسي چې د عروضو تصور نه مخکښې د پښتو کوم شعرونه په بحر رمل کښې ليکلي شوي وو هغه نن د پښتو خپلو عروضو په " څلورم اوږد رکنې بحر " دريم ښاخ کښې راځي -

په دې ښاخ کښې هم هغه څلورم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ | درې ځله په پوره توګه راځي او بل ځل په پاې کښې په درې سپلابيز نيمګړي شکل کښې - د دې نيمګړي رکن يې خجن (څلورم سپلاب غورځېد وي ځکه د دې ښاخ د مصرعې وزن په درو خجنو (څلورم او اتم او دولسم) سپلابونو باندې ولاړ وي - د دې ښاخ مصرعه پنځلس (۱۵) سپلابونه لري - په دې ښاخ کښې غزل هم شته او نظم هم -اوس د د مساز شاهين يو غزل وړاندې کوم ، چې په هم دې ښاخ کښې شوے دے :

خومره پاګل وو چې په خلۀ کښې يې لمبه اخيسته
هغه سړي د تا د شونډو چې بوسه اخيسته
دلته چې چا راسره وېش د ورځو شپو کړے دے
ورځ به د دوي په برخه وه مو نږه به شپه اخيسته

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي هم رښتیا نۀ خوښول سر تۀ یې امن غوښتو
د انسانیت پۀ قتلِ عام کښې یې حصه اخیسته
هلته د یوۀ خداي خدایي نۀ وه هرې خوا ته خداي وو
مونږ پۀ یواځې ځان به خدایه! ستا نامه اخیسته
ژوند، د روښانه ژوندانۀ علامت مونږ به ګڼې
مونږ به شاهینه! د تاودې سره سره اخیسته

د لوستلو نه پس د دمساز شاهین د غزل تقطیع بۀ پۀ دې ډول کېږي:

|۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ |۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶|

څوم ره پا ګُل	وو چې پۀ خلُۀ	کښې یې لم بُه	ا خیس ته -
اه غه س ړُي	د تا د شُون	ډو چې بو سُه	ا خیس ته -
د ل ته چې چاُ	را س ره وېشُ	د ور څو شپُو	ک ړے دے -
ورځ به د دُوي	پۀ بر خه وُه	مون ږه به شپُه	ا خیس ته -
دوي هم رښ تیُا	نۀ خو ښ وُل	سر تۀ یې اُ	من غوښ تو -
د ان سان یُت	پۀ قت لِ عُام	کښې یې ح صُه	ا خیس ته -
هل ته د یوُۀ	خداي خدا یي نُۀ	وه ه رې خواُ	ته خداي وو -
مون ږ پۀ یواُ	ځې ځان به خداُ	یه! ستا نا مُه	ا خیس ته -
ژوند د رو ښاُ	نه ژون دا نُۀ	علا مت مُون ږ	به ګڼې -
مون ږ به شا هُي	نه د تاو دُې	س ره س ړُه	ا خیس ته -

۱ ــــــــ ۲ ــــــــ ۳ ــــــ نیمګړے رکن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بحر پۀ پښتو شاعرۍ کښې ډېر زيات استعمال شوے دے او نن خو تر ټولو بحرونو زيات استعمال کېږي - د دې شهرت اوعمومي قبوليت لۀ مخې د مشق ا و تمرين دپاره د عبدالسلام بېتاب يو غزل وړاندې کوم ا و تقطيع يې لوستونکو ته پرېږدم - لوستونکي به دې ته هم پام وکړي چې د دې غزل هم قافيه مصرعې د بې قافيه مصرعو څخه دکوم اصول لۀ مخې يوه ځپه کمې را ځي -

د چا ګل مخي مسيحا پۀ انتظار پروت دے
ميئن دې ګله موده وشوه چې بيمار پروت دے
پۀ دې نه لوي ثبوت د تا د مينې څۀ درکړمه ؟
پۀ مرګ مې هم پۀ سينه ستا د زلفو تار پروت دے
د زړګي درد به مې پۀ دې کښې هم لا څرګکه نۀ کړي
زما پۀ مخکښې زما لوټې لوټې ښار پروت دے
دا پۀ ارمان د سرو ګلونو شهيد شوے ښکا ري
دا چې د سرو ګلونو هار يې پۀ مزار پروت دے
وخت يې شو تېر خو ځي جنان لا پۀ نيولي قدم
لا يې پۀ ذهن کښې د کبر زوړ خمار پروت دے

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - لو رم اوږد رکني بحر (لورم ماخ)

د دې بحر تر ټولو لنډ ښاخ لومړے ښاخ دے چې مصرعه يې اووۀ (۷) سېلابه د ه ، دغسې اووۀ سېلابيزې دوې مصرعې چې يوه پۀ بلې پسې کړې شي نو پۀ دې څلورم ښاخ کښې راتلونکې يوه غبرګه مصرعه ترېنه جوړه شي - پۀ دې څلورم ښاخ کښې څلورم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ُ | لومړے او دريم ځل پوره تکرار کېږي خو دويم او څلورم ځل نيمګړے تکرار کېږي نو د اتم او شپاړسم سېلاب ځايونه (کوم چې خجن هم دي)به خالي راځي - اوس د ارواښاد طاهرکلاچوي يوۀ غزل ،کوم چې د دې بحر پۀدريم ښاخ کښې دے ، ته رجوع کوم او څو شعرونه ترېنه را اخلم :

OWNED BY 0300 9792115

داسې پۀ خيال او پۀ ډار نيسم د خوبا نو لمن
لکه چې نيسي څوک غريب د بادشا هانو لمن
چې لۀ رخساره د شفق د ناوې وينې څا څي
پرې لګېدلې ده د چا د سرو لبانو لمن
چې بې نقابه پۀ ډک زړه د يار د يد ن وکړمه
هله به ډکه شي زما د دعاګا نو لمن
د اژ دها او د لړم نيونه نۀ ده ګرا نه
خو ډېره ګرانه ده نيو نه د سيا لا نو لمن
خوشبويه ځکه دے طاهره ! ستا د فکر نسيم
پرې لګېدلې ده د حسن د ګلا نو لمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس به پهٔ دې غزل کښې لږ ساعت د پاره داسې بدلون راولم چې د څلورم اوږد رکني بحر پهٔ دې څلورم ښاخ کښې ځاې شي ؛ يا به دا ووايم چې د دې بحر د لومړي ښاخ غبرګ شکل ترې جوړوم ؛

نيسم پهٔ خيال او پهٔ ډار ، زهٔ د خوبانو لمن
لکه چې نيسي غريب د با د شا ها نو لمن
اوس د شفق د ناوې لهٔ رخسار وينې څاڅي
چا لګولې د ه پرې د سرو لبانو لمن
چې بې نقاب پهٔ ډک زړهٔ د يار ديدن وکړمه
شي به مې هله ډکه د د عا ګانو لمن
د اژدها ، د لړم نيو نه نهٔ د ه ګرانه
خوده نيونه ګرانه تل د سيالانو لمن
طاهره ! دے خوشبو يه د تا د فکر نسيم
پرې لګېده د حسن د خوګلانو لمن

OWNED BY 0300 9792115

اوس به يې د دې ښاخ پهٔ قالب کښې تقطيع وکړم :

|١ ٢ ٣ ٤ُ|٥ ٦ ٧ ٨ُ| |٩ ١٠ ١١ ١٢ُ | ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ُ|

|ني سم پهٔ خيُال|او پهٔ ډار –| |زهٔ د خو باُ | نو ل من –|

|ل که چې نُي اسيِغ ريب –| |د باد شا هاُ| نو ل من –|

|اوس د ش فُق| د نا وې –| |لهٔ رخ سار وُي|ني څا څي –|

|چا ل ګُ وُ|لې ده پرې –| |د سرو ل باُ | نو ل من –|

|چې بې ن قُاب| پهٔ ډک زړهٔ –| |د يار دي دُن|وک ړ مه –|

(c) ketabton.com: The Digital Library

ا شي به مې ه ُ ا له ٰ که - ا ا د د عا ګُا ا نو ل من - ا

ا د اژ د هُا ا د ل ړم - ا ا ني و نه نُۀ ا ده ګرا نه - ا

ا خو ده ني و ُ ا نه ګرا نه - ا ا تل د سيا لُا ا نو ل من - ا

ا طا ه ره دُ ے ا خوش بو يه - ا ا د تا د فُ ا کر ن سيم - ا

ا پرې ل ګې دهُا د ح سن - ا ا د ښو ګك لُا ا نو ل من - ا

ا ــــــ نيمګړے رکن ــــــ ۲ ــــ نيمګړے رکن

د دې ښاخ مصرعه څوارلس (۱۴) سپلابيزه غبرګه مصرعه ده - خجن سپلابونه يې صرف څلورم او دولسم دي - د هر نيمګړي رکن اخيري سپلاب د غورځېدو لۀ مخې د اتم او د شپاړسم سپلابونو پۀ ځاي کښې صرف - دا نخښنه لګولې شوې ده - د لومړي نيمګړي رکن (د اتم سپلاب د غورځېدو) لۀ مخې دلته پۀ وېنا کښې يوه فطري وقفه يا سکته راځي نو لوستو به پۀ اووم سپلاب لږ غونډې تم کېږي - د وېنا پۀ وخت به خجن سپلابونه څلورم او يولسم شي -

دلته يوه بله نکته هم د ښکاره کولو وړ ده ، چې که د دې بحر د دريم ښاخ پنځلس (۱۵) سپلابيزې مصرعې نه د مينځ اتم سپلاب لرے شي نو بيا هغه هم دې ښاخ ته راواوړي او دغه شان که د څلورم ښاخ غبرګې مصرعې ته د اتم سپلاب خانې پۀ ځاي يو بل سپلاب ور زيات کړے شي نو دا بيا د دريم ښاخ پۀ مصرعې کښې بدله شي -

OWNED BY 0300 9702115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم اوږد رکني بحر

په څلورم اوږد رکني بحر کښې هم څلورم اوږد رکن ا
۱ ۲ ۳ ۴ ا کارو شوے وو او په دغې پنځم اوږد رکني بحر کښې
هم هغه څلورم اوږد رکن کارو شي نو په دې وجه دا دواړه بحرونه
یوه بل ته سره نزدې دي - د دغو دواړو بحرونو فرق یواځې په
وروستیني نیمګړي رکن کښې دے- د څلورم اوږد رکني بحر
نیمګړے رکن د درو سېلابونو وي او څلورم یې لوبد وي خو د
پنځم اوږد رکني بحر په وروستیني رکن کښې درې سېلابونه
غورځېږي او نیمګړے رکن یې فقط د یوه سېلاب پا شي -

OWNED BY 0300 9792115

د ټپې لومړۍ مصرعه هم ددې پنځم اوږد رکني بحر په
دویم ښاخ کښې او دویمه مصرعه یې په دریم ښاخ کښې راځي - د
رکن د تکرار له مخې دا بحر هم لکه د نورو بحرونو څلور ښاخونه
لري ، خو نن صبا د نوي غزل په لړ کښې نوې نوې تجربې کېږي- له
دغو تجربو څخه یوه دا هم ده چې د دې رکن تکرار د زیاتولو سره
یې یو پنځم ښاخ هم مخې ته راځي ا و د دې پنځم ښاخ د مصرعې
اوږدوا شلو سېلابونو ته رسي - اګرچه داسې بېلګې ډېرې لږې دي
خو نن صبا دا رجحان په زیاتېدو دے -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ - پنځم اوږد رکني بحر (لومړے ماخ)

پۀ دې ښاخ کښې هماغه څلورم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴/ | يو ځل پۀ پوره توګه او بل ځل د يوۀ سپلاب پۀ نيمګړي شکل کښې راځي معنا يې دا ده چې د پاي رکن نه يې درې سپلابونه وغورځېږي - د دې ښاخ مصرعه پنځۀ (۵) سپلابه وي - خجن سيلاب يې څلورم وي اونوره پکښې سپک وي - د دې ښاخ مصرعه د پنځم بحر تر ټولو لنډه يا وړه مصرعه ده - د جاپاني اهنګ دوې هايکوګانې وړاندې کوم :

دعبدالسلام بېتاب هايکو : ۱ ګيله د چا نه
۲ مونږ هميشه ويشتي يو
۳ خپلو د شا نه

د دمساز شاهين هايکو : ۱ چې زړۀ و نۀ خوري
۲ نوره پۀ دې ګرانئ کښې
۳ غريب به څۀ خوري

پۀ دې هايکو ګانو کښې درې درې مصرعې دي چې لومړۍ مصرعه يې پنځۀ (۵) ، دويمه يې اووۀ (۷)او دريمه يې بيا پنځۀ (۵) سپلابونه لري - د دې هايکوګانولومړۍ او دريمه مصرعه د پنځم اوږد رکني بحر پۀ دې لومړي ښاخ کښې راځي خو دويمه

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصرعه يې د څلورم اوږد رکني بحر په لومړي ښاخ کښې راځي - لوستونکي د دويمې مصرعې د تقطيع مشق د څلورم اوږد رکني بحر په لومړي ښاخ کښې کولې شي- د لومړۍ او دريمې مصرعې تقطيع به په دې ډول کېږي :

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ |

|کي له د چا| نه - - -| لومړۍ مصرعه

|خپ لو د شا| نه - - -| دريمه مصرعه

|------ نيمګړے رکن

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ |

|چې زړۀ و نۀ|خوري - - -| لومړۍ مصرعه

|غ ريب به څۀ |خوري - - -| دويمه مصرعه

OWNED BY 0300-9792115

د تقطيع نه وروستو په عملي توګه دا ښکاره شوه چې د جاپاني اهنګ د هايکو لومړۍ او دريمه ، دواړې مصرعې ، په هم دې ښاخ کښې دي- د پاي په رکن کښې دا نخښې - - - درې غورځېدلي سپلابونه (يو سپلابيز نيمګړے رکن) ظاهروي - د دې ښاخ د پنځۀ سپلابيزې مصرعې وزن په څلورم خجن سپلاب باندې ولاړ دے - د دغې څلورم خجن سپلاب په ځاي که سپک سپلاب راشي نو دا مصرعه به موزونه پاتې نۀ شي ،خو که د سپکو سپلابونو په ځاي خجن سپلاب وي نو هيڅ فرق نۀ غورځوي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - پنځم اوږد رکني بحر (دويم ښاخ)

د دې ښاخ مصرعه د لومړي ښاخ د مصرعې نه څلور څپې زياته ده ولې چې څلورم اوږد رکن ۱| ۲ ۳ ۴| پهٔ پوره توګه پهٔ دې ښاخ کښې دوه ځله تکرار کېږي او د پاي نيمګړے رکن يې هماغه شان د يوهٔ سپِلاب دے نو ځکه د دې ښاخ مصرعه نهٔ (۹) اوږده ده - دغه ښاخ زياتره پهٔ بدلو او سندرو کښې ليد شي - د ټپې دوا ړې مصرعې پهٔ پنځم اوږد رکني بحر کښې دي اوله (لنډه) نهٔ سپِلابيزه مصرعه يې پهٔ دې دويم ښاخ کښې ده - د غازي سيال يو غزل ، چې پهٔ هم دې بحر کښې دے ، دلته ترېنه څو شعرونه پېش کوم :

OWNED BY 0300 9792115

چې زوروي ، چې ژړوي مې
را ته خپل زور د حسن ښايي
ستا د مزاج غوندې نازکه
دا خلق پرخه ورته وايي
هغه پهٔ ځان کښې نهٔ ځائېږي
سيال پهٔ سندره کښې يې ستايي

د تقطيع دپاره د غه درې شعرونه د دې ښاخ پهٔ رکنونو کښې اچوم :

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ |

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زو ر وُي	چې ژ ړ وُي	مې - - -
را ته خپل زُور	د ح سن ښُا	يي - - -
استا د م زُاج	غون دې نا	زُ	که - - -
دا خ لق پُر	خه ور ته واُ	يي - - -
ه غه پۀ ځُان	کښې نۀ ځا ئُې	ږي - - -
سيال پۀ سن دُ	ره کښې يې ستُا	يي - - -

نيمګړے رکن ------۲------۱

مونږه وينو چې پۀ دې تقطيع کښې د پاي رکن نه اخيريني درې (لسم ، يولسم او دولسم) سپلابونه غورځېدلي دي نو پۀ دې وجه د پاي رکن نه يو سپلابيز نيمګړے رکن جوړ شو- د دې ښاخ مصرعه نهۀ (۹) سپلابه راغله ا و خجن سپلابونه پکښې خلورم او اتم دي-

OWNED BY 0300 0702115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - پنځم اوږد رکني بحر (دریم ښاخ)

د دې ښاخ مصرعه د دویم ښاخ د مصرعې نه شلور څپې زیاته ده ولې چې شلورم اوږد رکن ||۱ ۲ ۳ ۴| پهٔ پوره توګه پهٔ دې ښاخ کښې درې ځله تکرار کېږي او د پاي نیمګړے رکن یې هماغه شان د یوهٔ سېلاب دے نو ځکه د دې ښاخ مصرعه دیارلس (۱۳) اوږده ده - دغه ښاخ زیاتره پهٔ بدلو او اولسې سندرو کښې لید شي - د ټپې دواړې مصرعې پهٔ پنځم اوږد رکني بحر کښې دي، دویمه (اوږده) دیارلس سېلابیزه مصرعه یې پهٔ دې دریم ښاخ کښې ده - د درویش درا ني یو غزل ، چې پهٔ هم دې ښاخ کښې دے ، دلته را اخلم :

OWNED BY 0300 9792115

د ګل ګرېوان دے ، د ظالم اغزي لاسونه
خاونده مات ښهٔ دي د دې سپرلي لاسونه
ما ستا د پاره مانې جوړه کړه لهٔ ستورو
خپلې جونګړې لره ځم زخمي لاسونه
دا ازادي ده چې هر څوک دې رېبي ژبې
دا اجازه نهٔ شته چې وکري لاسونه
دومره به یاد سا چې بل پهٔ کا نهو و
پر مخ د زمکې هر سړے لري لاسونه
لهٔ ډېره وخته یو لهٔ بله ګیله من دي
زما درویش تشه لمن ، سخي لاسونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تقطیع دپاره د غه غزل د دې بحر پهٔ رکنونو کښې

اچوم :

| ۱ ۲ ۳ ۴ʹ | ۵ ۶ ۷ ۸ʹ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ʹ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ʹ |

|د ګل ګرې وُان | دے د ظا لُم | اغ زي لا سُو | انه - - - |

|خا ون ده مُات | ښهٔ دي د دُې | سپر لي لا سُو | انه - - - |

|ما ستا د پُا | ره ما نې جُو | ړه کړه لهٔ ستُو | رو - - - |

|خپ لې جون ګُ | رې ل ره خُم | زخ مي لا سُو | انه - - - |

|دا ا زا دُي | ده چې هر څُوك | دې رې بي ژُ | بې - - - |

|دا ا جا زه نُهٔ | شته چې وكُ | ري لا سُو | نه - - - |

|دوم ره به يادُ | سا چې ښُل | پهٔ كا ښو وُ | - - - |

|پر مخ د زمُ | كې هر س ړُے | ل ري لا سُو | انه - - - |

| لهٔ دې ره وُخ | ته يو لهٔ بُ | له ګي له مُن | دي - - - |

| ز ما در وېُش | ت شه ل مُن | س خي لا سُو | انه - - - |

۱- - - - - - - - ۲- - - - - - - - ۳- - - - نیمګړے رکن

مونږه وینو چې پهٔ دې تقطیع کښې د پاي رکن نه اخیریني دري (څوارلسم ، پنځلسم او شپاړسم) سېلابونه غورځېدلي دي نو پهٔ دې وجه د پاي رکن نه یو سېلابیز نیمګړے رکن جوړ شو۔ د دې ښاخ مصرعه دیارلس (۱۳) سېلابه راغله او خجن سېلابونه پکښې څلورم ، اتم او دولسم دي۔

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - پنځم اوږد رکني بحر (لورم ماخ) : د

پنځم اوږد رکني بحر تر ټولو وړه (لنډه) مصرعه د لومړي ښاخ پنځۀ سپلابیزي مصرعې چې (۵) سپلابیزه مصرعه ده ، دغسې دوې پنځۀ سپلابیزې مصرعې چې یوه پۀ بلې پسې کړې شي نو د دې څلورم ښاخ غبرګه لس (۱۰) سپلابیزه مصرعه ترینه جوړیږي -

څنګه چې د نورو ژبو شاعرانو د رباعي (څلوریزې) د پاره بحرونه ځانګړي کړي دي هم دغه رنګ زمونږ کلاسیکي شاعرانو پۀ پښتو کښې دغه بحر د رباعي دپاره ټا کلے خو د دې سره سره مونږ پۀ دې بحر کښې نظمونه او غزلې هم لرو -

د محمد نوازخان طا ئر د یوۀ نظم (طوفان را) ، چې پۀ هم دغه بحر کښې دے ، څخه لومړي پنځۀ شعرونه عرض کوم :

هله تا دي کړه ، ګوره باران دے
شابه مړدي کړه ، ګوره طوفان دے
لږ شان نظر کړه ، اسمان پرقیږي
دغه استازے ، د زول باران دے
بزد له پاسه ، اوس خو بیدار شه
د اسمان تندر ، ماتې تمبې کړې
قبلې ته ګوره ، تورې وریځې
بیرغ پۀ لاس کښې ، دي را روانې

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کړو وروځو ، کښې یې ورا دے

پکښې سېلاب دے، ترینه امان دے

د دې ښاخ په قالب کښې اوس دغه شعرونه د تقطیع د پاره اچوم :

| ۱ ۲ ۳ ۴ُ | ۵ ۶ ۷ ۸ُ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ُ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ُ |

| ه له تا دُي | کړه - - - | ګو ره با رُان | دے - - - |

| شا به مړ دُي | کړه - - - | ګو ره طو فُان | دے - - - |

| لړ شان ن ظُرا | کړه - - - | اس مان پړ قُې | ږي - - - |

| د غه اس تُا | زے - - - | د زول با رُان | دے - - - |

| بز د له پُا | سه - - - | اوس خو بي دُار | شه - - - |

| د اس مان تُن | در - - - | ما تې تم بُې | کړي - - - |

| قب لې ته ګُو | اره - - - | تو رې ور یُځ | ځې - - - |

| بې رغ په لُاس | کښې - - - | دي را ر وُا | نې - - - |

| په ك ږو ورُو | ځو - - - | کښې یې ورا نُرے | دے - - - |

| پ کښې سې لُاب | دے - - - | ترې نه ا مُان | دے - - - |

۱ - - - - نیمګړے رکن - - - - - - - ۲ - - - - نیمګړے رکن

په دې قالب کښې مونږ ګورو چې څلورم اوږد رکن اول او دریم ځل په پوره شکل کښې تکرار شوے دے خو په دویم او څلورم ځل په نیمګړي شکل کښې-لکه څنګه چې د تقطیع د قالب نه ښکاره ده'دا مصرعه یوه غبرګه مصرعه ده - د وېنا په وخت به

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکي پهٔ پنځم سپلاب لږ وقفه کوي بيا به مخکښې پاتې مصرعه وايي- داسې مصرعه پهٔ روا نه وېنا کښې خپل ابلاغ نهٔ شي کولې - پهٔ قالب کښې يې خجن سپلابونه ځلورم او دولسم دي خو د وېنا پهٔ وخت به يو خجن سپلاب ځلورم او بل نهم شي -

۵ - پنځم اوږد رکني بحر (پڼ م اخ)

د پنځم اوږد رکني بحر تر ټولو وړه (لنډه) مصرعه د لومړي ښاخ پنځهٔ (۵) سپلابيزه مصرعه ده ، دغسې دوې پنځهٔ سپلابيزې مصرعې چې يوه پهٔ بلې پسې کړې شي نو د ځلورم ښاخ غبرګه لس (۱۰) سپلابيزه مصرعه ترېنه جوړېږي اوس چې داغبرګه لس سپلابيزه مصرعه يو ځل بيا غبرګه کړې شي نو د دې پنځم ښاخ شل (۲۰) سپلابيزه مصرعه ترېنه جوړېږي - نن صبا پهٔ نوي کهول کښې ، د غزل پهٔ لړ کښې د شل سپلابيزو مصرعو جوړولو رجحان پهٔ زياتېدو دے -

اوس پهٔ دې ښاخ کښې شوے د ادريس خان ادريس د غزل نه څو شعرونه وړاندې کوم :

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

لهٔ دې ماحوله لهٔ دې رواجه ساه مې دوبېږي د ژوند پهٔ لارکښې
د ګل پشانې هر يو ارمان مې وينم رېژېږي د ژوند پهٔ لارکښې
مينه پهٔ لرے او نزدے نهٔ ده څهٔ که جدا شو مونږ يو تر بله
زړهٔ کښې ساتم دې زړهٔ کښې ساته مې وخت به تېرېږي د ژوند پهٔ لارکښې
تا خو به وېل چې دا کېدے نهٔ شي چې تا زهٔ پرېږدم تنها جنانه
نن راته وايې پهٔ نيمه لارکښې لارې دوې کېږي د ژوند پهٔ لارکښې
جنانه راشه د خداي دپاره زړهٔ مې درزېږي پهٔ ځان يرېږم
هسې نه مړ يم چې تهٔ رادرو حادثې کېږي د ژوند پهٔ لارکښې
ادريسه ورشه جنان خبرکړه چې درومي دومره پهٔ سفرلرے
بيا دې قسمت دے چې څهٔ رادرومي څهٔ را پېښېږي د ژوند پهٔ لارکښې

لاندې د ادريس د غزل تقطيع کوم ؛

OWNED BY 0300 9792115

|۱ ۲ ۳ ۴ُ|۵| ۶ ۷ ۸ ۹ُ | ۱۰|| ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ُ| ۱۵ |۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ُ|۲۰|

|لهٔ دې ماحُوله| لهٔ دې روُا|جه| ساه مې دوبُې|ږي| د ژوند پهٔ لُارا| کښې|
د ګل پ شاُ انې	هر يو ار	ماُن	مې	وي نم رې ژُې	ږي	د ژوند پهٔ لُارا	کښې
مي نه پهٔ لُ	رے	او نز دے	نهُٔ	ده		څهٔ که ج دا	شو	مونږ يو تر بُ	له
زړهٔ کښې ساتُم	دې	زړهٔ کښې ساتُه	مې		وخت به تې رُې	ږي	دژوند پهٔ لُا	را کښې
تا خو به وُېل	چې	دا کې دے نُهٔ	شي		چې تا زهٔ پرېږُ	دم	تن هاج نُا	نه
نن را ته واُ	يې	پهٔ ني مه لُارا	کښې		لا رې دوې کُې	ږي	د ژوند پهٔ لُارا	کښې
ج نا نه راُ	شه	د خداي دپُا	ره		زړهٔ مې در زُې	ږي	پهٔ ځان ي رُې	ږم
ه سې نه مُړ	يم	چې تهٔ راد روُا			حا د ثې کُې	ږي	د ژوند پهٔ لُارا	کښې
اد ري سه ورُا	شه	ج نان خ بُرا	کړه		چې درو مي دُوم	ره	پهٔ س فر لُا	رے
بيا دې قس مُت	دے	چې څهٔ رادروُا	مي		څهٔ را پې ښُې	ږي	دژوند پهٔ لُار	کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چونکه د دې ښاخ مصرعه اوږده ده نو په قالب کښې مو د نيمګړي رکن د يوې سپلاب دپاره فقط يوه هندسه رکن جوړکړے دے لکه |۵| ، |۱۰| ، |۱۵| ، او |۲۰| - مونږ به د ځان سره دا خبره په ذهن کښې ياده ساتو چې د يوې هندسې رکن نه درې سپلابونه غورځېدلي دي -

په دې تقطيع کښې دا هم ښکاره شوه چې ځلورم اوږد رکن په پوره توګه هم ځلور ځله تکرار شوے دے او هم دغه رکن بيا په نيمګړي صورت کښې هم ځلور ځله تکرار شوے دے- د دې ښاخ مصرعه شل سپلابه راغله او خجن سپلابونه يې ځلور (ځلورم،نهم،څوارلسم ، او نولسم) دي- د دې بحر په ځلورم ښاخ کښې خجن سپلابونه دوه وو-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډ رکني بحرونه

کوم بحرونه چې له لنډو (درې سېلابيزو) رکنونو |ا ۲ ۳ |
څخه جوړېږي هغوي ته لنډ رکني بحرونه وايي - د دغو بحرونو هم
شمېر کم دے او هم يې کارونه - د پښتو په ټولې شاعرۍ کښې د دغو
بحرونو کارونه په اوړو کښې د مالګې برابره هم نۀ ده - د دغو رکنونو
په تکرار سره چې کوم "اهنګ" پيدا کېږي هغه لۀ ساده وينا نه ډېر
لرے دے نو ځکه په دغو بحرونو ژبه اړول لږ ګران وي په خلاف د
اوږد رکني بحرونو چې په هغوي باندې ژبه په اسانه روانېږي -

بحرونو ته د نومونو ورکولو په لړ کښې دې ته کتنه کېږي
چې خجن سېلاب يې څويم دے او رکن پکښې کوم يو را دے -
په دې وجه پېل لۀ هغه بحره څخه کېږي چې لومړے سېلاب يې
خجن وي - په دغسې بحر کښې رکن هم لومړے راځي نو نوم هم د
لومړي بحر ورکوو:

لومړے لنډ رکني بحر

تر نزدې ماضي پورې لومړي لنډ رکن ته خالي رکن او بحر
ته يې خالي بحر ويئل کېدل ولې چې دا رکن د عروضو د پوهانو تر
نظره نۀ وو تېر شوے - هر علم د ارتقا تر مدارجو لۀ تېرېدو پس وده
مومي يعني پوهه يا علم جمود نۀ قبلوي - د علم د دې ارتقا يې
فطرت لۀ کبله د علمِ عروض په لړ کښې نوے دريافت داهم دے
چې اوس لومړے لنډ رکن او هم يې بحر موند شوے دے -

OWNED BY 0300.9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بحر د لومړي لنډ رکن |ا ٢ ٣| چې لومړے سېلاب يې خجن دے د تکرار څخه جوړېږي - د دې رکن دويم او دريم سېلابونه سپک وي - د رکن د تکرار په لحاظ د دې بحر دري ښاخونه دي او هر يو ښاخ يې د يوۀ سېلاب نيمګړے رکن هم غواړي-

ا - ~~لومړے لنډ رکنې بحر (لومړے ښاخ)~~: په دې ښاخ کښې لومړے لنډ رکن |ا ٢ ٣| په پوره توګه دوه ځله تکرار کېږي او په اخير کښې د يوۀ سېلاب نيمګړے رکن هم غواړي - مصرعه يې اووۀ (٧) سېلابونه لري او خجن سېلابونه پکښې لومړے ، څلورم او اووم وي-

OWNED BY 0300 9792115

د بېلګې په طور په دې رکن جوړ شوي د محمد نور څلور شعرونه پېش کوم :

خوند کوي چين په جبين د نګار
سوال نۀ جواب وي نۀ دار و مدار
وران به کړي واړه په جل جل جل
زلفې لري ا لول- و ل- و ل
ماه د فلک دے که جن که ملک
لمر که قمر که سما که سمک
پا تې به شي يو ځل ځل ځل
زلفې لري- ا لو ل- و ل -و ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس د باندينيو شعرونو څخه دوه شعرونه (دويم او څلورم) د لړ بدلون سره ليکم چې هره مصرعه يې اووۀ سېلابه اوږده وي او د قاعدې تر مخه پۀ دې لومړي ښاخ کښې ځاي شي:

وران به کړي واره پۀ جل

زلفې لري الو ول

پاتې به شي پۀ يو ځل

زلفې لري الو ول

مونږ ګورو چې دا مصرعې پۀ لومړي خجن سېلاب شروع شوې دي ، اووۀ اووۀ سېلابونه لري ، هر دريم سېلاب (لومړے ، څلورم او اووم) يې خجن دے او هره مصرعه اووۀ (٧) سېلابونه لري . اوس دغه شعرونه د عروضو پۀ قالب کښې اچوم :

| ١ُ | ٢ | ٣ | ٤ُ | ٥ | ٦ | ٧ | ٨ | ٩ |

| ورُان | به | کړي | وُا | ره | پۀ | جُل | – | – |

| زُل | فې | ل | رُي | ا | لو | وُل | – | – |

| پُا | تې | به | شُي | پۀ | يو | ځُل | – | – |

| زُل | فې | ل | رُي | ا | لو | وُل | – | – |

١ نيمګړے رکن ٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - لومړے لنډ رکني بحر (دويم ښاخ) : پۀ دې ښاخ کښې لومړے لنډ رکن |۱ ۲ ۳| پۀ پوره توګه درې ځله تکرار کېږي او پۀ اخير کښې د يوۀ سپلاب نيمګړے رکن هم غواړي - مصرعه يې لس (۱۰) سپلابونه لري او خجن سپلابونه پکښې لومړے ، څلورم ، اووم او لسم وي -

اوس د لومړي لنډ رکني بحر پۀ شروع کښې ليکلې شوو د محمد نور څلورو شعرونو څخه دوه شعرونه (لومړے او دريم) يو ځل بيا دلته وړاندې کوم ، کوم چې پۀ هم دغې دويم ښاخ کښې دي :

خوند کوي چين پۀ جبين د نګار
سوال نۀ جواب وي، نۀ دار و مدار
ماه د فلک دے که جن که ملک
لمر که قمر که سما که سمک

OWNED BY 0300 9792115

د لوستلو نه پس دا شعرونه د دې ښاخ پۀ عروضي پيمانه ګزوم :

|۱ ۲ ۳ |۴ ۵ ۶ |۷ ۸ ۹ |۱۰ ۱۱ ۱۲ |

|خوند ک وي| چين پۀ ج |بين د ن |ګار - - |

|سوال نۀ ج |واب وي نۀ |دا رو م |دار - - |

|ماه د ف |لک دے که |جن که م |لک - - |

|لمر که ق |مر که س |ما که س |مک - - |

۱ ۲ ۳نيمګړے رکن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باندیني بحث په رڼا کښې د تقطیع دې تجربې ته که په غور سره وګورو نو دا شعرونه د دغې ښاخ په معیار پوره پرېوځي -

۳ - ~~لومړے لنډ رکنې بحر (دریم ښاخ)~~: په دې ښاخ کښې لومړے لنډ رکن | ۱ ۲ ۳ | په پوره توګه څلور ځله تکرار کېږي او په اخیر کښې د یوۀ سېلاب نیمګړے رکن هم غواړي - مصرعه یې دیارلس (۱۳) سېلابونه لري او خجن سېلابونه پکښې لومړے ، څلورم ، اووم ، لسم او دیارلسم دي -

اوس د محمد نور په پورتنیو دوو (لومړے او دریم) شعرونو کښې لږ داسې بدلون راولم چې مصرعې یې تر دیارلس سیلابونو پورې اوړدې شي :

OWNED BY 0300 9792115

خوند کوي چین په جبین د نګار همېشه
سوال نۀ جواب وي نۀ دار و مدار همېشه
ماه د فلک دے که جن که ملک دے جنان
لمر که قمر که سما که سمک دے جنان

اوس د دې ښاخ په رکنونو کښې د دغو شعرونو تقطیع کول دي -

|۱ ۲ ۳| ۴ ۵ ۶| ۷ ۸ ۹| ۱۰ ۱۱ ۱۲| ۱۳ ۱۴ ۱۵|

|خوند ک وي|چین په ج|بین د ن|ګار ه مې|شه - -|

|سوال نۀ ج|واب وي نۀ|دار و م|دار ه مې|شه - -|

(c) ketabton.com: The Digital Library

ا ماه د ف ا لُک دے که اجُن که م ا لُک دے ج انُان - - ا

ا لمُر که ق ا مُر که س ا مُا که س ا مُک دے ج ا نُان - - ا

ا ۲ ۳ ۴نیمګړے رکن

پۀ دې تقطیع کښې دا صفا لیدے شي چې هره مصرعه دیارلس (۱۳) سپږلابونه لري - خج یې د لومړي سپږلاب نه شروع کیږي او بیا یې هر دریم سپږلاب خجن دے پۀ هره مصرعه کښې لومړے لنډ رکن پۀ پوره توګه څلور ځله تکرار شوے دے او پۀ اخیر کښې د یوۀ سیلاب پۀ نیمګړي صورت کښې را دے -

OWNED BY 0300 9792115

دویم لنډ رکني بحر

دا بحر د دویم لنډ رکن ا ا ۲ ۳ ا چې دویم سپږلاب یې خجن دے ، د تکرار څخه جوړېږي- د دې رکن لومړے او دریم سپږلابونه سپک وي - د رکن د تکرار پۀ لحاظ د دې بحر درې ښاخونه دي- دا دویم لنډ رکن چې څو ځله هم پۀ مصرعه کښې تکرار کیږي نو پۀ پوره توګه تکرار کیږي او نیمګړے رکن نۀ غواړي-

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ - ~~دويم لنډ رکني بحر (لومړے ښاخ)~~: پۀ دې ښاخ کښې

دويم لنډ رکن پۀ پوره توګه دوه ځله تکرار کېږي او نيمګړے رکن هم نۀ غواړي د دې ښاخ مصرعه شپږ (۶) سېلابه وي خو پنځۀ (۵) سېلابه هم کېدې شي- خجن سېلابونه يې دويم او پنځم دي - اوس پۀ دې ښاخ کښې شوے يو خپل غزل وړاندې کوم :

هغه نۀ څۀ کار کړي

نۀ کار نه انکار کړي

هر کار نه اسان دے

تنقيد چې بسيار کړي

د غم استقبال کښې

خوشي کله بار کړي

اغيارنه به څوك کړي

ګيله يار لۀ يار کړي

سالك بيړند دے

خو وار ته به وار کړي

OWNED BY 0300 9792115

د لوستلو نه وروستودا غزل د تقطيع د پاره د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې اچوم ؛

|۱ ۲ُ ۳ | ۴ ۵ُ ۶ |

| ه غُه نۀ | څۀ کُار کړي |

| نۀ کُار نه | ان کُار کړي |

(c) ketabton.com: The Digital Library

| هر کُار نه | ا سُان دے |

| تن قيُد چې | بس يُار کړي |

| د غُم اس | تق بُال کښې |

| خو شُي ک | ډه بُار کړي |

| اغ يُار نه | به څُوک کړي |

| کي لُه يار | لۀ يُار کړي |

| سا لکٓ بي | ړن دُے دے |

| خو وُار ته | به وُار کړي |

۱-------۲

OWNED BY 0300 9792115

۲ - ~~دويم لنډ رکني بحر (دويم ښاخ)~~ : پۀ دې ښاخ کښې دويم لنډ رکن پۀ پوره توګه درې ځله تکرار کيږي او نيمګړے رکن هم نۀ غواړي - ددې ښاخ مصرعه نهۀ (۹) سېلابه وي خو اتۀ (۸) سېلابه هم کېدې شي- خجن سېلابونه يې دويم ، پنځم او اتم دي - پۀ دې ښاخ کښې شوے خپل يو غزل وړاندې کوم ، پس لۀ لوستلو به يې د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې تقطيع کوم:

يو ځل چې را ضي شي جنان بيا
د قرب مساوي شي هجرا ن بيا
چې غم شي د زغم نه با هر نو
ضرور سو د ا يي شي ا نسان بيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ذوق او اخلاص را پیدا شي
په عشق کښې کافي شي سامان بیا
چمن مې لۀ تندې و چېړي
مګر که ساقي شي اسمان بیا
سالک د زرۀ ملک جوګه نۀ دے
پکښې چې جاري شي بحران بیا

اوس یې د دې بناخ په رکنونو کښې ځایوم؛

| ۱ ٢ ٣ | ۴ ۵ ٦ | ٧ ٨ ٩ |

یو ځُل چې	را ضُي شي	ج نُان بیا
د قُرب م	سا وي شي	هج رُان بیا
چې غُم شي	د زغُم نۀ	با هُر نو
ض رُور سوا	دا يُي شي	ا ن سُان بیا
چې ذُوق او	اخ لُاص را	پي دُا شي
په عُشق کښې	کا فُي شي	سا مُان بیا
چ مُن مې	لۀ تُن دې	و چُې ړي
م ګُر که	سا قُي شي	ا س مُان بیا
سا لُک د	زرۀ مُلک جوا	ګه نُۀ دے
پ کُښې چې	جا رُي شي	بح رُان بیا

۱ــــــــــ٢ــــــــــ٣

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - ~~دويم لنډ رکني بحر (دريم ښاخ)~~ : په دې ښاخ کښې دويم لنډ رکن په پوره توګه څلور ځله تکرار کېږي او نيمګړے رکن هم نه غواړي - ددې ښاخ مصرعه دولس (۱۲) سېلابه وي خو يولس (۱۱) سېلابه هم کېدې شي- خجن سېلابونه يې دويم ، پنځم ، اتم اويولسم دي - اوس په دې ښاخ کښې د امر دين شاعر له يوې اولسي سندرې څخه پنځۀ مصرعې دلته را اخلم :

غريب ا مر د ينه يغبا ل دي کوټه شو

چې يار نازنين اوس لۀ تا بېګا نه شو

ساقي رخصت راکړ چې څه مېخانې ته

مطرب حوا له کړم سارنګ و طبلې ته

بلبل ر و انه کړمه با غ و باغچې ته

اوس يې د عروضو په رکنونو کښې اچوم ؛

| ۱ ۲ ۳ | ۴ ۵ ۶ | ۷ ۸ ۹ | ۱۰ ۱۱ ۱۲ |

|غ ريب ا |مر دي نه |يغ بال دي|کو ټه شو|

|چې يار نا| ز نين اوس| لۀ تا بې |ګا نه شو|

|سا قي رخ |صت را کړ |چې څه مې |خا نې ته|

|مط رب ح |وا له کړم |سا رنګ و|طب لې ته|

|بل بل ر |وا نه کړ|مه باغ و |باغ چې ته|

۱ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ۲ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ۳ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ۴

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم لنډ رکني بحر

دا بحر د دريم لنډ (درې سپلابيز) رکن | ۱ ۲ ۳ُ | چې دريم سپلاب يې خجن وي ، د تکرار څخه جوړيږي - د اخير رکن نه يې دوه سپلابونه غورځيږي نو نيمګړے رکن يې تش د يوۀ سپلاب پا شي -

کله چې مونږ د يوۀ بحر تر ټولو لنډ يا لومړے ښاخ معلومول غواړو نو د هغۀ بحر د يوۀ پوره رکن او بل د نيمګړي رکن سپلابونه سره جمع کوو - د دغې اصول لۀ مخې اوس چې د دريم لنډ رکني بحر تر ټولو لنډ يا لومړے ښاخ جوړوو نو چې د يوۀ پوره رکن (درې سپلابيز) او بل د يوۀ سپلاب نيمګړي رکن سپلابونه سره جمع کړو نو څلور سپلابونه لاس ته راځي او هغه هم پۀ دې ډول چې پۀ دې څلورو سپلابونو کښې دريم سپلاب خجن وي اوس ستونځه دا ده چې د دريم اوږد رکني بحر د لومړي ښاخ جوړښت هم داسې دے چې پۀ څلور سپلابه مصرعه کښې يې دريم سپلاب خجن وي - د دغو دواړو جلا جلا بحرونو د مصرعو عروضي جوړښت به پۀ يوۀ شان داسې وي :

| ۱ ۲ ۳ُ ۴ |

اوس به دا ابهام پيدا کيږي چې يوه خاصه مصرعه مونږ د کوم بحر وشمارو ؟

د دې ستونځې د هوارولو د پاره دا اصول وضع کړے

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوے دے چې د دریم لنډ رکني بحر د لومړي ښاخ پۀ جوړولو کښې به دریم لنډ رکن دوه ځله پۀ پوره توګه او یو ځل پۀ یوۀ سیلابیز د نیمګړي شکل پۀ توګه تکرار کېږي نو بیا به د دې ښاخ مصرعه اووۀ (۷) سېلابه راشي ا و د دریم اوږد رکني بحر سره به یې توپیر (فرق) ښکاره شي -

ا - ~~دریم لنډ رکني بحر (لومړے ښاخ)~~: د پورتني بحث پۀ رڼا کښې د دې ښاخ مصرعه د دریم لنډ رکن |۱ ۲ ۳| چې دریم سېلاب یې خجن وي ، د تکرار څخه جوړېږي - دا ذکر شوے رکن دوه ځله پۀ پوره ډول او یو ځل پۀ یوۀ سېلابیز نیمګړي ډول تکرار کېږي - مصرعه یې اووۀ (۷) سېلابه اوږده وي او خجن سېلابونه

OWNED BY 0300 9792115

پکښې دریم او شپږم وي - پۀ دې ښاخ کښې شوے یو خپل غزل د لوستلو دپاره پېش کوم :

د اقا ستا مقام دے
د زما د غلام دے
چې مرید د مراد شم
د طلب مې انجام دے
ګناه ګار مقتدي یم
محبت مې امام دے
اوس توبه شوه رایاده
دځوانۍچې ماښام دے

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالکَ یارته اشعارکښې
ور لیږ سلا م دے

د لوستلو نه پس یې اوس د دې ښاخ پۀ عروضي سانچه کښې اچوم :

| ۱ ۲ ۳ُ | ۴ ۵ ۶ُ | ۷ ۸ ۹ُ |

| د ا قُا | ستا م قُام | دے- - |

| د ز مُا | د غ لُام | دے- - |

| چې م رُید | د م رُاد | شم - - |

| د ط لُب | مې ان جُام | دے- - |

| ګ نا ه ګُار | مق ت دي | یم - - |

| م حب بُت | مې ا مُام | دے- - |

| اوس تو بُه | شوه را یُا | ده - - |

| د ځوا نُئ | چې ما ښُام | دے- - |

| سا لک یُار | ته اش عُار | کښې - - |

| ور لي ږُ | س لُام | دے- - |

۱ــــــــ۲ـــــنیمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - ~~دریم لنډ رکني بحر (دویم ښاخ)~~

بحرِ خفیف د عربي عروضو د مرکب بحرونو څخه یو مشهور بحر دے - دا بحر د وعظ او اخلاقي مضمونونو د پاره زیات مشهور دے-د بحرِ خفیف سالم وزن داسې دے:

فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن

د دې بحر سالم وزن کم او زحافات یې زیات استعمال کېږي - د دې بحر یولس وزنونه دي -

دا بحر د مسدس (یوه مصرعه کښې درې او دوو مصرعو کښې شپږ رکنونه) په صورت کښې زیات کارو کېږي - د عروضو د تصور نه مخکښې د پښتو کوم شعرونه چې په بحرِ خفیف کښې لیکلي شوي وو هغه نن د پښتو خپلو عروضو د " دریم لنډ رکني بحر" په دویم ښاخ کښې راځي لکه د دولت لواڼي له یوه غزل نه اخیستې شوې دا مصرعه :

دا جهان دے په مثل بهار

د دې ښاخ مصرعه د دریم لنډ رکن |۱ ۲ ۳ُ| چې دریم سېلاب یې خجن وي ، د تکرار څخه جوړېږي - دا ذکر شوے رکن درې ځله په پوره ډول او یو ځل په یوه سېلابیز نیمګړي ډول تکرار کېږي، مصرعه یې لس (۱۰) سېلابه اوږده وي او خجن سېلابونه پکښې دریم ، شپږم او نهم وي- په دې ښاخ کښې اولسي سندرې هم ویئلې شوي دي- دلته د نمونې په حېث د حاجي استرانه بلوچستاني

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سندرې څخه لومړۍ نیمه برخه را اخلم :

بلبلان نن پر لور د بوستان ځي

د بهار موسم را خزان ځي

بوراګان نن د ګل کړي سپلونه

عندلیب په باغچې کښې خندان ځي

طبیبان د عالم سو بې خونده

له علاج یې واپس بیماران ځي

د ترکانو پر ملک لوي خطر دے

نن عراق ځي کابل ځي ایران ځي

په دنیا کښې هر خوا خرخشې دي

ټول قومونه د جنګ پر میدان ځي

OWNED BY 0300-9792115

د سندرې دا برخه د دې ښاخ په عروضي ساخت کښې ګورم :

|۱ ۲ ۳' | ۴ ۵ ۶' | ۷ ۸ ۹' | ۱۰ ۱۱ ۱۲' |

| بل ب لُان | نن پر لُور | د بوس تُان | ځي - - |

| د ب هُار | مو سم رُا | خ زُان | ځي - - |

| بو را ګُان | نن د ګُل | کړي سپ لُو | نه - - |

| عن د لیُب | په باغ چُې | کښې خن دُان | ځي - - |

| ط بي بُان | د عا لُم | سو بې خوُن | د ه - - |

| له ع لُاج | یې وا پُس | بي ما رُان | ځي - - |

| د تر کُا | نو پر مُلک | لوي خ طُر | دے - - |

(c) ketabton.com: The Digital Library

ا نن ع راُق اځي کا بُل ا ځي اې راُن ا ځي - - ا

ا پهٔ دن يُا ا کښې هر خواُ اخر خ شپُ ادي - - ا

ا تهِول قو موُ ا نه د جنُګک ا پر مي داُن ا ځي - - ا

ا ـــــــــ ۲ ـــــــ ۳ ـــــ نیمګړے رکن

۳ - ~~دريم لنډ رکني بحر (دريم ښاخ)~~ : د دې ښاخ مصرعه د دريم لنډ رکن ا۱ ۲ ۳ُ ا چې دريم سېلاب يې خجن وي ، د تکرار څخه جوړېږي - دا ذکر شوے رکن څلور ځله پهٔ پوره ډول او يو ځل پهٔ يوهٔ سېلابيز نيمګړي ډول تکرار کېږي، مصرعه يې ديارلس (۱۳) سېلابه اوږده وي او خجن سېلابونه پکښې دريم ، شپږم، نهم او دولسم وي- پهٔ دې ښاخ کښې غزل هم شتون لري او نظم هم - پهٔ دې ښاخ کښې لکلې شوې د درويش دراني د يوې سندرې څخه سر بيت او دوه بندونه را اخلم :

تهٔ مې ګل زهٔ بلبل، ستا د مخ صفت وايم
تهٔ د بل شوے جنانه خو زهٔ به تل ستا يم
ستا دلارې اغزي پهٔ خپل زړهٔ کښې رانغاړم
چې وي ستا پر نامه ، پهٔ هر هغه درد وياړم
د ملال پهٔ دا حال سروکال زهٔ رضا يم
دا خبره تر لمر هم روښانه ده ماته
چې غوږ نهٔ تهٔ زما شور او غوغا ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو درویش به همېش بیا هم داسې لګیا یم
ته د بل شوې جنانه خو زۀ به تل ستا، یم

اوس به دا سندره د دې ښاخ پۀ عروضي چوکاټ کښې د ځایولو کوشش هم وکړم :

|١ ٢ ٣ُ|٤ ٥ ٦ُ|٧ ٨ ٩ُ|١٠ ١١ ١٢ُ|١٣ ١٤ ١٥ُ|

تۀ مې ګُل	زۀ بل بُل	ستا د مُخ	ص فت وُا	یم - -
تۀ د بُل	شوې جُنا	نه خو زۀ	به تل ستُا	یم - -
ستا د لُا	ړې اغ زُي	پۀ خپل زړُۀ	کښې ران غُا	ړم - -
چې وي ستُا	پر نا مُه	پۀ هر هُ	غه درد وُیا	ړم - -
د م لُال	پۀ دا حُال	س رو کُال	زۀ ر ضُا	یم - -
دا خ بُ	ره تر لمُر	هم رو ښُا	نه د ه مُا	ته - -
چې غوړ نُۀ	نې تُۀ	ز ما شُور	او غو غُا	ته - -
خو در وُېش	به ه مُېش	بیا هم دُا	سې لګ یُا	یم - -
تۀ د بُل	شوې جُ نا	نه خو زُۀ	به تل ستُا	یم - -

١------٢------٣------٤----نیمګړې رکن

ناوېئلي دي پا نۀ وي چې د ټپې دویمه مصرعه هم

دیارلس (١٣) سپیلابونه لري او دا لنډ رکني دریم ښاخ هم ؛ خو د ټپې دویمه مصرعه پۀ دې ښاخ کښې ځکه نۀ ځائېږي چې د هغې خجن سپیلابونه بېل دي او د دې ښاخ بېل دي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخذ ليک ياکتابيات (Bibliography)

۱ -عروض و بديع ، ډاکټر صابر کلوروي (شعبۀ اردو پېښور يونيورسټي) ۲۰۰۱ ء علمي کتابخانه اردو بازار لاهور-

۲ -اصنافِ ادب ، رفيع الدين هاشمي ، سنګ ميل پبليکېشنز لاهور-

۳ - جوهرِعروض (اردو)، ۱۹٦۷ ء اغا صادق حسين،کوټه -

۴ _ پښتو عروض ، درويش دراني ، ۲۰۰۷ ء ، صحاف نشراتي مؤسسه کراچي-

۵- پښتو بدلمېچ ، دويم چاپ ۲۰۱۰ ء ، دوکتور مجاوراحمد زيار ، دانش خپرندويه ټولنه پېښور-

٦- د پښتو ژبې او ادب تاريخ ۲۰۰٦ ء (ايم اې پښتو او سي ايس ايس لپاره) ، پروفېسر حنيف خليل، يونيورسټي پبليشرز قصه خوانی پېښور-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- علم و ادب ، ۲۰۱۲ ء ، مقدر شاه مقدر، نیوز اېجنسي جمرود نیو مارکيټ -

۸- چاربېته (pdf file) ، شیرین یار یوسفزے ، ناچاپ نثر ۲۰۱۱ ء،
www.pukhto.net/ebook-journal.php%3Fmain-ebook-id%3D1

۹- د پښتو املاء (څوارلس حرفونه دوه ویشت اوازونه) ، منتظر بېټنے ، پرمختګ بنو ۲۰۱۲ ء-

۱۰- پښتو قاعده (د اول ادنٰی د پاره)،خیبر پښتونخوا ټېکسټ بک بورډ پېښور، پښتوقومي نصاب ۲۰۰۹ ء-

۱۱- د پښتو عروض ، میاشرف ، پښتوټولنه کابل، ۱۳۴۴ل -

۱۲ - مخزن ، اخوند دروېزه باباؒ ، دویم اېډیشن ، پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۸۷ ء -

۱۳ - د خوشال خان خټک کلیات

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

،دانش خپرندویه ټولنه ۲۰۱۰ ء / ۱۳۹۱
ل -
۱۴- دیوانِ عبدالرحمان بابا مومند ، تاج
محل کمپني محله جنګي قصه خوانی
، پېښور
۱۵- رنګونه بهارونه ، ۲۰۰۷ ء ،غازي
سیال ، دانش خپرندویه ټولنه پېښور -
۱۶ - اکسفورډ اېډوانسډ لرنرز ډکشنري
،څلورم اېډیشن ۱۹۸۹ ء ، اکسفورډ
یونیورسټي پرېس -
۱۷ - شعري غورچاڼ ، انتخاب ،
۲۰۰۷ ء ، خورو عمردراز مروت،
دانش خپرندویه ټولنه -
۱۸ - وفا ، پروفېسر رحمت الله درد ،
۲۰۱۰ ء،دانش خپرندویه ټولنه پېښور -
۱۹ - غزو ،امیرحمزه خان شینواري ،
حمزه اکېډمي ، څوارلسم اېډیشن
۲۰۱۰ ء، جدون پرنټنګ پرېس پېښور -
۲۰ - سرچینه ، جاوېد احساس ، اول

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځل ۲۰۱۰ ء ، المیزان پبلشرز لاهور-
۲۱ - بنګالی سندرې ، د قاضي نذرالاسلام نظمونه پهٔ پښتو ژبه ، ۱۹۶۴ ء، محمد نواز خان طائر، پښتو اکېډمي ، خیبر مېل پرېس پېښور -
۲۲- د مینې غېږ،طاهر کلاچوي ،الجمعیه اکېډمي محله جنګي پېښور ،۱۹۹۷ ء، منظور عام پرېس پېښور-
۲۳ - ژغژغهٔ ، مؤلف بېتاب عادلوي ، ۲۰۰۶ ء، خورو تنقیدي ټولنه بنو ،العمران پرنټرز بنو -
۲۴ - مثالونه مشالونه ، شېخ نور علي نور ، ۲۰۱۳ ء، دي پرنټ مېن پرنټرز پېښور، محکمه ثقافت خیبر پښتونخوا -
۲۵ - ناچاپ شعري اثر ، عبدالسلام بېتاب-
۲۶ - ناچاپ شعري اثر ، دمساز شاهین -
۲۷ - ناچاپ شعري اثر ، نقیب الله

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالکؔ -

Da Pakhto Sher Uroozi Nizam

ازغن سفر

"د پښتو شعر عروضي نظامُ" زما د بنو د ډېر ګران ملګري نقيب الله سالکؔ هغه زيار دے چې زۀ تر اوسه حيران يم چې د عروضو د موضوع د انتخاب پۀ وخت د دې سړي مازغه پۀ ځاې وو که نه - - - - - ! ښکه چې ښاغلي سالکؔ چې کومې غنې پۀ لاسونو کښې راټيولې دي دا د هوښيارو لېونو کار دے ----- معلومه نۀ ده چې د ازغو او اور پۀ دې مزل کښې به يې څومره سختې زغملې وي؟ د کوم کوم طوفان سره به مخ شوے وي؟ د دې کتاب ښېړنې به چا، چا ته مجبور کړے وي ؟ لوستونکي د دې اندازه کولې شي- خو دې ښاغلي شکست نۀ دے منلے او د خپلې مورنۍ ژبې پښتو يې يو بې حده مشکل ارخ ما او تاته رابرسيره کړے دے-

اګر چې زمونږ څو مشرانو هم پۀ دغه موضوع زمونږ لار ښودنه کړې ده هغه مشران چې د ننني پښتو ادب محسنان او استاذان دي، خو سالکؔ پۀ صورت کښې چې کوم ساده باده يو کلي وال سړي کوم کار کړے دے هغه يې زما پۀ خيال د خپل قد او وس نه ډېر زيات او پۀ زړه پورې کړے دے چې ډېر د ستائينې وړ دے- د ښېړنې کار هيڅکله هم حرف آخر نۀ شي کيدے، دا سفر به که نخبر وي جاري وي خو تر دې دمه پۀ دې موضوع د سالکؔ کړاؤ هغه کارنامه ده چې سالکؔ د پښتو ژبې سوچه ميښ ثابتوي او ښاغلے سالکؔ به په پښتو ادب کښې هميشه ياد ساتل کيږي-

پۀ ډېره مينه
رشيد جوهر
رسالپور

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library